

LIST OF REASERCH PAPERS

Sr. No.	Author Name	Year	Title of the Paper/ monographs	Full Journal Title/article	Vol. No. Page No./ DOI No.
1	Vasudev Vikram Raut	2017	बीड जिल्ह्यात शिक्षणधिकाऱांच्या बाबत २००६ ची वीक्षणीक वर्ष २०१२-१४ मध्ये प्रत्यक्ष अंमलावरूनची करतांना शिक्षकांना येणाऱ्या आव्हानांचा अभ्यास	Saishodhan Chetana, Mumbai. (ISSN 2319-5525) UGC Care Listed	Vol. No.6 पाने नं. २५-४९ Issue No. II, 1 Sept. 2017
2	Vasudev Vikram Raut	2017	Role of Teacher In Inclusive Education	Saishodhan Chetana, Mumbai. (ISSN 2319-5525) UGC Care Listed	Vol. No.6 पाने नं. ७४-७९ Issue No. III, 1 Dec. 2017
3	Vasudev Vikram Raut	2017	Models & Framework of Inclusive Education in India	G.E.S.'s College of Edu., Sangameshwar, (ISSN 978-81-903310-3-3)	Vol. No.1, पाने नं. ०१-०२ Issue No. I, Dec. 2017
4	Vasudev Vikram Raut	Feb 2023	MAJOR CHANGES, ISSUES & CHALLENGES FOR TEACHER EDUCATION IN NATIONAL EDUCATION POLICY 2020	2 Days National seminar on "NATIONAL EDUCATION POLICY - 2020, AND IT'S IMPLEMENTATION" 10th & 11th, February 2023	ISSN: 978-91-84603-35-3 Page 151 to 153

Principal

V. P. Barbe Women's College of Education (B.Ed.)
 Zambhadas(Barbe) Tal. Junnar, Dist. Pune.

**MAJOR CHANGES, ISSUES & CHALLENGES FOR TEACHER EDUCATION IN
NATIONAL EDUCATION POLICY 2020**

Principal, Dr. Vasudev Vikram Raut,

Vilas Tambe College of Education, Dumberwadi (Otar), Tq - Junnar, Dist - Pune

Introduction:

Teacher shapes the future of our nation. Teaching is considered as the noblest of all the professions. It is through teachers that our children are imparted with values, knowledge, empathy, creativity, ethics, life skills and social responsibility, teachers thus form the very heart of the education process, and represent an indispensable vehicle towards a progressive, just, educated and prosperous society. Education of a teacher truly drives the greatest change for community and makes progress in achieving societal transformation. Hence, the varied dimensions of teacher education mentioned in NEP 2020, has to be properly analyzed with social concern, responsibility and integrated view for policy implementation. NEP 2020 in its purpose clearly stated that all students at all levels of school education are taught by passionate, motivated, highly qualified, professionally trained and well-equipped teachers. In this context, NEP 2020 also recommends ground breaking policy changes in teacher education system to resolve many issues/challenges faced by the teachers/educationists at different stages (foundational, preparatory, middle and secondary) of the school education both at pre-service and in-service.

Following are Major transitions indicated in NEP 2020 for teacher education:

1. Restoring integrity and credibility of the teacher education system.
2. Moving teacher education into multidisciplinary colleges & universities.
3. Pedagogical approaches of teacher education.
4. Linking school experiences/internship/mentoring with pre-service training programme.
5. Admission to pre-service teacher preparation programme.
6. In-service education & training programme.

Types of teacher education programme in NEP 2020:

1. **4 year integrated teacher education programme:** By 2030 the minimum degree qualification for teaching will be a 4 year integrated B.Ed. degree that teaches a range of knowledge, content & pedagogy & includes strong practicum training in form of student-teaching at local schools.
2. **2 year B.Ed programme:** 2 year B.Ed. programme will also be offered by the same multidisciplinary institutions, who offering 4 year integrated B.Ed. will be intended only for those who have already obtained Bachelor's Degrees in other specialized subjects.
3. **1 year B.Ed. programme:** This B.Ed. programme may also be suitably adapted as 1 year B.Ed. programme & will be offered only to those who have completed the equivalent of 4 year multidisciplinary Bachelor's Degrees or who have obtained a Master's degree in a specialty & wish to become a subject teacher in that specialty.

All such B.Ed. degrees would be offered only by accredited multidisciplinary higher education institutions offering 4 year integrated B.Ed. programme.

Issues & Challenges for teacher Education:

Issues:

1. Professionalism is not found among teacher educators at different levels of teacher education.
2. Curriculum & pedagogy followed in colleges of teacher education is not learner friendly & not preparing teachers to face new challenges.
3. Inadequate internship/school experiences/mentoring to trainees in the training period at the different levels of teacher education.

4. No specially designed training courses for foundational level and for higher level teachers both at in-service and pre-service levels.
5. No scope for reskilling & up skilling of required competencies among teachers in unaided schools and college of teacher education.
6. There is no mechanism for vertical mobility of teachers.
7. No proper research opportunities to school teachers and teacher educators.
8. No proper collaboration between school, higher education & teacher education.

Challenges:

1. Preparing a uniform curriculum across the country for different levels of pre-service teacher education.
2. Designing the curriculum for teacher education for different levels by mapping with school education.
3. Identifying the potential of the institutions to allocate centres for different stages of teacher education.
4. Identifying the qualified and qualitative teacher educators for training teachers.
5. Training pre-service and in-service teachers for 21st Century skills.
6. Training of existing teachers to face the new challenges as per NEP 2020.
7. Preparing and equipping teachers for changing roles and responsibilities.
8. Changing the attitude of the teacher educators as per the changing roles and responsibilities at the multi-disciplinary institutions.
9. Attracting meritorious students to different levels of teacher education courses.
10. For the internship/mentoring/ school experiences in pre-service training programmes, linking of local schools to the multidisciplinary training institutions.
11. For vocational educational requirements, training the trainees according to the requirement to secondary school level.
12. Need to shift assessment processes from content to competencies, by emphasizing on optimized learning and development of all the students both at school and teacher education level.
13. Need for changing the track of students' assessment according to continuous and comprehensive evaluation and competency-based assessment.
14. Need to promote learning and development of all the teacher aspirants by testing their higher-order skills such as analysis, critical thinking & creativity, etc.

Suggestions for Teacher Education courses in NEP 2020:

1. Minimum qualification for teacher educators at multi-disciplinary institutions has to be specified.
2. Security of qualified teachers in government, aided and unaided institutions have to be taken care of for giving quality training for teacher aspirants.
3. Direct practical-oriented teacher training programmes have to be focused over giving importance to online teacher training courses.
4. During teacher training & assessment equal weightage has to be given for curricular, co-curricular & extra-curricular activities throughout teacher training programmes.
5. Research opportunities have to be provided & promoted to upgrade teacher & teacher educators.
6. Research & development section should be started to promote research activities among teachers & teacher educators.
7. Special provision must be given to the teacher aspirants from rural, backward, tribal, women students/marginalized social groups in order to promote the policy of equity and access to education.
8. Teacher Education should act as an instrument in the realization of national goals and people's aspirations and should reflect the Indian heritage.

9. New curriculum should be familiarizing teachers with the social, cultural customs and values of native communities in order to meet the needs of future students in NEP 2020.
10. To create proper curricular structures for qualitative teacher education/training at 4 levels the benchmarks have to be set combined with study, integration and practice.
11. Higher Education Department & School Education Department must come together to frame Curriculum framework for Teacher education.
12. Every teacher Education institution should be accredited by National accrediting agency framed for the purpose of assessing and accrediting teacher education institutions.
13. Subject wise networking has to be created for exchange of ideas for innovative practices among teacher educators at different levels.
14. Outstanding teachers with demonstrated leadership and management skills would be trained over time to take on academic leadership positions in schools/school complexes, DIETs, NCERT & SCERT.
15. There is need for a separate teacher education university at the state level for framing appropriate policies to strengthen both pre-service and in-service teacher education programmes for govt. aided and unaided schools and colleges of teacher education.
16. Teacher education policy at the state level should not permit any new teacher education institutions till 2030 for encouraging integrated teacher education programme (ITEP).
17. Higher Education Department and School Education Department must come together to frame Curriculum framework for Teacher education.
18. For continuous professional development of teachers/teacher educators (CPD) both at pre-service and in-service levels, a separate wing for monitoring and assessment of teacher educators and leaders (principals and other administrative heads) based on core competencies and professional behaviour, has to be formed either at teacher education university or Higher education department.
19. For quality education in the schools, accountability of teachers and teacher educators has to be considered as most important factor. Minimum qualification for teacher educators at multi-disciplinary institutions has to be specified.
20. Required infrastructure should be provided to convert them into multidisciplinary institutions. One in each district should be identified to run teacher education course at foundational, preparatory, middle and secondary level.
21. Qualified teacher educators to be deputed or recruited to these institutions and to DIETs to work for minimum 10 years in these institutions. Present staff without required qualification to be sent back to school education department.
22. B.Ed. colleges accredited by NAAC could be identified to run teacher education course.

Conclusion: It is the responsibility of the society and the nation to produce excellent teachers. It is our sacred duty that we get best of best teachers through the program of B.Ed. and M.Ed. There shouldn't be any compromise with the quality. The nation is already suffering because of the average teachers. From all possible angles we must encourage the genius, highly motivated, fully spirited young men and women to the teaching field.

References:

1. <https://www.cupoll.com/blog/teacher-education-in-nep-2020#:~:text=NEP%202020%20encourages%20schools%20to,master%20instructors%20in%20traditional%20forms>
2. https://www.academia.edu/45592757/National_Education_Policy_Nep_2020_Opportunities_An_d_Challenges_in_Teacher_Education
3. https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/NEP_Final_English_0.pdfhttps://www.researchgate.net/publication/367538441_Issues_and_Challenges_of_National_Education_Policy_NEP_2020_implementation_in_Teacher_Educationhttps://www.ujc.ac.in/pdf/news/2142241_NHEQE_Draft

Models & Framework of Inclusive Education in India

Prof. Vasudev Vikram Raut

Assistant Professor,

Vilas Tambe College of
Education, Otur, Dist- Pune

Introduction

Inclusion is an educational practice in which children with disabilities are educated in classrooms with children without disabilities. The purpose of inclusion is to make sure that students with special needs are integrated in the general education setting for as much of the day as possible, with the supports they need to be successful. Inclusion strategies can include co-teaching, consultative services, paraprofessional support, modifications to curriculum or testing, accommodations for specific disabilities, and other services an individual student needs in order to access the district curriculum in a general education classroom.

Inclusive education "is a process of strengthening the capacity of the education system to reach out to all learners." It involves restructuring the culture, policies and practices in schools so that they can respond to the diversity of students in their locality. For a school to be inclusive, the attitudes of everyone in the school, including administrators, teachers, and other students, are positive towards students with disabilities. Inclusive education means that all children, regardless of their ability level, are included in a mainstream classroom, or in the most appropriate or least restrictive environment (LRE), that students of all ability levels are taught as equals, and that teachers must adjust their curriculum and teaching methodologies so that all students benefit. This also avoids wasting resources, and "shattered hopes, which often occurs in classrooms that are "one size fits all. Studies have shown that systems that are truly inclusive reduce drop-out rates and repetition of grades, and have higher average levels of achievement, compared to systems that are not inclusive. People who believe in inclusive education

believe that the education system is the impediment to learning for a child, and that every child is capable of learning.

The term 'inclusive education' has come to replace the term 'integrated education'. Many people working in the field of education in our country consider these two terms to be meaning the same thing. They understand it as only a change in terminology and nothing else. In their words inclusive education means, "including children with disability in regular classrooms, that have been designed for children without disability". We must understand that the term inclusive education means much more than this. It refers to an education system that accommodates all children regardless of their physical, intellectual, social, emotional, linguistic or other conditions.

Models of Inclusive Education

The two most common models that are being discussed in the International Development sector are the medical model & the social model.

1. The medical model-

The medical model of disability views people with a disability as having a deficiency or impairment that needs to be "fixed." Therefore, the person with a disability is the problem, and not the (sometimes) inaccessible society in which that person lives. People who view disability through the medical model judge the quality of life of a person with a disability before they are born, often believing that people with disabilities will lead less fulfilling lives, solely on the basis that their lives will be different than people without a disability. As a result, "everything is done to help the person by trying to make them more 'normal', believing that this alone will lead to a better quality of life." The ideologies that the medical model is built upon are integral to the segregate model of education. Both see the person and their disability as the problem, and both seek to "fix" the disability, bringing the person as close to "normal" as possible.

2. The social model-

The social model of disability doesn't find the deficiency within the person. Rather, the deficiencies, through the lens of the social model, are the

limitations brought on by an inaccessible society. There are three main areas cited as areas where barriers for people with disabilities usually occur. These are the physical environment that a person lives in, so building design, the structures and rules of the society, and the services available; the attitude of the community towards people with disabilities; and the policies and procedures of organizations. The social model encourages the removal of these barriers within society, or the reduction of their effects, rather than trying to fix an individual's impairment or health condition. Inclusive education is built around the goals and ideologies of the social model. Education is just one of the many sections of society to which the social model applies, and "inclusion" in education means removing the barriers in the classroom and school so that students of all ability levels are included in the same lesson. Equal access to education empowers people with disabilities to be independent and contributive, helpful members of an inclusive, barrier-free society.

Frameworks of Inclusive Education in India-

1. The Constitution of India (26 November 1949)-

The Constitution of India (26 November 1949) clearly states in the Preamble that everyone has the right to equality of status and of opportunity. The Article 41 of the Directive Principles of the Indian Constitution supports the right to work, to education and to public assistance in certain cases including disablement. Further, Article 45 commits to the provision of free and compulsory education for all children up to the age of 14 years. Based on this, the Constitution (86th Amendment) Act, 2002, has been enacted by the Parliament making education a fundamental right of all children in the age group of 6-14 years.

2. The National Policy on Education, 1986 (NPE, 1986) & the Programme of Action (1992)-

The National Policy on Education, 1986 (NPE, 1986) & the Programme of Action (1992) stresses the need for integrating children with disability with other groups. The objective to be achieved as stated in the NPE, 1986 is "to integrate the physically and mentally handicapped with general community as equal partners, to prepare them for normal growth and to enable them to face life with courage and confidence".

3. Integrated Education for Disabled Children (IEDC)-

In the 1970s, the government launched the Centrally Sponsored Scheme of IEDC. The scheme aimed to provide educational opportunities to learners with disability in regular schools and to facilitate their achievement and retention. Under the scheme, hundred per cent financial assistance is provided for setting up resource centers, surveys and assessment of children with disability, purchase and production of instruction materials and training and orientation of teachers. The scheme is currently being revised to reflect the paradigm shift towards inclusive education.

4. The Salamanca Statement and Framework for Action on Disability Education (1994)-

The Salamanca Statement and Framework for Action on Disability Education (1994) emerged as a result of deliberations held by more than 300 participants representing 92 governments including India and 25 international organizations in June 1994. For furthering the objectives of education for all, it considered the fundamental policy shifts required to promote inclusive education. It emphasizes that schools should accommodate all children regardless of their physical, intellectual, social, emotional, linguistic or other conditions. The term 'Special Educational Needs' refers to all those children and youth whose needs arise from disability or learning difficulties. The statement affirms, "Those with special educational needs must have access to regular schools which should accommodate them within child centered pedagogy capable of meeting these needs".

5. The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disability (1993)-

The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disability (1993) was an important resolution for improving the educational conditions of persons with disability. This had major implications for the Indian situation in the form of three legislative Acts –

- The Rehabilitation Council of India Act, 1992 (RCI, 1992).
- The Persons with Disability (Equal Opportunities, Protections of Rights and Full Participation) Act, 1995 (PWD Act, 1995)

- The National Trust for Welfare of Persons with Autism, Cerebral Palsy, Mental Retardation and Multiple Disability Act, 1999.

While the RCI Act was solely concerned with manpower development for the rehabilitation of persons with disability, the National Trust Act aims to provide total care to persons with autism, mental retardation and cerebral palsy and also manage the properties bequeathed to the Trust.

6. **The Persons with Disabilities (Equal Opportunities, Protections of Right and Full Participation) Act, 1995-**

The Persons with Disabilities (Equal Opportunities, Protections of Right and Full Participation) Act, 1995 stresses the need to provide free of cost education to all children in an appropriate environment till they are 18 years old and further emphasize their right to measures like:

- Transport facilities to students with disability or alternative financial incentives to the parents or guardians to enable their children with disability to attend schools
- Removal of architectural barriers from schools, colleges or other institutions imparting vocational and professional training
- Supply of books, uniforms and other materials to students with disability attending school
- Grant of scholarship to the students with disability
- Setting up of appropriate forum for the redress of grievances of parents regarding the placement of their children with disability
- Suitable modification in the examination system to eliminate purely mathematical questions for the benefit of blind students and students with low vision
- Restructuring of curriculum for the benefit of students with disability
- Restructuring the curriculum for the benefit of students with hearing impairment to facilitate them to take only one language as part of their curriculum.

7. **The Tenth Five Year Plan (2002-2007)-**

The Tenth Five Year Plan (2002-2007) aimed to provide Universal Elementary Education by the end of the Plan. It also aimed to provide basic education for the un-reached segments and special groups. The special

interventions and strategies like pedagogic improvement and adoption of child-centered practices are focused on groups like girls, Scheduled Castes and Scheduled Tribes, working children, children with disability, urban deprived children, children from minority groups, children below the poverty line, migratory children and in the hardest-to-reach groups.

8. The Sarva Shiksha Abhiyan-

The Sarva Shiksha Abhiyan was launched to achieve the goal of Universalisation of Elementary Education. This adopts a ZERO rejection policy and uses an approach of converging various existing schemes and programmes.

- It covers the following components under education for children with disability-

Early detection and identification

- Functional and formal assessment
- Educational placements
- Aids and appliances
- Support services
- Teacher training
- Resource support
- Individual Educational Plans (IEP)
- Parental training and community mobilization
- Planning and management
- Strengthening of special schools
- Removal of architectural barriers
- Researches
- Monitoring and evaluation
- Girls with disability.

9. Comprehensive Action Plan-

In order to provide education through mainstream schools to children with disabilities in accordance with the provisions of the Persons with Disabilities Act, 1995, a Comprehensive Action Plan for including children and youth with disabilities has been formulated. The different sectors to be covered in the plan are-

(1) Early Childhood Care and Education

(2) Elementary Education

(3) Secondary Education

(4) Higher and Technical Education

(5) Vocational Education. The Plan will be implemented through various departments at the Central and State level agencies, NGOs, Parents groups etc.

The outputs of the plan would include:

1. Enrolment and retention of all children with disabilities in the main stream education system.
2. Providing need based educational and other support in main stream schools to children.
3. Support higher and vocational education.

Conclusion-

The Government of India has fallen short of their goal for all of the policies of the past 66 years. Yet in the past decade, there have been several promising pieces of legislation and schemes: 2005 Action Plan for Children & Youth with Disabilities, the 2006 National Policy for People with Disabilities, the 2008 Inclusive Education of the Disabled at Secondary Stage (IEDSS) and the 2009 Right to Education Act-as well as continuing with the Sarva Shiksha Abhiyan scheme. So is there a lack of political will that is preventing full implementation of policies, or lack of governmental resources and capacity? It seems to be a combination of both. To enable an inclusive system of education, the Government of India needs to consolidate the responsibility for education under the Ministry of Education, and abolish the responsibility of the Ministry of Social Justice and Empowerment. Although the 2006 National Policy for People with Disabilities mandated the change of special schools into various types of resource centers, Sarva Shiksha Abhiyan states that people with disabilities should be educated in the least restrictive environment, which could potentially be a special school. Therefore, this scheme and this policy actually contradict each other. The Ministry of Social Justice and Empowerment could still support students with disabilities by continuing to

provide grants for these resource centers, but ultimately, it is imperative for inclusion that students of all ability levels are receiving services under the same ministry. This directly relates to the definition of inclusion and the social model defined above, because the Ministry of Education will have to adjust to accommodate people of all ability levels, including everyone. Accountability of the Government of India and its implementing partners is imperative for ensuring successful implementation of policy. One of the best ways to do this is to ensure that citizens are well informed about these policies and schemes.

References-

1. NCERT (1998). Sixth All-India Educational Survey. National Council of Educational Research and Training, New Delhi.
2. MHRD (1986). National Policy on Education. Ministry of Human Resource Development, New Delhi.
3. MHRD (1992). National Policy on Education. Ministry of Human Resource Development, New Delhi.
4. Annual Report 2006-07: Department of School Education & Literacy Department of Higher Education, Ministry of Human Resource Development, Government of India, PP 25-27. Available on <http://www.education.nic.in>
5. Annual Report 2005-06: Department of Elementary Education and Department of Secondary and Higher Education, Ministry of Human Resources and Development, Govt. of India. Available on <http://www.education.nic.in>

Principal
Vivek Tambre Women's College of Education (B.Ed.)
Sangamner District, Maharashtra, India

Role of Teacher in Inclusive Education

Mr. Vinod Vikram Raut

Ph.D. Researcher, Department of Education,
Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University,
Aurangabad

Introduction

The directive principle to guide state policy Article 45 states that "free and compulsory education should be provided for all children until they complete the age of 14". The 93rd amendment to the Indian Constitution passed in December 2001, confirms the Government's commitment to (EFA) or Education for All or SarvShikshaAbhyaan (SSA). The preamble explicitly states that this includes children with disabilities. The SSA provides significance to early childhood care and education and apt intervention for children with special needs. The positive factor is the change combined in the Education Act by including a relevant clause which explains that "ALL" includes children with disabilities. The objective of SSA is to bring all children between 6-14 years in the net of 1-8 elementary, free and compulsory education, keep them in school till they complete the eight year cycle and see that they attain standards of a specified quality. SSA framework clearly states that "SSA will ensure that every child with special needs, irrespective of the kind, category and degree of disability, is provided education in an appropriate environment. SSA will adopt zero rejection policy so that no child is left out of the education system. It will also support a wide range of approaches, options and strategies for education of children with special needs."

The Draft of Inclusive Education Scheme, MHRD, (2003) "Inclusive Education means all learners, young people with or without disabilities being able to learn together in ordinary preschool provisions, schools, and community educational settings with appropriate network of support service."

Concept-

The concept of inclusive education is a very new concept, which originated the phenomenon of respect for an inherent dignity of all human beings. Inclusive education refers to "to all learners, young people with or without appropriate network of support services". In this, it

Principal

Vaidya Devi College of Education (B.Ed.)
Dante-wadi, Aurangabad, India

is believed that if a child is not able to learn it is not due to the disability of the child but due to the school system. It is responsibility of the school to manage teaching in such a way that the needs of all the Children are met. The success of every educational programme depends on the quality of the teachers and their attitudes. An inclusive curriculum recognizes the need for the schools, to organize with the schools, to organize with the individual differences of students in the mind and adopt flexibility to the enable all students to achieve their goals. Implementation of an Inclusive curriculum would require a number of changes in the present day teaching practices, curriculum content, evaluation procedures and available resources at the school level without which the goal of providing quality of education would remain elusive. It is also important to mobilize support from parents, the community and special schools. All over the world, there is now a growing trend to move away from the special schools model to an 'inclusive education' Model of the education for the disabled children. Inclusive education system views that if a child is not learning, the problem lies in the education system and not in the disabled child. The difficulties arise because of rigid methods and curriculum, inaccessible environment, untrained teachers and poor quality of teaching, lack of proper attitudes on the part of the teachers, lack of support from public agencies etc. thus, the focus shifts from making the education system responsible. The abilities of children vary, some learn fast while some are slow understanding things. The understanding of various subjects also varies from student to student. Some children can understand the concept of mathematics much faster than their counterparts while other may be good in language skills. The teacher's role is not only to teach the subject but also to provide other training such as mobility training, self-care training, preparation of teaching material according to the needs of the disabled children, training in use and maintenance of aids and so on. Teaching strategies in respect of specific disabilities have been indicated. It is often argued that a lack of knowledge on the part of classroom teachers, attribute to a lack of training, is the main barriers to inclusion. Inclusion involves the use of support, the ways in which teachers respond to individual differences during whole class teaching, the choices they make about group work and they utilize specialist knowledge.

Principal

Role of Teacher in Inclusive Education-

1. Identification of the children with disabilities in the classroom-

Most important role of teacher in inclusive schools is that, to identify the children with special needs & disabilities. It is important thing to teach the children of different needs. Teacher can also take help of parents, psychiatrists & counselors to identify children with special needs.

2. Accepting the children with disabilities-

Every child is unique. Children have their own strengths and weaknesses. Their development progresses according to certain sequences, but the pace may vary. It is natural that some children may excel in certain areas but have deficiencies in other areas. However, if children display marked problems or difficulties in one or more developmental area & their performance shows significant discrepancies compared with other children of the same age, it is advisable to refer the children for professional assessment. Children progress rapidly in their early years and lots of changes are expected in a year or even a month's time. Because of this, even experts may find it difficult to make a firm diagnosis based on a young child's conditions.

3. Developing positive interaction between normal and disabled children-

It is most important role of teacher to develop positive interaction between all types of students in their classroom. He/she creates these interactions by arranging various types of competitions, games, puzzles, techniques, instructional strategies, social programmes.

4. Placing the children in the classroom in proper places so that they feel comfortable and are benefited by the classroom interaction-

Classroom management for inclusive education includes the knowledge of: Applied Behavior Analysis (ABA); basic classroom management theories, methods & techniques for individuals with different learning needs; research-based best practices for effective management of teaching & learning; materials arrangement creating a positive atmosphere in the classroom & organization of aids & support services. The diversity in the classrooms presents a range of management encounters for school teachers. For example, differently abled

students, particularly those identified with emotional and behavior disorder and autism spectrum disorder, may present unique behavioral challenges for these teachers. Along with psycho-social environment, the physical aspects of classroom also exert a great influence on the inclusive classroom environment. The physical environment comprises of aspects such as arrangement of desks, lighting and temperature. The placement of the special needs child in the classroom, in relation to the rest of the students, is also very important. It depends on the severity of the child's disability that the teacher should be able to decide the proximity control.

5. Removing architectural barriers wherever possible so that children with disabilities move independently-

For students with special needs, maintaining a healthy balance of structure and unstructured processes is important. For example, on each student's desk, have a place for everything that is clearly labeled (use words or colors, for instance). Also consider using checklists and help students keep their notebooks organized; teach them how to do so on their own, but also check at the end of each day and offer suggestions for keeping it more organized. On the unstructured side of things, allow students with special needs to change their work area while completing homework or studying and assign tasks that involve moving around the room. For students with special needs and learning disabilities, hearing instructions or following directions can be quite difficult if there are too many distractions. Schedule breaks throughout the day and seat students with special needs in an area of the classroom that limits distractions; for example, do not sit these children by a window, in front of an open door, or by the air conditioner, as people walking by or additional noises might be too distracting.

6. Involving the children with disabilities in almost all the activities of the classroom-

Children with learning disabilities often feel like they do not succeed in certain areas, but structuring lessons that lead to successful results is a way to keep them motivated. Provide immediate reinforcement for accomplishments, be consistent with rules and discipline, correct errors and reward students when they make these corrections themselves explain behavioral expectations, and teach and demonstrate appropriate behaviors rather than just expecting

[Signature]
Principal

students with special needs to pick them up. While these suggestions are ideal for classroom settings, parents of students with special needs can also implement these principles. Helping children with learning disabilities both in and out of the classroom is the best way to help your students with special needs achieve success.

7. Making suitable adaptation in the curriculum transaction so that the children with disabilities learn according to their ability-

As all children learn in different ways, it is important to make every lesson as multi-sensory as possible. Students with learning disabilities might have difficulty in one area, while they might excel in another. For example, use both visual and auditory cues. Create opportunities for tactile experiences. You might need to use physical cues, such as a light touch, when a student might get distracted or inattentive. Get creative with your lesson plans, and students with special needs will appreciate the opportunity to use their imaginations or try something new; use a balance of structure and familiar lessons with original content.

8. Collaborating with medical and physiological panels, social works, parents and special teachers-

Collaboration is an interactive process that enables people with diverse expertise to produce creative solutions to commonly defined problems. An ever increasing diversity in the classrooms has made it necessary for regular classroom teachers to work with special education teachers, school psychologists, Para-professionals parents of students with disabilities, and instructional assistants. The joint effort in dealing with the problems creating solutions would enhance the chances of the success of the programme or the course. Their shared expertise and shared ownership of problems would help the educators to deal with the problems collaboratively, rather in isolation.

9. Construction of achievement and diagnostic tool-

The main decision related to diagnosis is eligibility for special education services. To some extent, regular school teachers will play a role in making placement decisions. Although the main decisions are made by administrators and school psychologists regarding the placement, regular classroom teachers will assist them in making such a decision as part of the multidisciplinary team. Performance measures relate to the student's achievement in content

[Signature]
Principal

areas. Attitudinal measures relate to differently abled student's self-concept and their attitudes toward their teachers and non-disabled peers. Process measures include the types of interactions differently abled students have with their teachers and peers. These assessments allow differently abled students to construct a response, create a product or demonstrate what they understand and can do. Friend and Alternate assessments such as portfolio assessments are also effective ways of evaluating differently abled students.

10. Adaptation in evaluation for children with special needs-

The process of using testing and other formal and informal means of evaluation to make educational decisions is one of the most vital skills for a regular classroom teacher to have in the implementation of inclusive education programs. The teacher has to employ both, basic skills such as gathering, learning and background information of differently abled students and also highly specialized skills such as selecting, administering, scoring and interpreting standardized measurement instruments. Regular school teachers need to be knowledgeable about different kinds of evaluation methods in order to determine the learning outcomes of differently abled students. They need to demonstrate competency in performance-based assessments, portfolios and curriculum-based assessments. A performance-based assessment allows teachers to assess students' understanding and proficiency. Curriculum-based assessments (CBAs) also provide teachers with information on the demands of instructional tasks and allow them to determine the content and pace of an instructional program. Thus, in addition to providing information on a student's progress, CBAs help regular school teachers to match specific instructional practices and materials to a disabled student's learning needs which results in improved performance on school-related tasks. Continuous and Comprehensive Evaluation (CCE) assumes evaluation as a routine activities and exercise of teaching learning process and it includes all aspects of pupil's growth such as intellectual, physical, personal- qualities, social, interests, attitudes and values through using a variety of tools and techniques by a teacher. CCE is a most suitable procedure due to its fundamental principles of flexibility, functionality, accountability and economy in evaluating a child with disability in an inclusive setting.

[Signature]
Principal

II. Providing remedial instruction to the children who require it-

This skill is at the heart of all the competencies that regular teachers need to exhibit while working with diverse student population. These skills are the ones that they should use on a daily basis to provide appropriate instruction to special needs students. A number of specific instructional techniques that regular classroom teachers would require to be competent in include- differentiated instruction, activity based and peer tutoring, experiential learning and collaborative learning. Each one of them has been tested in the field and validated to demonstrate their effectiveness. Other practices that have also been field tested with students with special needs include response cards, guided notes, and error correction and time trials.

References-

<https://www.education.com>

www.unassignment.com

Agrawal, R.; Rao, B., "Education For Disabled Children", Sigma Publications, Delhi, 2011

<https://en.wikipedia.org>

inclusionbooks.org

[Signature]
Principal

बीड जिल्ह्यात शिक्षणाधिकार कायदा २००९ ची त्रैमासिक वर्ष २०१३-१४ मध्ये
प्रथम अंमलबजावणी करताना शिक्षकांना येणाऱ्या आज्ञांनाचा अभ्यास

राज्य शिक्षण राज्य
२०१३-१४, २०१४-१५
२. अंमलबजावणी करताना शिक्षकांना, आदेश

प्रस्ताविक

शिक्षणाधिकार कायदा २००९ ची प्रथम अंमलबजावणी त्रैमासिक वर्ष २०१३-१४ मध्ये प्रथम घेत आहे . त्यासाठी शिक्षक व मुख्याध्यापक यांच्या मधील फरक सोडविण्याचे आदेश . ही आज्ञांना फेलोशिपसाठी शिक्षकांना प्रशिक्षण देणे अत्यंत आवश्यक आहे . तसेच शिक्षकांना अध्यापनात संज्ञानाचा वापर करता येणे अत्यावश्यक वाव आहे .

शिक्षणाधिकार कायदा २००९ नुसार शिक्षकांना सामान्य बालकांसोबतच विशेष बालके व अपंगत्व असणारी बालके, शिक्षणापासून वंचित राहिलेले बालके व स्थलांतरित बालके यांना सुद्धा शिक्षण द्यावे लागणार आहे . अशी विविध आज्ञांना शिक्षणाधिकार कायदा २००९ मुळे शिक्षकांसमोर उभ्या आहेत . या आज्ञांनाचा अभ्यास प्रस्तुत संज्ञानात करण्यात येणार आहे .

संज्ञोपन समस्येची गरज

- १ . शिक्षणाधिकार कायदा २००९ ची अंमलबजावणी करताना शिक्षकांना विद्यार्थ्यांच्या परिवारसंबंधी त्या उद्योगी वेतनात, त्या सर्वांसमोर आणायाम मदत होईल .
- २ . शिक्षणाधिकार कायदा २००९ नुसार सरकारी व खाजगी शाळात २० टक्के प्रवेश सामान्यतः विद्यार्थ्यांना सोबत देणे संज्ञानाकारक आहे याची माहिती सर्वमान्या लोकांसमोर पोहोचण्यास मदत होईल .
- ३ . शिक्षणाधिकार कायदा २००९ ची प्रथम अंमलबजावणी करताना शिक्षकांना येणाऱ्या उद्योगीची व बुटीची माहिती मिळण्यास मदत होईल .
- ४ . शिक्षकांना कोणत्या वर्गांचे प्रशिक्षण देणे आवश्यक आहे . याची माहिती उपलब्ध होण्यास मदत होईल .

संशोधन समस्येचे महत्त्व

१. शिक्षणाधिकार कायदा २००९, त्रैशुभिक वर्ष २०१३-१४ मध्ये प्रथम अंमलबजावणीत येत असल्याने शिक्षकांना वेळान्या समस्या सर्वांसमोर येतील.
२. प्रस्तुत संशोधनामूळे शिक्षकांसमोर आल्याने सोडवण्यास मदत होईल.
३. प्रस्तुत संशोधनामूळे विद्यार्थ्यांना प्रवेश देताना वेळान्या अडथळी समोर येतील व त्यावर उपाययोजना सुचविता येतील.
४. प्रस्तुत संशोधनामूळे जास्तीत जास्त मुले शिक्षणाच्या प्रवाहात येतील.
५. प्रस्तुत संशोधनामूळे शिक्षणाधिकार कायदा २००९ च्या तरतुदीनुसार जाहीत विद्यार्थ्यांना सुविधा उपलब्ध करून दिल्या जातात का? याची माहिती मिळेल.

समस्येचे शीर्षक

बीड जिल्ह्यात शिक्षणाधिकार कायदा २००९ ची त्रैशुभिक वर्ष २०१३-१४ मध्ये प्रथम अंमलबजावणी करताना शिक्षकांना वेळान्या आजारांचा उच्चार परिभाषिक शब्दांच्या कार्यात्मक व्याख्या

१. बीड जिल्हा- मराठवाडा विभागातील क्षेत्रफळाने विस्तृत असणारा व उपातेव कामगारांचा मापून ओळखला जाणारा जिल्हा.
२. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ -६ ते १४ नवीपदांसाठी सोफत व सक्तीचे शिक्षण कायदा व खाजगी शाळांचा २५ टक्के नापासवर्गीय मुलांना सोफत प्रवेश मिळवून देणारा कायदा.
३. अंमलबजावणी-कायदाची प्रत्यक्ष कार्यवाही.
४. शिक्षकांना वेळाने- शिक्षणाधिकार कायदा २००९ ची अंमलबजावणी करताना शिक्षकांना वेळान्या विद्यार्थ्यांच्या प्रवेश विषयक, अध्यापन विषयक, प्रशिक्षण विषयक, शैक्षणिक पात्रतेविषयी असणाऱ्या समस्या.

संशोधनाची गृहीतके

१. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ नुसार विद्यार्थ्यांना प्रवेश देताना विद्यार्थ्यांची संपूर्ण माहिती उपलब्ध होत नाही.
२. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ नुसार जाहीत शिक्षकांना प्रत्येक पदवी पास वर्धांच्या आत प्राप्त करावी लागते.
३. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ नुसार खाजगी शाळांसध्ये २५ टक्के प्रवेश नापासवर्गीय विद्यार्थ्यांना सोफत दिले जातात.

(Signature)
Principal

४. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ नुसार वयाच्या अधिकृत पुराव्यांचे कालापत्र देईपर्यंत मुलांना शाळेत प्रवेश दिला जातो .

संशोधनाची उद्दिष्टे

१. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ चे स्वल्प जाणून घेणे .

२. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ नुसार विद्यार्थ्यांच्या प्रवेश प्रक्रियेचे स्वल्प जाणून घेणे .

३. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ ची अंमलबजावणी करताना शिक्षकांना देणाऱ्या आदेशांची सविस्तर निलंबिते .

४. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ नुसार शिक्षकांना देणाऱ्या सगळ्या जाणून घेणे .

५. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ मधील त्रुटी जाणून घेणे .

६. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ विषयी शिक्षकांशी सूचविणे .

संशोधनाची परिष्कृतता

१. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ नुसार वयाचा पुरावा तगलेल्या मुलांना शाळेत प्रवेश देणे निकीरित्ते काम आहे .

२. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ नुसार स्थांतरीत बालकांना वर्षभर काहीही शाळेत प्रवेश दिला जातो .

३. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ नुसार शिक्षणाधामून बंधित राहिलेल्या १४ वर्ष वयापर्यंतच्या बालकांना त्यांच्या वर्षागटानुसार इयत्तत प्रवेश दिला जातो .

४. प्राथमिक शिक्षण पूर्ण होईपर्यंत विद्यार्थ्यांना नापाय केले जात नाही .

५. विद्यार्थ्यांचे वर्षभर सलत्तपूर्ण सर्वकाय वृत्तनापन केले जाते .

६. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ ची अंमलबजावणी शिक्षकांसाठी आघ्यानात्मक आहे .

संशोधनाची व्याप्ती

१. क्षेत्र व्याप्ती- प्रस्तुत संशोधनाकरिता संपुर्ण वीड जिल्ल्यातील प्राथमिक शाळा ही क्षेत्र व्याप्ती आहे .

२. घटक व्याप्ती- प्रस्तुत संशोधन प्राथमिक शिक्षण देणाऱ्या शाळांमधील शिक्षकांशी संबंधित आहे .

३. अक्षय व्याप्ती- प्रस्तुत संशोधन शिक्षणाधिकार कायदा २००९ ची अंमलबजावणी करताना शिक्षकांना देणाऱ्या आदेशांशी संबंधित आहे .

४. काल व्याप्ती- प्रस्तुत संशोधन साधारणतः २०१३-२४ स कालखंडा इतके व्यापन आहे .

प्रस्तुत संशोधनाची पध्दती

सदरील संशोधन हे वर्तमानकालीन समस्येशी सिंग्लीत असल्याने सर्वेक्षण पध्दतीचा वापर केला आहे. "बोड जिल्ह्यात शिक्षणाधिकार कायदा २००९ ची वैधानिक वर्ष २०१२-१४ मध्ये प्रत्यक्ष अंमलबजावणी करताना शिक्षकांना वेगवेगळे आव्हानांचा अभ्यास" या समस्येशी सर्वेक्षण पध्दतीने योग्य मूल्यमापन आणि संशोधन करता येते. म्हणून संशोधनकामे ही पध्दती निवडली आहे.

प्रस्तुत संशोधनाची न्वारतनिवड पध्दती

बोड जिल्ह्यातील प्राथमिक व उच्च प्राथमिक शिक्षकांची संख्या मोठ्या प्रमाणात असल्याने व संशोधन क्षेत्र विस्तृत स्वस्थान असल्याने संशोधनकामे अंतर्भावाने आधारित सर्वसूक्ष्म अनुसंधान पध्दती वापरली आहे.

प्रस्तुत संशोधन साधने

प्रश्नावली

प्रश्नावली ही प्रश्नांची एक पुर्वनिर्धारित क्रमाने मांडण्यात आलेली सारिका असते. संशोधनात प्रश्नावली चा तंत्रास अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. कमीत कमी काल मर्यादामध्ये विस्तृत क्षेत्राच्या परिसरेल्या जनसमुहाऱ्याची सार मिळवण्यासाठी प्रश्नावली चा साधनाचा वापर करणे अतिशय महत्त्वाचे आहे.

लिखित स्वरूपात दिलेला प्रश्नावली म्हणजे प्रश्नावली हीच सामान्यपणे प्रश्नावली म्हणजे प्रश्नांची उत्तरे प्राप्त करून घेण्याची पध्दती असून तिच्यात प्रश्न पत्रिकेचा उपयोग केला जातो. त्या प्रश्नांची उत्तरे उत्तरदात्याने वाक्याची असतात.

प्रमुख निष्कर्ष

१. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ नुसार लागूनी जाळीचे २५ टक्के प्रवेश मागण विद्यार्थ्यांना मोफत दिले जाताना.

२. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ नुसार शिक्षणाचा सर्व केंद्र सरकार करते.

३. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ नुसार, विद्यार्थ्यांना जाळेत प्रवेशासाठी बसण्या पुरावा सादर करण्याच्या कालावधी बंधन नाही.

४. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ नुसार, विद्यार्थ्यांना जाळेत प्रवेशासाठी बसण्याचा पुरावा सादर बंधनकारक नाही.

५. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ नुसार, त्या अंमलबजावणी मध्ये बसणे पुरावे, वर्षभर प्रवेश, जाळा बदल आदी विविध आव्हाने येतात.

(Signature)
Principal

६. शिक्षणापासून वंचित बालकांना वयोगटानुसार इतरीत प्रवेश देणे हे आकांक्षे आहे.
 ७. शिक्षणापासून वंचित बालकांना यथानुसार प्रवेश दिल्याने समासोजन व अध्वयनविषयक अडथळे येतात.
 ८. बालकांना यथाव्या पुराव्या अभावी प्रवेश देण्या संबंधीत कडक नियम राहिले.
 ९. शाळा बदलामुळे विद्यार्थ्यांच्या उपस्थितीविषयक, शैक्षणिक प्रगती विषयक, समासोजन विषयक अडथळी येतात.
 १०. सर्व शिक्षकांच्या मते, विशेष बालकांना सामान्य शाळेत प्रवेश दिला जातो.
 ११. विशेष बालकांच्या अध्यापनासाठी शिक्षकांना प्रशिक्षण दिले जात नाही.
 १२. शिक्षणाची समान संधी उपलब्ध व्हावी म्हणून वंचित व दुर्बल घटकांना सश्रीव जाण देण्यात येत आहे.
 १३. सातत्यपूर्ण सर्वेक्षण मूल्यमापनात विद्यार्थ्यांची अनुपस्थिती, उदासिन्ता, स्थलांतर व विशेष बालके या अडथळी येतात.
 १४. शाळा व्यवस्थापन समितीच्या स्थानिक राजकारणातून आर्थिक सहाय्यदातांसाठी शालेय कामकाजातध्ये अडथळे उदणले जातात.
 १५. शिक्षक दुर्बल व वंचित घटकांतील बालकांना शाळेत आणण्यासाठी विविध उपकरणे राखण्यात.
 १६. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ मुळे शिक्षणापासून वंचित अनेक बालके शाळेत प्रवेशीत झाली आहेत.
 १७. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ च्या संपूर्ण बाबीची अंमलबजावणी होत नसल्याने सतत जुट्टे आहेत.
 १८. सर्व शिक्षकांच्या मते, शिक्षणाधिकार कायदा २००९ च्या अंमलबजावणी बंदल आवश्यक आहेत.
 १९. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ च्या अंमलबजावणी योग्य प्रगतन व नियंत्रणाचा अभाव आहे.
 २०. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ च्या अंमलबजावणी योग्य प्रगतनकीव सुकुत्रता नाही.
- शिफारसी
१. बालकांच्या यथाते पुरावे उपलब्ध काण्याची व्यवस्था काण्यात यावी.
 २. विद्यार्थ्यांचे प्रवेश ऑन लाईन काण्यात यावेत.
 ३. विद्यार्थ्यांच्या स्थलांतराच्या संदर्भात त्यांच्या पुढीच्या शाळेंतील प्रगती व मूल्यमापनाच्या सर्व बाबी मधील शाळेत निळण्याची व्यवस्था करावी.
 ४. १४ वर्षे वय पूर्ण झालेल्या परंतु शिक्षणापासून वंचित बालकांना स्वतंत्र शाळेंची व्यवस्था काण्यात यावी.

(Signature)
Principal

१. बांधानुसार इयत्तेत प्रवेश दिल्यावर विद्यार्थ्यांना आवश्यक पूर्वज्ञान प्राप्त करून देण्याची स्वतंत्र व्यवस्था करण्यात यावी.
 २. बालकांच्या वयाच्या पुराव्या संबंधी काटक नियम करावे.
 ३. विद्यार्थ्यांची उपस्थिती व शैक्षणिक प्रगती या बाबींवर भर द्यावा.
 ४. विशेष बालकांना अध्यापन करण्यासाठी शिक्षकांना प्रशिक्षणाची व्यवस्था करावी.
 ५. मातात्वपूर्व सर्वकाय मूल्यमापनात भाग घेऊन जाणाऱ्या सर्व बाबींचा विकास घडवण्यावर भर द्यावा. जेणे करून शिक्षकांना कामटोपची मूल्यमापन दाखवाचे लागणार नाही.
 ६. शाळा व्यवस्थापन समित्या स्थानिक राजकारणापासून अलिप्त ठेवण्यासाठी नियम करावे.
 ७. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ च्या प्रचारासाठी प्रसारमाध्यमांचा मोठ्या प्रमाणात वापर करावा.
 ८. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ च्या अंमलबजावणीतील चुटी दूर कराव्यात.
 ९. अधिकारी वर्गावर योग्य निर्बंधाची व्यवस्था करावी.
 १०. शिक्षणाधिकार कायदा २००९ च्या अंमलबजावणीत सुसुद्धता आणावी.
- संदर्भग्रंथ सूची
१. शेटकर, डॉ. व. वि. व जोशी डॉ. शोभना वी २००७, कृती संशोधन व-महोत्सव, औरंगाबाद. मूळपरी प्रकाशन
 २. वावट, डॉ. भा. गो. शैक्षणिक संशोधन पुणे: नित्यनूतन प्रकाशन वी/६/१ रक्षासैदा सोसायटी, दत्तवाडी, पुणे ४०
 ३. घोरमोडे डॉ. के. सु. व घोरमोडे डॉ. राजा २००८ शैक्षणिक संशोधनाची नुतनतरे (प्रथम आवृत्ती) नागपुर, दिवा प्रकाशन
 ४. फिसडे, वि. व (सप्टेंबर २०११), (द्विती आवृत्ती), पुणे नित्य नूतन प्रकाशन
 ५. पंडीत, व. वि. (२०१०, फेब्रुवारी) (प्रथम आवृत्ती) पुणे नित्य नूतन प्रकाशन
 ६. मुळाव्यापक मार्गदर्शिका भाग २ (प्रथम आवृत्ती, २०१३ फेब्रुवारी) पुणे: महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद
 ७. बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम २००९ स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा संशोधन संस्था औरंगाबाद, औरंगाबाद-साकार मुद्रणालय, प्रथम आवृत्ती-जुलै २०१०

[Signature]
Principal

८. सीक्रेतना अभियान, पुरक पाचन साहित्य, सर्वे इकड प्रकाशकाच्या स्वाधीन प्रथम आवृत्ती-फेब्रुवारी २०११

९. शानसंग: परिखा पद्दती विशेषांक ५ सप्टेंबर शिक्षण दिन संपादक : योगेश विनायकराव पाटील ५ सप्टेंबर २०१० वर्ष १० वे अंक ५ औरंगाबाद.

10. University News- A Weekly Journal of Higher Education, Association of Indian Universities (2010, November 22-28). Vol-48. ISSN-0566-2257. New Delhi

11. www.nmc.nic.in

12. www.rte2009.com

13. www.maharashtra.gov.in

14. www.meritnation.com

15. www.artideatimesofindia.indiatimes.com

16. www.educationworldonline.net

...

Principal

LIST OF REASERCH PAPERS

Sr. No.	Author Name	Year	Title of the Paper/ monographs	Full Journal Title/article	Vol. No. Page No./ DOI No.
1	Snehal Subhash Waykos	2017	औरंगाबाद शहरातील योग प्रशिक्षण केंद्राचा योग प्रशिक्षण त्रिषणक योगदानाचा अभ्यास	Sambhutan Chaitana, Mumbai, ISSN 2319-5525	Vol. No.6, अंक क्र. २४-२५ Issue No. II, 1 Sept. 2017
2	Snehal Subhash Waykos	2017	Problems & Challenges in Higher Educational System in India	Sambhutan Chaitana, Mumbai, ISSN 2319-5525	Vol. No.6, अंक क्र. ६८-७२ Issue No. III, 1 Dec. 2017
	Snehal Subhash Waykos	2017	Principles of Inclusion & Necessary Resources	G.E.S. Y College of Edu., Sangamner, ISBN 978-81-813710-3-3	Vol. No.1, अंक क्र. ५५-६२ Issue No. I, Dec. 2017.
4	Snehal Subhash Waykos	Feb 2023	Objectives of National Education Policy 2020 regarding Higher Education & Teacher Education	2 Days National seminar on "NATIONAL EDUCATION POLICY - 2020 AND IT'S IMPLEMENTATION" 10th & 11th, February 2023	ISSN: 978-81-84563-35-3 Page 147 to 150

 Principal

Vitas Tandon Women's College of Education (B.E.)
 Durbhawanbichur Tal. Amravati, Dist. Pune.

Objectives of National Education Policy 2020 regarding Higher Education & Teacher Education

Dr. Snehal Subhash Waykos, Assistant Professor

Vilas Tambe College of Education, Damburwad (Omr), Tq - Junnar, Dist- Pune

Introduction:

'Education' plays a significant & remedial role in improving & balancing the country's socio-economic framework. National Education Policy 2020 envisions an India-centric education system that provides high-quality education to all, thereby transforming India sustainable into an equitable and vibrant knowledge society in the world.

Major Education Initiatives by Government of India:

1. In May 2020, Government launched PM e-VIDYA, a program for multi-mode access to digital/online education.
2. The government allocated INR 59,845 crore for Department of School Education and Literacy in Union Budget 2020-21
3. India announced Revitalizing Infrastructure and Systems in Education (RISE) by 2022 with a proposed outlay of INR 3,000 crore
4. Under Union Budget 2020-21, the government proposed apprenticeship embedded degree/diploma courses by March 2021 in about 150 higher educational institutions
5. Around two crore candidates completed training in 254,897 registered training centers under the PradhanMantriGramin Digital SakshartaAbhiyan (PMGDISHA) as of February 2020
6. India promoted a new scheme 'Study in India' to attract foreign students to higher educational institutions
7. With an outlay of INR 6,655 crore, the government approved Skills Acquisition and Knowledge Awareness for Livelihood Promotion (SANKALP) and Skill Strengthening for Industrial Value Enhancement (STRIVE) in a bid to boost the Skill India Mission
8. The GOI initiated the Ek Bharat Shrestha Bharat (EBSB) campaign to increase engagement between states, union territories, central ministries, educational institutions and public
9. Introduction of 'BetiBachao, BetiPadhao' program in October 2014
10. Introduction of Kasturba Gandhi BalikaVidyalyaya (KGBV) scheme in August 2014.

Background of New Education Policy 2020:

In January 2015, the government had initiated a consultation process to formulate a New Education Policy. Committee for the preparation of the NPEP has taken consideration of expert opinions, field experiences, empirical research, and stakeholder feedback for an inclusive, participatory and holistic approach. draft NEP is primarily based on the foundational pillars, namely Access, Affordability, Equity, Quality, and Accountability. Committee received over 2 lakh suggestions from 2.5 lakh gram panchayats, 6,600 blocks, 6,000 Urban Local Bodies (ULBs), and 676 districts. After the submission of the Draft Report, the State Governments and various Ministries were invited to give their opinions on the Draft National Education Policy 2020. Committee held meetings with State Education Secretaries of School Education and State Secretaries of Higher and Technical Education. An Education Dialogue was also

organized with MP's of Andhra Pradesh, Telangana, Tamil Nadu, Puducherry, Kerala, Karnataka, and Odisha.

National Education Policy (NEP) 2020 :

On 29th July 2020, the Government of PM Narendra Modi approved the ***National Education Policy 2020** with an aim to transform India's education system by 2040. After a gap of 34 years, NEP has put in place a slew of education reforms in both the higher education & school education. It intends to bring a systematic reform in the education sector rather than an incremental reform. NEP 2020 is the first education policy of the 21st century & aims to address our country's current developmental imperatives. Policy proposes the revision & revamping of all aspects of the current education structure, including its regulation & governance, to forge a new education system that is on par with the aspirational objectives of 21st century education. New Education Policy also renamed the Ministry of Human Resource Development (MHRD) as the **Ministry of Education** in a bid to bring the focus back on education and learning.

Principles of National Education Policy (NEP) 2020 :

1. To Access, Equity, Quality, Affordability, & Accountability.
2. Education system should develop good human beings with rational thinking, compassion, empathy, courage, resilience, scientific temper, creative imagination, and ethical values.
3. Recognizing, Identifying, and Strengthening the unique capabilities of each student
4. Promoting each student's holistic development in both academic and non-academic spheres
5. Achieving Foundational Literacy and Numeracy in all students by Grade 3
6. Flexibility for learners to choose their learning trajectories and programs, and thereby choose their paths as per their talents and interests
7. No hard separations between arts and sciences, curricular and extra-curricular activities, vocational and academic streams, among others to eliminate harmful hierarchies and silos in areas of learning
8. Multi-disciplinary and a holistic education across the sciences, social sciences, arts, humanities, and sports to ensure the unity and integrity of all knowledge
9. Promotion of Multilingualism and the Power of Language in learning and teaching
10. Life Skills such as communication, teamwork, cooperation, and resilience
11. Regular Formative Assessment for learning instead of summative assessment
12. Full Equity and Inclusion as the basis of all educational decisions
13. Teachers and Faculty as the heart of the learning process
14. 'Light but Tight' regulatory framework to promote integrity, transparency and resource efficiency of the educational system
15. Encouraging innovation and out-of-the-box ideas through Autonomy, Good Governance and Empowerment.

Objectives of National Education Policy 2020 regarding Higher Education & Teacher Education Higher Education:

Holistic & Multi-disciplinary education in an undergraduate program with multiple exit options where the bachelor's degree can be 3 or 4 years

1. Phil. (Master of Philosophy) courses to be discontinued.
2. PG programs can be 1 or 2 years.
3. The National Testing Agency will conduct entrance examinations for admissions to universities across the country, apart from the JEE Main and NEET.

4. Establishment of Academic Bank of Credits (ABC) to facilitate Transfer of Credits.
5. Setting up Multidisciplinary Education and Research Universities (MERUs) as models of best multi-disciplinary education of global standards.
6. Establishment of National Research Foundation as an apex body for fostering a strong research culture and building research capacity across higher education.
7. Establishment of Higher Education Council of India (HECI) to regulate higher education by preparing the same set of regulations, accreditation and academic standards for private & public institutions. The HECI will have following four independent verticals.
8. National Higher Education Regulatory Council (NHERC) for the regulation of higher education, except medical and legal education.
9. General Education Council (GEC) for setting standards.
10. Higher Education Grants Council (HEGC) for funding and financing of colleges and universities.
11. National Accreditation Council (NAC) for accreditation.
12. The HECI will replace the existing National Council for Teacher Education (NCTE), All India Council for Technical Education (AICTE) and the University Grants Commission (UGC).
13. Phasing out the 'Affiliation System' at university level over a period of 15 years.
14. Increasing Gross Enrolment Ratio (GER) in higher education from the current 26.3% to 50% by 2035.
15. Adding 3.5 crore seats in higher education.

Teacher Education

1. By 2023, minimum qualification for teachers will be 4-year integrated B.Ed. degree.
2. Emphasis on strengthening & transparency of teacher recruitment process.
3. NCTE to formulate a new & comprehensive National Curriculum Framework for Teacher Education (NCFTE).
4. NCTE to frame National Professional Standards for Teachers (NPST).

Other Objectives

1. Establishment of National Education Commission.
2. Establishment of Special Education Zones (SEZs) to improve education among underrepresented groups in disadvantaged regions.
3. Gender Inclusion Fund for improving & providing education for female & transgender children.
4. Establishment of National Educational Technology Forum (NETF) as a platform to facilitate the free exchange of ideas on technology usage in education.
5. National Assessment Centre 'PARAKH' will assess the students.
6. Establishment of new language institutions such as 'Indian Institute of Translation & Interpretation', 'National Institute Institutes for Pali, Persian and Prakrit'.
7. Establishment of National Mission for Mentoring, National Book Promotion Policy, National Mission on Foundational Literacy & Numeracy.
8. Increasing the education expenditure from the current 4.6% to 6% of the GDP at the earliest.
9. Massive usage of technology in education planning, teaching, learning & assessment.

Conclusion:

Objectives of NEP 2020 are provided from a broader perspective & it's not mandatory for state governments to follow them. Both central & state governments can make their own laws on education, the proposed reforms can only be implemented if both the governments work collaboratively. So, this will not happen immediately. Central Government has set a target of 2040 to accomplish the entire Policy. Central & state governments should substantially increase the spending on education to attain the goals with excellence & corresponding multitude of socio-economic benefits. Central Government is planned to organize subject-wise committees with members from relevant central & state ministries in order to develop implementation plans for each aspect of NEP. They will do action plans for multiple bodies, including HRD Ministry, NCERT, State Education Departments, Central Advisory Board of Education, School Boards & National Testing Agency, etc. Yearly joint reviews of progress of implementation of NEP will be conducted against the targets set. In 2030, a comprehensive review of the status of the implementation of the Policy in its entirety will be conducted. In the decade of 2030-40, the whole Policy will be in an operational mode, followed by another comprehensive review.

National Education Policy (NEP) 2020 is a big revolution replacing the 34 years old policy & envisioning bringing about much-needed modification in Indian Education System. NEP has maintained a delicate balance between the traditions & interdisciplinary approach. NEP has a potential to revamp skills of youth of our country & has all right tools that are needed to be competitive at the global level.

References:

1. https://www.education.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/NEP_Final_English_0.pdf
2. <https://www.allresearchjournal.com/archives/2020/vol6issue10/PartG/6-9-25-142.pdf>
3. https://www.researchgate.net/publication/362538441_Issues_and_Challenges_of_National_Education_Policy_NEP_2020_implementation_in_Teacher_Education
4. https://www.ugc.ac.in/pdf/news/2142241_NHEQP-Draft.pdf

Principal

 Vigneshwar College of Education (B.Ed.)
 P.O. Vigneshwar, P.O. Box, Dist. Namakkal.

Principles of Inclusion & Necessary Resources

**Ms. Snehal Subhash
Waykar**

Assistant Professor,
Vilas Tambe College of
Education, Otur, Dist- Pune

Introduction-

Education is the systematic and deliberate process that equips the learner with knowledge, attainment of skills, values and attitudes which enables them to participate effectively in all spheres of life. Inclusion in education is an approach to educate students with special educational needs. Under the inclusion model, students with special needs spend most or all of their time with nondisabled students. Implementation of these practices varies. Schools most frequently use them for selected students with mild to severe special needs. By contrast, inclusion is about the child's right to participate and the school's duty to accept the child. Inclusion rejects the use of special schools or classrooms to separate students with disabilities from students without disabilities. A premium is placed upon full participation by students with disabilities and upon respect for their social, civil, and educational rights. Inclusion gives students with disabilities skills they can use in and out of the classroom. Fully inclusive schools, which are rare, no longer distinguish between "general education" and "special education" programs; instead, the school is restructured so that all students learn together. Inclusive education has been internationally recognized as a philosophy for attaining equity, justice and quality education for all children, especially those who have been traditionally excluded from mainstream education for reasons of disability, ethnicity, gender or other characteristics. While inclusive education has been implemented successfully in many countries, other countries are still in the process of achieving this goal. Inclusive education is defined by UNESCO as a process of addressing and responding to the diverse needs of all learners by increasing participation in learning and reducing exclusion within and from education. This means that all children have the right to a quality education that caters, to the extent possible, to their individual needs. In some

Principal

developing countries, the process of creating an inclusive system is more difficult. Factors such as lack of available funding, administrative and policy level support, and trained personnel pose challenges that can slow down progress.

Principles of Inclusion-

1. Teaching All Students-

There are many modes to uncover student knowledge and expand new ideas. By incorporating at least three different approaches in your instruction, you will have increased your student's learning outcomes by following factors

- Ask other teachers how they have taught or would teach a lesson. Try out new approaches, even if you may not have used that approach before.
- Share with your colleagues a lesson that you created and ask if they see evidence of the three learning styles being addressed or have any other ideas or suggestions. Learn from each other.
- Listen carefully to student's questions and comments. Learning is a dialogue between students and teachers, with both asking questions and seeking answers from each another.
- Allow and encourage students to feel comfortable enough to ask for more information, or to seek clarification of information that has already been given. Draw upon the prior knowledge and life experience that students bring to the classroom. Integrate their comments and questions authentically into discussion.
- Expect student's backgrounds and abilities to be different. Try to be considerate of these differences and help the students reflect on their individuality and to cultivate a sense of belonging in your learning community.

2. Exploring Multiple Identities-

Building confidence and affirming identity for students supports their learning. Students who are excited about themselves and other people, and who are inquisitive about the world around them will more easily learn to be compassionate and understanding of people who are different from them. They are less likely to hold negative feelings about others, if they are

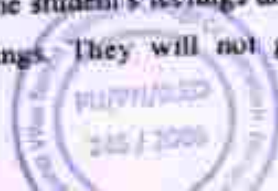
comfortable with themselves and also with those who are different. Here are some ways to affirm and encourage student's identities:

- Create activities that help students talk about, and feel pride in, themselves and their unique experiences
- Engage students in projects where they can talk about their experiences as it relates to the academic content, so that their experiences gain status by becoming part of academic knowledge
- Encourage all aspects of each student's individuality
- Create an environment where it is safe to wonder and investigate about self and others. Help students to see that none of us is a "final product." Rather, we are all in a constant state of developing as learners and as members of our communities.
- Discuss all areas in which a student may find opportunities for success — academic, artistic, athletic, physical, emotional and personal.
- Help students understand the ways in which their identities and their experiences may be linked to their gender and sexual identity, their ethnicity and racial identity, or their religious beliefs and religious identity. Maintain a respectful environment among the students.

3. Preventing Prejudice-

All of us are influenced by the legacy of institutionalized inequalities that permeate history as well as the stereotyped ideas and images we encounter every day. The best way for an educator to address preconceived stereotypes and to prevent them from escalating into feelings of prejudice and bias is to create awareness. This can be done by discussing students' stereotypes in both large and small groups. These are a number of suggestions about how to create student awareness of stereotyped beliefs and inequality:

- Teach explicitly about histories of unfairness, or institutionalized inequality. Guide students in understanding that institutionalized inequality is not everybody's fault, but that it is everybody's responsibility to become aware, and to create fair and equitable learning communities.
- Talk about all of the student's feelings and attitudes. Do not ignore prejudicial behaviors or feelings. They will not go away on their own. Cultivate a

[Signature]
Principal

productive atmosphere of trust, examination and responsibility rather than one of guilt.

- Set clear boundaries and rules about behaviors that are based on prejudices, such as teasing, bullying or excluding. Set goals for an anti-racist, anti-sexist, anti-biased classroom or learning community. Work explicitly with students to create ways to recognize and interrupt discriminatory or biased language and acts. Be clear with students that you and they will benefit from an inclusive learning community.
- Help students to identify prejudicial behavior. We all put people, places and things into categories so that we can contextualize them in relationship to ourselves. But when we place a value on people that are less than the value we place on ourselves, we are prone to treat those people in an unfair manner.

4. Promoting Social Justice-

Here are some ways to promote social justice in your classroom:

- Help students compare situations of injustice in their own lives to larger social issues. For some students, their experiences of injustice are directly linked to larger social issues, such as access to equitable education, immigration rights and civic neglect of urban environments. For other students, these larger social issues will be "new" ideas with which to grapple.
- Encourage students to explore their perspective on issues within and outside their immediate communities and their relationship to the larger world.
- Ask students to explore why they think what they think and examine where they got their opinions. Have they taken other people's perspectives into account? Assist students in activities to gain accurate information or to see other perspectives.
- Ask students if every view has been represented in a given situation. Ask students to explore how they define "power," who have power, who doesn't, & examine issues of access to power. Use students' own experiences to explore power dynamics. Who has greater or lesser power on sports teams? In math or spelling or beauty competitions? In the classroom? In the school?
- Encourage students to develop a sense of civic responsibility.
- Bring these discussions into all subject areas. Don't limit your discussions to one day a week, month, or year.

Principal

- Help students develop concrete projects that are achievable and relevant in their own communities. Guide students in critically examining the misguided assumptions of taking on the role of "rescuer" in humanitarian aid/"charity work." Engage the voices and viewpoints of the communities with which the service learning is taking place.

5. Choosing Appropriate Materials-

It is important to choose books and materials that reflect accurate images of diverse peoples. Books, magazines, movies, web-based media and handouts can be guides for behavior and ideas, but they also have the potential to perpetuate some stereotypes. Read over all materials you are planning to use with students and decide if they promote a positive and appropriate image of people and themes.

6. Teaching & Learning about Cultures and Religions-

It is important that students learn about other cultures and religions in a positive and comfortable manner. This includes learning about the cultural and religious differences among their peers – as well as other cultures and religions that are more remote from their experiences. Some ways to do this are:

- Teach students the value of asking questions. As a teacher, model ways of asking respectful questions in the classroom or learning community. Encourage them to think about how to ask respectful questions of each other and to practice doing so.
- Discuss appropriate ways to ask questions about identity, religion, culture and race.
Help the students use positive terms to gain information about others.
- Provide anonymous ways for students to ask questions such as an anonymous "question box" in a prominent place in the classroom. This is essential for a learning community that hopes to open dialogue. When students realize they may ask previously silenced questions, they can become more eager participants in their learning.

- Emphasize that culture is not a fixed or permanent condition. Society and culture are constantly changing. Languages, religions, rituals, traditions and ways of knowing change over time. People often appear very different now from how they may have appeared in the past. It is important for students to recognize the evolving nature of, and the inaccuracies of, previously assumed images.

7. Adapting & Integrating Lessons Appropriately-

It is important that educators be flexible in the adaptation of all the lessons in our curriculum as well as prescribed curriculum in general. Sometimes, the most teachable moments are unplanned and unscripted. Often pre-designed lessons are a good starting point for dialogues or critical thinking. Some ways to do this include:

- Do not assume that you can tell where students are from or how they identify just by looking at them, by the sound of their names or articles of dress. Remember race and ethnicity are social constructions, not scientific law.

Some other principles of inclusion are given below-

- Family-school partnerships
- Collaboration between general and special educators
- Well-constructed plans that identify specific accommodations, modifications, and goals for each student
- Coordinated planning and communication between "general" and "special needs" staff
- Integrated service delivery
- Ongoing training and staff development
- Leadership of teachers and administrators

Necessary Resources of Inclusion-

Way to increase achievement while decreasing costs, full inclusion does not save money, but is more cost-beneficial and cost-effective. It is not designed to reduce students' needs, and its first priority may not even be to improve academic outcomes; in most cases, it merely moves the special education professionals out of "their own special education" classrooms and into a corner of the general classroom or as otherwise designed by the

"teacher-in-charge" and "administrator-in-charge". To avoid harm to the academic education of students with disabilities, a full panoply of services and resources is required-

- Adequate supports and services for the student
- Well-designed individualized education programs
- Professional development for all teachers involved, general and special educators alike
- Time for teachers to plan, meet, create, and evaluate the students together
- Reduced class size based on the severity of the student needs
- Professional skill development in the areas of cooperative learning, peer tutoring, adaptive curriculum
- Collaboration between parents or guardians, teachers or Para educators, specialists, administration, and outside agencies.
- Sufficient funding so that schools will be able to develop programs for students based on student need instead of the availability of funding.

Conclusion-

Right to Education Act 2009 ensures education to all children irrespective of their caste, religion, ability, and so on. It is essential to build an inclusive society through an inclusive approach. In doing so, we have challenged commonly held beliefs and developed a new set of core assumptions. Inclusion is more than a method of educating students with disabilities. It stresses that each child, regardless of the intensity and severity of his or her disabilities, is a valued member of society and is capable of participating in that society. A good inclusive education is one that allows all the students to participate in all aspects of classroom equally or close to equal. To meet the challenges, the involvement and cooperation of educators, parents, and community leaders is vital for the creation of better and more inclusive schools. The Government of India is trying to improve its education system focusing on the inclusive approach. The challenges can be overcome by raising awareness of human rights in communities and publicizing positive examples of disabled children and adults succeeding in inclusive education and in life beyond school as a result. We need to develop an inclusive design of learning to make the education joyful for all children so that the education for them is welcoming, learner friendly and beneficial and they feel as a part of it not apart from it. Therefore, Inclusion arose as a good solution to the question of how to educate these children more effectively.

Principal

Problems & Challenges in Higher Educational System in India

Mrs. Sushal Subhash Wankar
Ph.D. Researcher, Department of Education,
Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University,
Aurangabad

INTRODUCTION

Education is very important & essential for all human beings. No one would argue about the validity of this statement. But good education in various countries is very limited. Most of the times, the scarce resource of a good school education is only available to few elites of the society. This seems to be especially true regarding India. India has a gross enrollment rate of 24.5 percent. Gross enrollment rate represents the number of students that are opting to enroll to a higher education after graduating from high schools. This means that in 100 students, who finish high school education, only 19 will enroll for higher education. India's gross enrollment rate is around 6% below the current world average and over 50% below first world countries like the USA and Australia. The government aims to increase this percentage by at least 30 percent before the end of 2020. Before the government can do so, a great deal of critical analysis needs to be done about the importance of education accompanied by the implementation of new rules and regulations that could make the quality of education in India better. To start this great revolution, here is an in-depth analysis of what are the fundamental problems with India's educational system and how they should be changed. The major problems of education sector has been given below-

1. Gross enrolment pattern

At present, in India, there are about 1.90 crore students enrolled in various streams of higher education. Despite the large number of students studying in various streams, we have not seen any major shift in the productivity as skills and talents are deficient to support economic activities. Hence, there is a serious concern on employability of these educated persons. The gross enrolment ratio (GER) for higher education in India is 24.5 percent. However, the enrolment level varies across states. We also need to recognize that our enrolment level is far below several other countries. For example, according to a Report, GER is 23 per cent for China, 34 per cent for Brazil, 57 per cent for U.K., 77 per cent for both Australia and Russia and 83 per cent for the U.S. In this context, the attempt of Government authorities to increase the number of students by 2020 so as to reach GER of 30 per cent becomes a big challenge.

[Signature]
Principal

2. Lack of Hands-on Experience

Every year, a list of the world's top 200 universities is published. For year 2016-2017, only 3 Indian universities are in this list. This does not mean, however, that the country doesn't have a good standing. The number one thing to note about this is the fact that most universities that offer higher education focus on textbooks and they completely lack in giving students a hands-on experience. It's common knowledge that a child who does not have much exposure with other children often have difficulties in reaching basic milestones like talking, walking & many more. But a child that is exposed with adults and other children often have a faster time developing their skills. If a student is given thousands of books to read but not given enough time to apply what he has learned, he will not be able to develop his skills. On average, an engineering student has to study over 40 subjects; this is probably equal to around 6000 hours of attending classes and more than 300,000 pages of engineering information. Of the 6000 hours devoted to studying, only around 500 hours is actually spent on hands-on lab work. If the government wants to reach its goal of a 30% GER by 2020, the education in India should be more project-based or hands-on.

3. Student-teacher ratio-

Another challenge for improving the Indian education system is to improve the student teacher ratio. In India, this ratio is very high as compared to certain comparable countries in the world. For example, while in developed countries this ratio stands at 11.4, in case of India, it is as high as 22.0. It is even low in CIS (10.9), Western Asia (15.3), and Latin America (16.6). This brings the necessity to recruit quality teachers and strengthen the teachers required to handle classes. I also feel that like in developed countries where students are given part-time teaching assignments, we can also explore such possibilities in technical higher education to handle lower level classes. It is also expected to help the students in meeting their education expenses partially.

4. Wrong Medium of Language

Most higher education institutions use English as a medium of teaching. But not all Indians use this language. In fact, most students don't even understand this language. The system of education in India should first focus on teaching using the mother tongue and move on to English upon higher education. There are countries like the Philippines that are now putting emphasis on teaching in the mother tongue. They only introduce the English language upon entering higher grade levels because they want to first focus on the child's core skills. This should also be implemented in India in order to empower our youth.

Principal

5. Uninspired Educators

Educators must inspire their students to want to do more in their lives. They should be able to help their students realize the importance of education. Educators must also be inspired in order to just that. Not all educators have the inspiration to pass on to their students. There are teachers who actually go by the thinking that they will get paid whether or not their students learn from their classes. Unfortunately, this is a common thinking for most educators in India. Not that they don't know what they are doing. It's just that they don't have the necessary incentive to strive to be better at the profession they chose to do. The government should find a way to give educators a reason to be excited to teach every day. One good example would be opening up the classroom to the world to see. Some universities in other countries have what they call an "open day" wherein parents can actually go to the classrooms to see what their kids are learning in school. This kind of event can help inspire teachers to do more in order to build their reputation.

6. Educators not Salaried Enough

The government should also focus on providing great benefits to educators. In fact, most educators are not efficiently trained because the government doesn't have enough resources to pay trained educators. Moreover, their pay grades are way too less than those of developed countries. This reason makes most of the students move away from taking education related jobs or academe. Till the time the perks associated with teaching are not high, the people associated with the teaching profession will be of mediocre class. In order to improve education in India, the government should put emphasis on training educators and providing them with great benefits.

7. Lack of Relevant Industry

Today India is known for the service industry. The days are gone when students wanted to be doctors, engineers, architects and the like. Most of the students of today often end up in the service industry after completing higher education. With the rise of IT industries and BPO companies, Indian graduates usually end up as call center agents because of the high salary. If not in the IT industry, most Indian graduates of higher education often end up in an industry that has nothing to do about what they studied for more than 4 years in the university. In order to encourage students to further their studies and enter higher education, the government should create more industries. If a student knows that there is an opportunity to have a better standard of living by finishing a certain course or degree, the country's GER will definitely increase as planned.

Principal

Vilas Tambre Women's College of Education (B-54)
Gandhinagar (W) Tal. Amner, Dist. Amner

8. Infrastructure facilities

One of the factors why the capacity utilization is low in upcoming institutions is their inability to provide necessary physical infrastructure to run the institutions. The infrastructure facilities desirable to rank the institutions of better quality include real estate, state of the art class rooms, library, hostels, furniture, sports facilities, transport, commercial buildings, etc. We need to ensure apolitical private sector participation in the establishment of colleges for providing quality physical infrastructure.

9. Low Quality Institutions

Because of the very short supply of institutions that offer higher education, there seems to be a great increase of low quality institutions popping up like mushrooms over the country. Businessmen and politicians often start colleges that offer higher education because there is a huge demand for education. In various states in India, the number of colleges in the relatively small town is overwhelming. This casts doubts about the motives of the people who put up these institutions. It is questionable whether they are in the higher education industry because of their passion to teach or if they are simply grabbing the opportunity to gain from getting admissions as well as donations. If the government wants to get a higher education GER, they should focus on regulating the incorporation of educational institutions. They should ensure that the higher education institutions in the country are there for the right purpose and not just to make a good profit.

10. No Focus in Building a Personality

India's higher education system does not focus on the student but the grade. Most institutions think that academic qualification and certification from a higher education institution is far more important than a building a personality. Most companies, however, would rather have an employee that is flexible and can work through adversities than have an employee that has good grades but no personality to show for. You can ask any HR department personnel and they will all agree to this. Even though their higher education grades are a good indication of a person's ability, these do not paint the whole picture. If the country wants to improve the educational system, they should provide more programs and workshops that can help build a well-balanced individual.

11. Accreditation & quality standards

In order to improve the skills and talent of our students, there is a need for raising the quality and standards of our education system. It is well-known that many of our professionals remain unemployed, despite lot of opportunities being open in the globalized world. One of the major factors is the lack of quality education resulting in qualified but not employable category. We

[Handwritten Signature]

Principal

Vilas Tarde Women's College of Education (BEED)
Dombivli (West) Tal. Jambh. Dist. Thane

need to introduce or activate the mechanism for rating and ranking universities/colleges. At present, there is no compulsion for institutions/colleges to get accreditation in India. Government has already mooted a proposal to introduce accreditation. We, therefore, require standard rating agencies to give accreditation to universities/colleges/schools.

12. Lack of Skill Sets

Students are not taught any specific skills that will benefit them in finding jobs. There are a lot of industries after graduation, but the companies don't hire employees without necessary experience. If only universities provide training and skill sets that could help them land jobs, more students will be willing to enroll for higher education. The educational institutions in the country should focus more on providing technical skills development. Instead of concentrating on higher education textbooks, schools should concentrate on providing trainings. Some skill sets that employers look for include computer know-how, decision-making, system analysis, sales and marketing. If the education system in India focuses on these skill sets, more students would be able to realize the importance of education.

13. Lack of Ambition

The Indian educational system does not inspire students to create better lives for themselves. Students lack the ambition to be better. They are satisfied to get high paying jobs without the ambition to actually be a good citizen. This is also the main reason why most graduates just end up taking high paying IT jobs. The salaries they get from BPO companies are relatively bigger compared to other industries. The government should design a school education system that will motivate them to create their own businesses and help out their fellow citizens in the future. Education should be a person's key to success in the future. With India's current educational system, there is no wonder why the country is still on top of the list when it comes to high rates in poverty. In order to move out from poverty, the government should reconsider its allocation of its resources. They should focus on providing better quality education in India. The government should provide more long-term projects that could sustain the quality of school education in the country. Once the education problem is addressed, all other problems stemming from it will also be addressed.

References-

<https://en.wikipedia.org>
<https://data.gov.in>
mhrd.gov.in/student-teacher-ratio
<http://www.searchalindia.com>
<https://www.linkedin.com>
conference.eusat.ac.it
<https://www.researchgate.net>

Principal

Vilas Tarbe Women's College of Education (WCE)
 Surbanwadi(Ch) Tal. Sionga Dist. PUNJ

औरंगाबाद शहरातील योग प्रशिक्षण केंद्रांचा योग शिक्षण विषयक योगदानाचा अभ्यास

सिता सुधास कायकोळ

प्रेम. व. मॉडेल, इंदूरवाडी विद्यापीठ,

बं. कान्हेरी, औरंगाबाद शहरात, महाराष्ट्र, भारत

प्रास्ताविक

आज मनुष्याने अपार प्रगती केली आहे. औद्योगिक क्षेत्र, भौगोलिक क्षेत्र, नवतंत्रज्ञान जैव इत्यादीमुळे मनुष्याचे जीवन अधिक सुखकर मुल्यवान झाले आहे. त्याच्या या दगदगीच्या जीवनात त्याला स्वताकडे लक्ष घावण्याला वेळच मिळत नाही. वैयक्तिक क्षेत्रात केलेल्या प्रगतीमुळे आज मनुष्याचे आधुनिक नक्कीच वाढते आहे, परंतु त्याच्या या वाढलेल्या आयुष्यात तो नगरेदारच स्वस्थ, आरोग्यपूर्ण, निरोगी जीवन जगतो का? आज ९९ टक्के लोकां कुटुंबा ना कुटुंबा आजाराने व्याधीने जकडलेले आहेत. मनुष्य भौतिकदृष्ट्या सुखी असले परंतु जर आरोग्यच साध देत नसेल तर त्याच्या कानाशी तो एकाच वोज अकाणार नाही. परीक्षांनी, त्याचे व चांद्याची प्रगती खुटेले. जर व्यक्तीला एकाच राहून आपले कार्य व्यवस्थित पार पाडावचे असेल आणि आजच्या दगदगीच्या जीवनात आरोग्यपूर्ण जीवन जगावचे असेल तर त्याला योगाभ्यास हा एकमेव पर्याय आहे.

संशोधन शिर्षक

औरंगाबाद शहरातील योग प्रशिक्षण केंद्रांचा योग शिक्षण विषयक योगदानाचा अभ्यास

गुंतावके

१. औरंगाबाद शहरातील योग प्रशिक्षण केंद्रांद्वारे योगाचे प्रशिक्षण दिले जाते.
२. औरंगाबाद शहरातील योग प्रशिक्षण केंद्रांमुळे प्रशिक्षणाधीचे शारीरिक व मानसिक समस्यांचे निराकरण झाले आहे.

उद्दिष्टे

१. औरंगाबाद शहरातील योग प्रशिक्षण केंद्रांविषयी माहिती मिळविणे.
२. औरंगाबाद शहरातील योग प्रशिक्षण केंद्रांच्या कार्यप्रणालीचा आढावा घेणे
३. औरंगाबाद शहरातील योग प्रशिक्षण केंद्रांद्वारे होणारा समाजिक लाभ जाणून घेणे
४. योग शिक्षणाचे महत्त्व जाणून घेणे.
५. प्रशिक्षणाधीच्या आकार तत्त्वधर्मविषयी माहिती मिळविणे

(Signature)
Principal

परिकल्पना

१. औरंगाबाद शहरातील योग प्रशिक्षण केंद्रांत प्रवेशित झालेल्या व्यक्तींचे शारीरिक व मानसिक स्वास्थ्य सुधारणे .
२. औरंगाबाद शहरातील योग प्रशिक्षण केंद्रांमुळे प्रशिक्षणाधीच्या व्यक्तीतून विकास झाला आहे .
३. योग शिकणाऱ्या शारीरिक तंदुस्त्वोशिवाय स्वभावशक्ती, एकग्रता या गोष्टींची काहीही तसेच नाही .
४. योग प्रशिक्षण केंद्रांमध्ये मिळालेल्या योग प्रशिक्षणामुळे प्रशिक्षणाधीचे दैनंदिन स्वास्थ्य सुधारल्यामुळे रोजच्या कार्यरततीवर सकारणत्वक परिणाम होतो .
५. योग प्रशिक्षण केंद्रांतून प्रशिक्षण घेतल्यानंतर प्रशिक्षणाधीच्या मनावरील ताण-तणाच कमी होतो .
६. योगामने फक्त छोट-छोट्या आजारांसाठी उपयुक्त आहे .
७. औरंगाबाद शहरातील योग प्रशिक्षण केंद्रांतील प्रशिक्षणाधीना योग शिकणाऱ्या फायदा होतो .

संशोधन पद्धती

अभुत संशोधनाकरीता संशोधिकेने सर्वेक्षण पद्धतीचा वापर केला .

संशोधन साधने

शिकलेली संकलनासाठी संशोधिकेने प्रशिक्षणाधी करील घटनावली व प्रशिक्षकांकरिता मुलाखत हे साधन वापरले .

न्यायार्थ निवड पद्धती

अभुत संशोधनाकरीता संशोधिकेने अयमाव्यक्त आधारित प्रायोगिक नमुना निवड पद्धती वापरली .

निकार्थ

१. प्रशिक्षणाधीच्या ज्या शारीरिक व मानसिक आहतणी आहेत त्यांचे प्रशिक्षण केंद्रांमध्ये प्रवेश घेतल्यापासून त्यांचे प्रभावात निराकरण झाले आहे .
२. सर्व प्रशिक्षणाधीच्या मते, योगाम्यात मूल केल्यापासून त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वात विकास झाला आहे . मनाची एकाग्रता वाढून स्वभावशक्तीत वाढ झाली आहे .
३. योगाम्यामुळे सर्वच प्रशिक्षणाधी तणावमुक्त जीवन जगत आहेत .
४. दैनंदिन कामकाज मुक्त व सुनमतेने पार पडत आहे . त्यामुळे त्यांचा आत्मविश्वास वाढला आहे .

[Signature]
Principal

५. सर्व प्रशिक्षणाधी नियमित योगाभ्यासामुळे सुरभी, समाधानी, आनंदी, निरांगी, उल्लासी जीवन जगत आहे.
६. प्रशिक्षणाधीच्या सौंदर्याची वाढ झाली आहे.
७. सर्व प्रशिक्षणाधींच्या आहारात सकारात्मक बदल झाले आहे.
८. अनेक प्रशिक्षणाधींना योगाभ्यासामुळे अनेक मोठ-मोठ्या आजर्गातून मुक्तता मिळाली आहे.
९. सर्व प्रशिक्षणाधींचे योगविषयी सकारात्मक मत आहे. योगाभ्यासामुळे अनेक फायदे झाल्याचे त्यांच्या सवात झाले आहे.

विष्कारणी

१. विद्यार्थ्यांच्या मनावरील ताण-तणाव कमी व्हावा एकरंगता वाढावी, सम्यग्जन्मी वाढावी, स्वाध्यायीत निराश्य कमी व्हावे व जीवनाकडे पाहण्यास सकारात्मकता निर्माण व्हावी याकरीता योग शिक्षण अत्यंत महत्त्वाचे आहे. त्यामुळे शासनाने प्रत्येक विद्यापीठात योग शिक्षण हा विषय अनिवार्य करावा. सहकारीत स्वांत्रतासिका व स्वतंत्र प्रशिक्षित शिक्षकांची तरतूद करावी.
२. अशा योग प्रशिक्षण केंद्रांना शासनाने अनुदान द्यावे.
३. शासनाप्राप्त योग शिक्षणसंघर्षी काही उपक्रम घेतले जावेत आणि जे शासकीय वर्ग विविध उपक्रम घेतात त्यांना शासनाने सहाय्य करावे.
४. योग शिक्षणाच्या प्रसारासाठी शासनाने तसेच योग शिक्षकांनी प्रसार माध्यमांचा वापर करावा.
५. योग शिक्षणसंघर्षी केल्या जाणाऱ्या संशोधनांना शासनाने प्रोत्साहन द्यावे तसेच त्यांना सहाय्य करावे.
६. योग शिक्षणसंघर्षी करण्यात आलेल्या संशोधनार्जती दिग्गूत आलेल्या नृत्ये दूर करण्यासाठी शासनाने उपयोजना करावी.
७. आसकीय योग कडे मुरू करावी.
८. योग केंद्रांचे संख्या वाढवण्यामध्ये शासनाने तसेच एम्. जी. ओ. ने मदत करावी.
९. योग शिक्षणाचे महत्त्व लोकांना पटवून देण्यासाठी योग केंद्रांनी प्रसार माध्यमांची मदत घ्यावी.
१०. प्रत्येक वयोगटासाठी वेगवेगळे योग वर्ग असावे व त्यांच्या स्थानुसार त्यांना शिक्षण देण्यात यावे.

[Signature]
Principal

संदर्भ-ग्रंथ

१. पेंडके, प.गु. (२००९, ऑक्टो. १९) शिक्षणाची तांत्रिका व समाजतत्त्वशील भूमिका. नागपुर:नित्य मुक्त प्रकाशन.
२. भिलाले, वि.व. (सप्टें. २०११) वैवाहिक संशोधन पद्धती. (चौथी आवृत्ती) पुणे:नित्य मुक्त प्रकाशन.
३. पौल, व.ए. मॉरे, ल.गु. (२०१० जून) शिक्षणाद्वारा संशोधनात संश्लेषात्मक परिस्तिक्षांचा उपयोग
४. वेळमुद्र, अ. (२०१० जुलै) योगामन:आरोगिक व मानसिक स्वास्थ्याची गुन्हेकिल्ली. (अकरावी आवृत्ती) मुंबई:अनोरमा प्रकाशन
५. प्रतापकिश (१९९४ जुलै), योग:आत्मने, मुद्रा, क्रिया. (आठवी आवृत्ती), पुणे:विवेकानंद केंद्र शरदा प्रकाशन विभाग
६. गेजेकर, चा. (२०११ जुलै १७). दैनंदिनी योगाभ्यास. (पाचवी आवृत्ती), औरंगाबाद:सर्व हस्त प्रकाशकालेन.

...

(Signature)

Principal

Maya Tambe Women's College of Education (B.Ed)
Dumbarwadi(Dhar) Tal. Solapur, Dist. Yashwantrao Chavan

APPENDIX II: (RESEARCH AND ACADEMIC CONTRIBUTIONS)

1. Research Papers in Peer-Reviewed or UGC listed Journals (10 points per publication)

Sr. No.	Title with page no.	Journal	ISSN/ISBN No.	Impact factor, if any	No. of co-authors	Whether principal author/responding author/Co-author	Self-appraisal score	API score Verified	Page No. of relevant document
1	The Role of E-learning: the Advantages & Disadvantages 14/17, March -2018	IMEJ Ref-14/17, March - 2018 Shree Prakashan, Pune	e-Journal, ISSN 2277- 4262 Vol-7, Issue-3 March, 2018	5.744	-	-	25		14-19
2	Life Skills in Education International e-Journal Multidisciplinary Date 28/10/2020	IMEJ Ref-60/66,0-2020 Shree Prakashan, Pune	e-Journal, ISSN 2277- 4262 Vol-9, Issue-10 Oct.2020	5.744	-	-	25		PG. 60-66
3	Seminar Method	IMEJ	e-Journal,	5.744	-	-	25		PG. 50-54

[Signature]
Principal

IQAC Co-ordinator
Vilas Wankar Women's College of Education
Ganpatinagar, Tal. Saswad, Dist. Pune

Vilas Wankar Women's College of Education (WJCE)
Ganpatinagar, Tal. Saswad, Dist. Pune

International e-Journal Multidisciplinary Date 28/11/2020	Ref-50/54,N-2020 Shree Prakashan, Pune	ISSN 2277- 4262 Vol-9, Issue -II Nov.2020	-	-	-	-	-	PG, 10756- 10764
4. कुटुंबजीवन शिक्षण व पठन जाणीवसंबंधी साहित्यी संशोधन आधारित साप्ताहिक निमित्ती International Peer Reviewed Journal Date-1/12/2020	SJIF Ref- SRJHSEL/31/31/20 20	E-ISSN 2348- 3083 & P-ISSN -2349- 9664 Oct-Nov.2020 Vol.-8, Issue -42	6.251	-	-	-	-	PG, 37-42
5. साप्ताहिक, सामाजिक,अंतरसंशोधन Electronic International Interdisciplinary Research Journal Date- Nov/Dec.2020/6	aarhat/eiirj Ref- aarhat/eiirj.cert/No v-Dec-2020/6	ISSN 2277 - 8721 Nov-Dec- 2020, Volume-IX, Issues-VI	6.21	-	-	-	-	PG, 94-101
6. सामाजिक अंतरसंशोधन, अंतरसंशोधन - बहुविभागीय Aarhat Multidisciplinary International Education Research Journal (AMIERJ) Date- Nov/Dec.2020/15	amierj Ref- Cert; amierj / Nov- Dec-2020/15	ISSN 2278 - 5655 Nov-Dec-2020, Volume-IX, Issues-VI	6.236	-	-	-	-	

Principal

100% Co-Ordinator
100%

7	विद्यार्थी, शिक्षक आणि वाचक, सामाजिक जग International Invenive Multidisciplinary Journal Date- 28 Jan.-2021	SJIF Ref.- Inv.PC,IIMJ-I- 01/08	ISSN 23487135 Jan.-2021 Volume-9, Issues-1	5.85	-	-	25	PG 58-64
8	E-GOVERNANCE; INNOVATIVE EDUCATION IMEJ: International Multidisciplinary E- Journal 28 FEBRUARY 2021	IMEJ: International Multidisciplinary E- Journal Ref:58/64,F- 2021	ISSN: 2277- 4262 Vol-10, Issue-2,	6.992	-	-	-	PG, 44-49
9	E-governance in context of Education IMEJ: International Multidisciplinary E- Journal 28 July, 2021.	IMEJ: International Multidisciplinary E- Journal Ref:44/49, J- 2021	ISSN: 2277- 4262 Vol-10, Issue-7	7.779	-	-	-	PG, 44-49
10	मानसिक आरोग्य आणि सामाजिक जग 18 DEC 2011	SRJIS State Level Conference	ISSN 2278-8808	-	-	-	-	1-11
11	आधुनिक शिक्षण तंत्रज्ञान, संशोधन आणि शिक्षण	Sou.Nirmalata Thorpate college of Education,	ISSN 2394-3451	-	-	-	-	52-60

(Signature)
IQAC Co-ordinator

VITVA Warananagar
Warananagar, Maharashtra
2015/2020

(Signature)
Principal

VITVA Warananagar College of Education (WCE)
Warananagar, Maharashtra, India

क्रमांक	संज्ञा	विवरण	ISSN	विवरण	विवरण	विवरण	विवरण	विवरण	विवरण
12	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	0.2105	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012
13	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	0.2105	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012
14	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	0.2105	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012
15	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	0.2105	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012	अंतराष्ट्रीय शिक्षण दिवस 2012

Principal

IOAC Co-ordinator
Vidya Tumbhe Wani, College of Education, Pune
Date/Time: 12.02.2012

	Personality Development	MAEERs MIT B.Ed College, Pune.	2319-4766							
16	International Level Conference 11 & 12 March 2016 Role of School Counselor in Motivating Under Achievers H.G.M. Azam college of Education, Pune 27 & 28 Jan. 2017	SRUJ Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies	E ISSN: 2278- 8808 P ISSN 2319-4766 VOL-4 ISSUE-32	6.177						561-565
17	Music; Therapy & Physical- Mental Health Jan-Feb-2017	SJIF Tilak College of Education, Pune	ISSN 2278-8906 Volume -4/30	5.403					3	201-207
18	Teacher's role as Counselor in development of students Personality	ILIF VEDYAVARTA, PRC of EDUCATION, Pravara-nagar, Lant	ISSN 23199319 Special Issue	7.041					3	27-30

IQAC Co-ordinator
 V. S. ...
 ...

[Signature]
Principal

19	Date-10 & 11 Jan. 2020 Flood and Agricultural Distress, Kolhapur, Sangli and Satara Date-12 Feb. 2020	AJANTA, Sadguru Gadage Mafraj College, Kurad	ISSN 2277-573 Vol-IX ISSUE-1	6,399	-	-	-	3	130-133
20	Tourism; Employment Opportunities and Agro Tourism Date 27 & 28 Feb. 2020	SJIF A.T. Jr. & Sr. College, Bhor	ISSN 2319-4766 Jan-Feb-2020 Volume-7, Issue-58	6,380	-	-	-	3	55-60
21	संज्ञान: अंतराष्ट्रीय विसंगत अवसर IMEJ: International Multidisciplinary E- Journal 28 April, 2022.	IMEJ: International Multidisciplinary E- Journal Ref: 51/57,A-2022	ISSN: 2277- 4262 Vol-11, Issue-4,	8,244	-	-	-	-	PG. 51-57
22	Multiple Intelligence Approach: New Technique- Teaching English IMEJ: International Multidisciplinary E- Journal 28 August, 2022	IMEJ: International Multidisciplinary E- Journal Ref: 26/31,A-2022	ISSN: 2277- 4262 Vol-11, Issue-8,	8,244	-	-	-	-	PG. 26-31

IQAC Co-ordinator

Yashwantrao Chavan College of Education, Jalgaon

Principal

Yashwantrao Chavan College of Education (B.Ed.)
Jalgaon

23	<p>अष्टिमि, अष्टिमि, अष्टिमि अ अष्टिमि</p> <p>दश</p> <p>IMEJ:</p> <p>International Multidisciplinary E-Journal</p> <p>28 January 2023</p>	<p>IMEJ:</p> <p>International Multidisciplinary E-Journal</p> <p>Ref: 26/36,J-2023</p>	<p>ISSN: 2277- 4262</p> <p>Vol-12,</p> <p>Issue-01,</p>	8.244	-	-	-	PG	26-34
24	<p>अष्टिमि अष्टिमि अष्टिमि</p> <p>अष्टिमि</p> <p>15 JAN,2012</p>	<p>JSPM</p> <p>Rajshri College of Education, Thakewade Pune</p>	<p>ISBN</p> <p>978-93-81354-29-2</p>	-	-	-	-	167-172	
25	<p>अष्टिमि अष्टिमि अष्टिमि अष्टिमि</p> <p>अष्टिमि</p> <p>21 & 22 Feb.2014</p>	<p>Sou.Nirmalata Thopate college of Education, Bhor</p> <p>State Level Conference</p>	-	-	-	-	-	100-111	
26	<p>अष्टिमि अष्टिमि अष्टिमि अष्टिमि</p> <p>अष्टिमि</p> <p>11FEB 2012</p>	<p>Sou.Nirmalata Thopate college of Education, Bhor</p> <p>State Level Conference</p>	<p>ISBN</p> <p>978-93-81354-30-8</p>	-	-	-	-	116-120	
27	<p>अष्टिमि अष्टिमि अष्टिमि अष्टिमि</p> <p>अष्टिमि</p> <p>29,30,31Jan.2015</p>	<p>Sou.Nirmalata Thopate college of Education, Bhor</p>	<p>ISBN</p> <p>978-93-5067-121-4</p>	-	-	-	-	115-119	

[Signature]
Principal

IQAC Co-ordinator

28	Developing Oral Skills among Bilingual Students 4 & 5 March 2016	National Level Conference H.G.M. Azam College of Education, Pune National Level Conference	ISBN 978-1-329-97-159-2	-	-	-	-	-	67-69
29	Role of IQAC in Quality enhancement of Higher Educational Institute. 27 APR. 2017	Arantrao Thepate College, Bhor DNYANSARITA	ISBN 978-81-909640-11-5	-	-	-	-	-	25-32
30	गैरचे संदर्भात : एक संदर्भित मासिके वित्त 11 & 12 JAN. 2020	MAHERS MIT B.Ed College, Pune. State Level Conference	ISBN 978-1-67817-290-9	-	-	-	-	-	124-129
31	Reforming Education through Constructivism 21 & 22 JAN. 2012	SNDT and PG DEPT. of Education, Pune	-	-	-	-	-	-	35-38

IQAC Co-ordinator
Vilas Tambe Women's College of Education (B.Ed)
Dumbarwadi, Thane, Maharashtra

Vilas Tambe
Principal

Vilas Tambe Women's College of Education (B.Ed)
Dumbarwadi, Thane, Maharashtra

(b) Translation works in Indian and Foreign Languages by qualified faculties,

(f) Translated Chapter or Research Paper, published by National/ Local level publishers, with ISSN/ISBN No. (3 points per chapter or research paper for Single Author)

Video Clips are Translated for SCERT

1) Video of Concept of Educational Research -Speaker-Dr.D.N. Sansanwale (Duration-19.8min.)

2) Video of Steps of Action Research - Speaker-Dr.D.N. Sansanwale (Duration-10.18min.)

3) Video of Report Writing for Action Research-Speaker-Dr.D.N. Sansanwale (Duration-33.48min.)

Sr. No.	Title of Chapter/Research Paper with page nos.	Type of book & Authorship	Publisher & ISSN/ISBN	Whether peer reviewed	No. of co-authors	Whether Principal author/	Self-Appraisal Score	API Score Verified	Page No. of relevant documents

ICAC Co-ordinator

Miss Tarika Wansur College of Education (B.Ed.)
Durgam Chaudhari Tal. Laxar, Dist. Pune

Principal

Miss Tarika Wansur College of Education (B.Ed.)
Durgam Chaudhari Tal. Laxar, Dist. Pune

1	कृतिसंशोधन मेंटॉर हस्तपुस्तिका; Concept of Educational Research	DIKSHA APP	SCERT	-	-	-	3	19.8min.
2	कृतिसंशोधन मेंटॉर हस्तपुस्तिका; षटक क्र. 2 Steps of Action Research	DIKSHA APP	SCERT	-	-	-	3	10.19min.
3	कृतिसंशोधन मेंटॉर हस्तपुस्तिका; षटक क्र. 4 Report Writing	DIKSHA APP	SCERT	-	-	-	3	33.48min.
Total							(9)	

IOAC Co-ordinator
Vikas Tumber, Director, College of Education (BEED)
Dumraon (Distt) Jalandhar, Punjab

Vikas Tumber
Principal

Vikas Tumber, Director, College of Education (BEED)
Dumraon (Distt) Jalandhar, Punjab

(d) E – Content –

Sr. No.	Title of Module	Level	Letter No.	No. of Pages	Self-Appraisal Score
1	कृतिसंशोधन मॉड्यूल हस्तपुस्तिका; पटक क्र. ९ कृतिसंशोधन अहवाल लेखन DIKSHA APP-Online	SCERT	SCERT/Research/Action Research/2019- 20/2020-21/542 dated 15/02/2021	21	05
Total				Total	05

4. (a) Research Guidance (In the case of joint supervision points are to be equally shared)

(For PG/M. Phil. degree awarded 2 points per candidate, Ph. D. degree awarded 10 points, thesis submitted 5 points per candidate.)

Degree	Number of Enrolled	Thesis Submitted	Degree Awarded	API Score Claimed by the candidate	API Score verified	Page no. of relevant documents
M. Ed.	105	Yes	Yes	210		
M. Phil.	-	-	-	-		
Ph. D.	-	-	-	-		
Sub Total				210		

(c) Consultancy Projects (3 Points)

IQAC Co-ordinator

Vinay Kumar Singh, Co-ordinator of IQAC
(Consultancy) 011-2610-1111

(Signature)
Principal

Vinay Kumar Singh, Co-ordinator of IQAC
(Consultancy) 011-2610-1111

Sr. No.	Title	Agency	Year of completion	Whether Co-PI	Amount Mobilized (Rs. Lakhs)	Self-Appraisal Score	API Score Verified	Page No. of Relevant Documents
1	Pre Service Teacher Education at Secondary Stage in Emerging Diverse Educational Context: Perspectives, Practices, & Prospects	अज्ञान 15 A/4 Laximbanbaug Colony, Erandwana Pune-411004	02/04/05 01/01/2005			3		
Sub Total						3		

IQAC Co-ordinator
VJ Somaiya Institute of Education (VJ Somaiya Institute of Education)
Bamburda (Dist) Tal. Haveri, Dist. Haveri

[Signature]
Principal

VJ Somaiya Institute of Education (VJ Somaiya Institute of Education)
Bamburda (Dist) Tal. Haveri, Dist. Haveri

WATER RESOURCE AND ITS MANAGEMENT IN AHMEDNAGAR DISTRICT (MS)

Erande Manohar Kanchib
Department of Geography,
Shri Mithabai College Nigra,
Parner, Ahmednagar

Dr. Anubala Bhansurabai Sopar
Principal, Vija Tambre College of Education,
Dhulewad, Dist. Dhule,
Jalgaon, Maharashtra

Khatke Rajeshwar D
Department of Geography,
Dikana College,
Latur, Dist. Latur

ABSTRACT

Among the different component of natural environment, water is the most important component. Water is very important factor which is necessary for all living things. As well as water is a basic resource on the earth for all living organisms including mankind and for development and survival of plant community. This water 97 per cent has been locked in ocean as a saltwater, 2 per cent has been arrested by ice sheets and glaciers, 1 per cent fresh water present on the earth. This fresh water is various sources such as underground water and surface water. Amongst than underground water source such as springs, dug wells, tube wells are the prime sources which can supply water in dry season also. The surface water is found in rivers, streams, lakes, seas and ocean. The study region is Known as the core part of drought prone area of the state. As the region comes under rain shadow area, rainfall throughout the year is scanty and its distribution both spatial and temporal is not uniform. Due to the erratic nature of monsoon, presence of poor, low quality of soil and traditionally poor peasantry has led to the agriculture practice at subsistence level. The scarcity of water both surface and ground put limits for the development of irrigation facility in the region. The aim of present paper is to assess water resource and its management in Ahmednagar district of Maharashtra. The entire investigation is based on secondary sources of data. The secondary data obtained from District census handbook, District Gazetteers, District statistical department, Socio-economic review and district statistical abstract etc. Collected data is processed and presented in the forms of tabular and graphical. According to 2015 Socio-economic abstract of Ahmednagar district, district has 3 rivers, 3 big project, 8 medium projects, 89 small projects, 1587 percolation tanks, 104 Kolhapur type wares, 1166 storage tanks and 179268 wells.

Principal
Vija Tambre Women's College of Education (B.Ed.)
Dhulewad(Dhule) Dist. Dhule, Maharashtra

INTRODUCTION

Water is a supreme product of a nature and which remains a lifeline of every living organism on the surface of the earth. We can found water in various places on surface of the earth, interior of the earth, in the atmosphere around the earth. This water on the surface of the earth also found in various forms e.g. solid, liquid and in the forms of vapors etc. major source of this water is rainfall. As well as water is one of the most precious natural resources and a key element in the socio-economic development of a country (Khullar, 2000). The significance of the water resource in regional economic development hardly needs to be emphasized (Phule, 2002). A person can live without food for a month, but it cannot live for a week without water. As well as animals requires more water than human beings. Animals may live without food for more than 100 days but may die without water within 5-10 day (Rastogi, 1992). Water is used for variety of purposes. However drinking is the main use of water in the world, As well as there are various uses of water by agriculture, industry, electricity, domestic requirement etc.

OBJECTIVES

The main objective of the present research work is to have detailed study the water resource and its management in the study region.

DATABASE AND METHODOLOGY

The data is collected from various sources, which includes both published and unpublished books, government publications and private publications. Data published by Government and non government agencies, research organizations, research studies formed the source of secondary data. Secondary data has been obtained from the District Census Handbook, District Gazeteers, District Statistical Department and Socio-economic Review and District Statistical Abstract of Ahmednagar District (2015). Collected data is processed and presented in the forms of tabular and graphical.

STUDY AREA

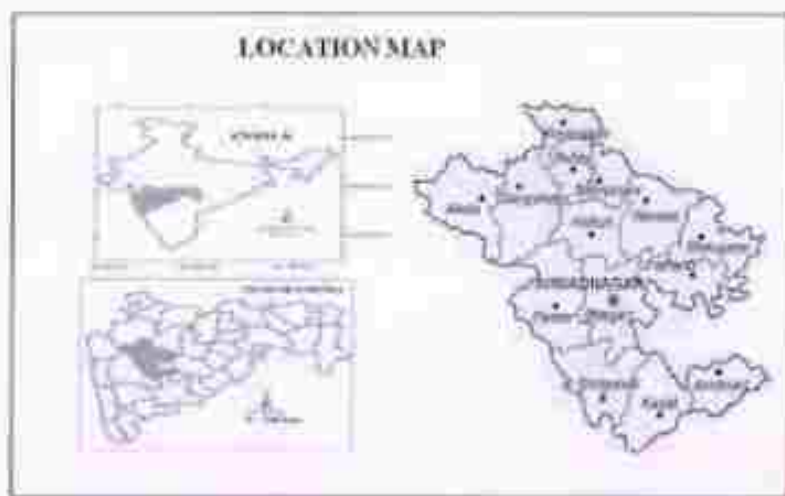
Ahmednagar district in western Maharashtra region of Maharashtra state is an economically and agriculturally developed area. In 1960-61, there were fourteen talisils in Ahmednagar district. The highest peak as well as temple of this district is Kalsubai. Kalsubai is

[Signature]
Principal

located in Sihyadri Range. The neighboring districts to Ahmednagar district are Solapur (SE), Osmanabad (SE), Beed (SE), Amravati (NE), Nashik (NW), Thane (NW), and Pune (SW). The district 'Ahmednagar' is located middle part of the bank of Godavari and Mula river. This lays between 18°02'North to 19°09'North to 73°09'East to 75° 19.57; 74 2205' East longitude with an area of 1701836 hectares of land and in fourteen taluqs as per District Socio-Economic Review 2014 -15. It has an average elevation of 549 metres (1,801 ft.) from mean sea level. Physiographic, rainfall, soil, temperature, and drainage influences on agricultural land use pattern in this district. The underlime basalt on disintegration and decomposition brought various agents had yielded three kinds of soils viz. Deep black, deep & shallow Alluvial soils in Pravara, Mula and Seena river basins. These rivers are main irrigation source of middle district areas. The rainfall is mainly due to rain shadow area in term of amount of rainfall average receives 571.5 mm in western and middle part of district but southern part of district six taluqs are totally drought prone area. Therefore these areas are mostly hilly and unirrigated. The variation in amount of rainfall influence on the water resource management in 2014-15.

LOCATION MAP

ANALYSIS

This water is various sources such as underground water and surface water in the study region. Amongst than underground water source such as springs, dug wells, tube wells are the prime sources which can supply water in dry season also. The surface water is found in rivers, streams, lake. According to 2015 socio-economic abstract of Ahmednagar district, district has 3 rivers, 3

(Signature)
Principal
Vilas Tambe Vastan College of Education (B.E.)
Dombivli (Thane) Tal. Thane, Dist. Thane

big project, 8 medium projects, 89 small projects, 1587 percolation tanks, 104 Kolhapur type wares, 1166 storage tanks and 179268 wells (Table 1).

Table 1: Ahmednagar District: Sources of Water

Sl. No.	Source	Number
1	Rivers	3
2	Big project	3
3	Medium project	8
4	Small project	89
5	percolation tanks	1587
6	Kolhapur type wares (KTW)	104
7	storage tanks	1166
8	Well	179268

Source: Socio-Economic Review and District Statistical Abstract of Ahmednagar District 2015.

1. Surface Water

Surface water is available on the surface of the Ahmednagar in the form of rivers, lakes, ponds, canal etc. However in the study region river comprise the most important source of surface water. Godavari and its tributaries such as Pravara and Mula etc., Sina and Kukadi are these river supplies water in the study region. These rivers are non perennial; therefore problem of shortage of water is experienced in summer season. Recently water has been regulated in the courses of Pravara from bhundirdara and Nilavande dam, Mula From Mula dam and Kukadi From Yedgaon Dam keeping them perennial. This has encouraged the development of lift irrigation schemes on their both banks.

2. Ground Water

The rain water percolates in the rocks, soils and is available to us as ground water. Well is a single and most important groundwater source of irrigation in the study region, because in the study region surface water is inadequate. From the tanks land is watered at latest till the end of March. Wells are rarely sunk in Malran or high level lands. But wells in the region contain small amount of water.

Principals
Principal

Sustainable Development and Management of Resources

For a sustainable development, especially where earth resources are involved, has to be judicious, to make sure that the resources are neither degraded nor overexploited to the point of exhaustion and non-generation. The most talked about resources of which the misuse is often alluded to, are the land, water, forests, minerals and fisheries. Some others, which are threatened, are the wildlife and several species of plants and animals. The biologists refer to an assemblage of a variety of life-forms in an area as its bio-diversity, an area of great concern. The preservation of bio-diversity has turned out to be an area of great concern not only nationally but even at an international level).

Water : Of the resources the most precious is water, almost as important as air, for all life forms. The global supply of available water is not unlimited, much of the global water is either in the form of saline water contained in the oceans or locked in polar ice and glaciers. As commonly known, the distribution of global mass of water is as follows:

Distribution of World Water	Million km ³	% of total
Water in the oceans	1,348.0	97.3
Fresh water	37.5	2.7

The total amount of fresh water for the humanity is 37.5 million km³. A large part of this water is concentrated in glaciers and polar ice and the remaining is distributed as follows. As seen in the table below.

	Volume in million km ³	% of fresh water	% of Total
Polar Ice & Glaciers	28.20	75.2	2.04
Ground Water < 800 m deep	3.74	10.0	0.27
800-4000 m deep	4.71	12.6	0.34
Lakes & Rivers	0.127	0.3	0.01
Soil moisture &			
Atmospheric vapour	0.704	1.9	0.05
Total	37.48	100.0%	2.71

Source- Central Water Commission, extracted from after "The Role of Dams in the 21st Century, June, 1997, United States Committee on Large Dams

The above table brings to us the limited availability of fresh water in the world. The situation in India - in fact in all countries in the monsoon regime - is not very optimistic. The total renewable fresh water availability in India is as follows:

Total Annual Renewable Fresh Water Availability in India

Total for India-----1869 million m³ (1869 km³)

Total utilizable water ----- around 1110 million km³

Surface water-----690 km³

Ground Water -----431 km³

The estimates of Central Water Commission of the water potential, i.e. renewal annual resource including ground water is 1869 km³, of which the usable potential is only around 60%. The difference between the potential utilizable water resource occurs because of various constraints like relief, seasonality of flow etc. The per capita availability, varying with population is less than 1,000 m³.

The consumption pattern of water is similar to other monsoon countries.

Share of Uses of Water in India

Agriculture----- 85.3%

Industry----- around 2%

Domestic----- 5%

Per capita use of water is around 600 m³.

As can be seen, much of the water in India is used for irrigation purpose. This is typically in the case of monsoon countries. In Pakistan, for example 97% of the water is used for agriculture. In the USA, 27% of the available water is used for agriculture, while Germany hardly uses any water for agriculture. Farm cultivation is the major business of the people living in the study region. In Ahmednagar district 62 per cent (2011 census) of the people are engaged in agricultural activity. In Ahmednagar district rainfall is received from south west and retreating monsoons. District is situated in the western part of Maharashtra and it comes under the rain shadow region of the state. Hence, the rain received in the study region is irregular and scanty. Drought will be the permanent natural hazard in this region. There should be need applying new techniques of water harvesting and knowledge of bio-technology. Any kind of planning for development of agriculture sector would be incomplete and insufficient in the

(Signature)
Principal
Yashodhar Kavale College of Education (B.Ed.)
Dattarajwadi (Tal. Amn, Dist. Pune)

absence of efficient water for the development of agricultural products. On the basis of earlier observations and after studying the availability of water resources and drought prone area, following suggestions should be incorporated in making strategies for rational and substantial development of water in the study region. Following some steps are more significant in the respect of water management.

1. Applying new methods of irrigation is very useful for the better development of agriculture in study area i.e. drip irrigation, sprinkler, perforated pipe etc.
2. At the meso-level we could better integrate ground water development comprising exploration assessment and sustainable exploitation from remote sensing by hydrological and geophysical studies.
3. The most important thing is to increase the area under of forest. In recent out of total geographical area forest occupies 2.14 per cent area in the study region.
4. We could also consider at alternatives to traditional cropping practices, where feasible artificial recharge augmentation can be achieved by recharging wells and bores with good quality water from streams. With percolation tanks in semi-arid hard rock areas and with rainwater harvesting in urban areas.
5. The proper planning of water resource management is needed in the study region. Therefore number of methods should be apply for water conservation like well and tube well recharge, nala building, construction of dams and tank, khohapuri bandhian etc.
6. Finally at the micro level each one of us should be a socially aware and responsible citizen, exercise water economy and promote and support water management practices.
7. To create among awareness the farmers about actual need of water for crop.
8. In minimum water to take crop production with better average.
9. To introduce the disadvantage of traditional watering method to farms.
10. To incline the farmers to utilize maximum modern tools and techniques for watering the crops i.e. drip irrigation system etc.
11. The Government should make easily available modern tools and techniques with minimum asking price in market.
12. To control the evaporation through sugarcane leafs or any other decomposable agricultural
13. To make aware the farmers about an importance of water.
14. Overwatering is strictly prohibited with appropriate law.

[Signature]
Principal
Yashwantrao Chavan College of Education (E-Ed)
Dumbarwadi(Du) Tal. Jambur, Dist. Pune.

Benefits of water Management

- Going on relax life with the help of water management
- Irrigation sectors are increased
- To less the drought
- The water level is become well
- Water supply is done in a good manners
- We can take care of our future problems of water and less them
- Water management is a way from which we can preserve our natural asset in a good manners

The above aspect keeping in mind the water management particularly in agriculture sector should implement long term, medium term and short term plans for water conservations.

CONCLUSION

Water is very important factor which is necessary for all living things. As well as water is a basic resource on the earth for all living organisms including mankind and for development and survival of plant community. This water 97 per cent has been locked in ocean as a saltwater, 2 per cent has been arrested by ice sheets and glaciers, 1 per cent fresh water present on the earth. This fresh water is various sources such as underground water and surface water. According to 2015 socio-economic abstract of Ahmednagar district, district has 3 rivers, 3 big project, 8 medium projects, 89 small projects, 1587 percolation tanks, 104 Kollhapur type wares, 1166 storage tanks and 179268 wells.

In this way after management is the best way for the use of Natural property of water. Water is gift of god as well as nature, water is a natural asset. So by human taking the vital role of water management water is a non-renewable thing and good life to all living creatures on the earth sustainable development is not success to without planning & help of water management. Thus water management is a basic need of this time.

REFERENCES

1. Arote S, Lawande S M and Gungarde (2012): The comparative study of rainfall and rainy days in drought prone areas of Nashik district (MS), A research paper proceeding souvenir of National Conference on 3-5 Dec. 2012, Organized by Dept. of Geography, SSC College Junnar, pp 143-145.

2. Bidwe N G (2012): Concept of Sustainable Development, A research paper proceeding souvenir of National Conference on 5-7 March 2012, Organized by Dept. of Geography Jamshed Mahavidyalaya Jamshed, pp 143-146.
3. Census of India (2011): District Census Hand Book, Solapur, Directorate of Census Operations, Maharashtra Bombay.
4. Government of Maharashtra (1997): Gazetteer of the Bombay Presidency, Solapur District, The Executive Editor and Secretary Gazetteers Department, Cultural Affairs Department, Government of Maharashtra, Mumbai.
5. Government of Maharashtra (2013): Socio-Economic Review and District Statistical Abstracts, Solapur District 2013. Directorate of Economics and Statistics, Government of Maharashtra, Mumbai.
6. Kailas J (2012): Sustainable Development for water resource Management, A research paper proceeding souvenir of National Conference on 5-7 March 2012, Organized by Dept. of Geography Jamshed Mahavidyalaya Jamshed, pp 112-114.
7. Khullar, D. B. (2000): India: A Comprehensive Geography, Kalyani Publishers, New Delhi.
8. Phule, B. R. (2002): Pomegranate Cultivation in Solapur District: A Geo-economical Analysis. Unpublished Ph. D. Thesis Submitted to Shivaji University, Kolhapur.
9. Rastogi, V. B. (1992): Modern Biology Vol. II. Piyush Printer Publishers Pvt. Ltd., New Delhi, p. 676.
10. Rede HN & Pawar F R (2012): Water Resource Management, A research paper proceeding souvenir of National Conference on 5-7 March 2012, Organized by Dept. of Geography Jamshed Mahavidyalaya Jamshed, pp 100-102.

...

इयत्ता अकरावींतील विद्यार्थ्यांच्या हिंदी विषयातील व्याकरणाच्या वैशेषिक संग्रहानावर रचनात्मक
अध्यापन पद्धतीच्या होण-वा परिणामांचा अभ्यास

पं. भास्करराव शंकर शिंदे

MAED

विद्यापीठ शिक्षण संशोधन
अभ्यास, होण, वा. अकरा, वि. अ.

सारांश

मानवान अंधाराकडून प्रकाशाकडे नेण्याचे काम शिक्षण करित असते. भाषा भाषाजें विचार, भावना, अनुभव, कल्पनाव्यक्त करणाचे साधन असते. इयत्ता पहिली ते वहावी च्या शालेय अभ्यासक्रमाचा आद्यचा घेण्यासाठी ईश्वरभई पटेल समिती नेमली गेली. यांच्या डिप्लोमानुसार इयत्ता पहिली ते वहावी पर्यंत भाषा विषय अनिवार्य केला गेला. यामुळे या विद्यार्थ्यांना भाषेचा सखोल अभ्यास करावा लागेल व याचा सौम्य उपयोग विद्यार्थ्यांना जीवनात जोडेल असे मांडण्यात आले. सन १९८९ मध्ये राष्ट्रीय वैशेषिक धोरण जाहीर केले. त्यानुसार तयार करण्यात आलेल्या आराखड्यात शालेय स्तरावरील अभ्यासक्रमात भाषा विषयाला महत्त्वाचे स्थान दिले गेले. आजची शिक्षण प्रणाली ही पूर्णपणे शिक्षक केंद्री आहे. शिक्षकाजवळ असलेले ज्ञान शिक्षक विद्यार्थ्यांना देत असतो. यामध्ये विद्यार्थी अक्रियाशील होऊन ज्ञान ग्रहण करित असतो. त्यास आपले विचार, मत, कल्पना मांडायला वाव मिळत नाही आणि भाषा विषयात त्यांच्या मुलभूत संकल्पना स्पष्ट न झाल्यामुळे विद्यार्थ्यांना भाषाशास्त्राचा विषय कठीण वाटू लागतो. म्हणून भाषाशास्त्राचा विषयाचे ज्ञान देणाना विद्यार्थ्यांना कृतीयुक्त व अनुभवाधिष्ठित ज्ञान दिले पाहिजे यासाठी शिक्षकांनी रचनात्मक पद्धती उपयोगात आणली पाहिजे. ज्ञानाच्या रचनेमध्ये दीन घटक महत्त्वाचे ठरतात. त्यातील पहिले साणते विद्यार्थी स्वतःच्या पूर्वे ज्ञानाच्या व अनुभवाच्या आधारे नवीन ज्ञानाची रचना करणे व दुसरे म्हणजे विद्यार्थ्यांनी अध्ययनानाध्ये सक्रीय सहभाग घेणे या पद्धतीत अध्ययनकर्ता नवीन अध्ययन परिस्थितीमध्ये त्याच्या जवळ असलेल्या ज्ञानाचा उपयोग करतो व त्यातून नवीन ज्ञानाची रचना जातो. रचनात्मक पद्धतीमुळे विद्यार्थ्यांना आपले मत,विचार, कल्पना मांडायला सौक्यीक मिळते. तसेच सदकात्याशी समस्या मांडायला सौक्यीक मिळते. एकदम समस्या न मांडताच हळूहळू पायरी-पायरीने समस्यांचा विचार करतात. या सर्व वैशिष्ट्यांतून आपणान असे लक्षात घेणे की, या पद्धतीमुळे विद्यार्थ्यांना विचार करण्यास, विचार मांडण्यास, विचार प्रवर्तक वनविणायस मदत होवू शकते.

Principal

Vilas Tarse Wadgaonkar College of Education (W.T.W.)
Dombivli (West), M. Amb. Dist. Mum.

प्रस्तावना

इयत्ता परिशिष्टी ने इराह्यी च्या शालेय अभ्यासक्रमाच्या आठव्या घेण्यामागट्ये ईश्वरभाई पटेल मॉडेली मंगली गेली . यांच्या शिक्षारशीनुसार इयत्ता परिशिष्टी ने इराह्यी पर्यंत भाषा विषय अनिवाच्य केला गेला . यानुळे या विद्यार्थ्यांना भाषेचा मजाल अभ्यास करावा लागेल व तांचा योग्य उपयोग विद्यार्थ्यांला जीवनात होईल असे मांडण्यात आले .

सन १९८९ मध्ये राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण जाहीर केले . त्यानुसार तयार करणयात आलेल्या आरागाडयात शालेय स्तरावरील अभ्यासक्रमात भाषा विषयाला महत्त्वाचे स्थान दिले गेले .

जालेय अभ्यासक्रमात अनेक निरनिराळे विषय आहेत . साध्यमिक जालेय अभ्यासक्रमात हिंदी हा विषय मुक्तीचा आहे, तर उच्च माध्यमिक अभ्यासक्रमात हिंदी हा विषय ऐच्छिक आहे . अभ्यासक्रमामध्ये हिंदी हा विषय असा आहे की, जो व्यक्तीच्या भाषात्मक बुद्धिला आवात देतो . हिंदीभाषेतील व्याकरणाच्या प्रत्येक समस्या सोडविण्यामागट्ये बुद्धिला प्रयत्न पडत असतात . एखाद्या समस्याविषयी विचार करणे, तर्क, अनुमान काढणे, पृथक्करण करणे इत्यादी क्रिया बुद्धिला चेतना व चातला देत असतात आणि अशी भाषात्मक बुद्धि प्रत्येक कार्यरत व्यक्तीक शैक्ष भाषिक बुद्धिच्या विकासाचे लक्षण होय .

रचनात्मकता या शब्दाचा इंग्ली मध्ये constructivism असे म्हणतात .

To Construct ही शब्द constructere ह्या लॅटिन जल्दापासून तयार आलेला आहे . याचा अर्थ आकार देणे, रचना करणे, संघटन करणे असा होतो . रचनात्मक पद्धतीमध्ये रचना करणे, संघटन करणे हा मुख्य भाग येतो . रचनात्मक अध्ययना मध्ये विद्यार्थी हा ज्ञानाची रचना करित असतो . यामध्ये विद्यार्थी स्वतःच्या पूर्व ज्ञानाचा व अनुभवाचा आधारे नवीन ज्ञानाची रचना करतो असतो .

रचनात्मक ही प्रकृत मूळतः विचार पध्दती आहे यामध्ये "विद्यार्थी क्ता विकता" हे निर्देशक कर्मन त्याचा आर्थाय दुष्टया स्वस्था अभ्यास केला जातो . "विद्यार्थी स्वतःच्या पर्यावरणाची ज्ञानक्रिया करीत जे ज्ञान आत्मसात करतो . त्याला रचनात्मक ज्ञान म्हणतात . " विद्यार्थी यांच्या मतानुसार "व्यक्ती आपले ज्ञान, स्वतःसाठी रचतात व त्यामागट्ये ते अध्ययन अनुभवतात कुरीशील गजतात . ही कृती म्हणजे नवीन मजिती अर्थपूर्णतेचा पूर्व मनाकरान्त समाविष्ट कर्मन तिचे स्वतःसाठी निर्देशन अर्थात् ज्ञान आणण्यामागट्ये केलेली वैदिक कृती असते" व्यक्ती पर्यावरणाची आंतरक्रिया करून करून ज्ञान प्राप्त करतो .

व्यापारीलाकी यांनी स्मान सांस्कृतिक रचनायादी उपरती मांडली " विद्यार्थ्यांच्या बोधत्मक क्षमतांचा विकास हा त्यांना विकासाचा सामाजिक पर्यावरणातून उपलब्ध होणाऱ्या संघीवर अवलंबून असतो . "

Principal
Principal
Vilas Tambre Women's College of Education (B.Ed.)
Dandekarwadi (Old) off. campus, Dnr. Kumbh.

एक नागरिक वा नात्याने समाजाने जगण्यासाठी काही मूलभूत गोष्टींचे भाष्येक ज्ञान आवश्यक असते . हे ज्ञान देणारा हिंदी विषय जो माध्यमिक शाळांतून शिकवला जातो . अशा विषयाला मूलभूत विषय म्हणतात . हिंदी भाषा हा मूलभूत विषय अभ्यासक्रमात वा विषयाचे स्थान महत्त्वाचे आहे . विद्यार्थ्यांच्या हिंदी विषयातील व्याकरण हा उपयुक्त रचनात्मक अध्यापन पद्धतीने शिकवल्यास विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक संपादनावर होणा-या परिणामांचा अभ्यास करणे संशोधनात केला आहे .

संशोधनाची गरज

आजच्या शिक्षण प्रणालीत विद्यार्थ्यांना आपले विचार मते मांडण्यास याच मिळत नाही अशी भाषाशास्त्रज्ञा विषयात विद्यार्थ्यांला एकच दिशेने विचार करतायला दिसतयाने जाते . गणिता हा विषय उभाचनिकरित्या शिकवला जातो . त्यामुळे भाषाशास्त्रज्ञा विषय विद्यार्थ्यांला अर्थात व स्वतः वाटायला लागतो .

पण रचनात्मक पद्धतीने विद्यार्थ्यांला कृतीचुक्त ज्ञान दिले जाते . त्यामुळे विद्यार्थ्यांला स्वतः अभ्यास केल्याचा आनंद मिळतो . विद्यार्थ्यांला अनुभवाधिष्ठित ज्ञान मिळते . तसेच आपल्या सरकारीघटनेवर अध्ययन केल्यामुळे विद्यार्थ्यांला अध्ययनामध्ये आनंद वाटू लागतो व विद्यार्थ्यांचा आत्मविकास वाढतो .

तसेच संशोधनेला असे वाटते की, ११ ते १२ वर्षांपर्यंतचे मुले ही गटामध्ये राहत असतात व आपल्या विचारांची देवाण घेवाण करतात . त्यामुळे विद्यार्थ्यांना गटामध्ये कार्य करण्यास दिले तर विद्यार्थी स्वतः ज्ञानाचा रचना करू शकतात . तसेच विद्यार्थी स्वतः कृतीचुक्त अनुभव घेत अध्ययन करत असल्यामुळे त्यांना अध्ययनात आनंद वाटतो .

तसेच संशोधनाचे सिद्धांतोक्त केल्यानंतर असे आढळून आले, की माठी, इंग्रजी विषयात विद्यार्थ्यांचे चाचन, अवण, वोलणे त्या क्रीडालांवर रचनात्मक पद्धतीचा होणान परिणाम अभ्यासण्यात आला आहे . परंतु हिंदी विषयामध्ये आढळून आले नाही . विद्यार्थ्यांना जसून जसून कृतीचुक्त ज्ञान मिळाल्यावर व स्वतःच्या संकल्पना मांडू करण्यास मुंधी दिल्यावर विद्यार्थी किती ज्ञान मिळवितान हे अभ्यासण्यासाठी संशोधनेने वा समस्येचा अभ्यास करणारे टरेविले .

संशोधन समस्या विधान

“दुयला अकराव्यांतील विद्यार्थ्यांच्या हिंदी विषयातील व्याकरणाच्या शैक्षणिक संपादनावर रचनात्मक अध्यापन पद्धतीच्या होणा-या परिणामांचा अभ्यास”

Principal
Vilas Tambe Women's College of Education (B.Ed)
Dombivli (Dist) Maharashtra

चलांच्या कार्यकारी व्याख्या

हिंदी विषयाच्या व्याकरण

संशोधनासाठी संशोधकाने हिंदी विषयाच्या व्याकरणातील निवडलेला काळ व काळाचे प्रकार हिंदी विषयाच्या व्याकरण होय .

शैक्षणिक संपादन

संशोधनासाठी संशोधकाने हिंदी विषयाच्या व्याकरणातील निवडक घटककार्य तयार केलेल्या पाठ्यातील विद्यार्थ्यांची निकडिलेले गुण होय .

रचनात्मक अध्यापन पद्धत

संशोधकाने निर्माण केलेली विशिष्ट अध्यापन परिस्थिती को, ज्यातचो वर्गातील विद्यार्थ्यांचे गट बनविले जाताना व प्रत्येक गटामध्ये कृतीयुक्त अध्यापन परिस्थिती निर्माण करून त्यामध्ये विद्यार्थी सक्रीय सहभाग घेतो व स्वतःच्या पुर्तत्वाच्या व अनुभवाच्या ज्ञानाच्या संकलना स्पष्ट करतो व ज्ञानाची रचना स्वतः करतो .

संशोधनाची उद्दिष्टे

१. इयत्ता अकरावीतील विद्यार्थ्यांच्या हिंदी विषयातील व्याकरण या घटकाचे शैक्षणिक संपादनाची स्वस्थिती तपासणे .
२. इयत्ता अकरावीतील हिंदी विषयातील व्याकरण घटककार्य आधारित रचनात्मक अध्यापनासाठी पाठ आराखडे तयार बांधणे .
३. इयत्ता अकरावीतील विद्यार्थ्यांच्या हिंदी विषयातील व्याकरण या घटकाचे अध्यापनासाठी रचनात्मक अध्यापन पद्धतीची अंमलबजावणी करणे .
४. हिंदी विषयातील व्याकरणाच्या अध्यापनात रचनात्मक अध्यापन पद्धतीची परिणामकारकता तपासणे .

संशोधनाच्या मुन्य परिकल्पना

प्रस्तुत संशोधनातील मुन्य परिकल्पना पुढीलप्रमाणे आहेत:

इयत्ता अकरावीतील विद्यार्थ्यांच्या हिंदी विषयातील व्याकरण या घटकाच्या रचनात्मक अध्यापन पद्धतीद्वारे अध्यापन केल्यामुळे शैक्षणिक संपादनाच्या पूर्ण वाचणी व उत्तर पाठ्यातील गुणांमध्ये फरक नसतो .

संशोधन अध्यापनाची व्याप्ती व बांधणी

प्रस्तुत संशोधनासाठी पुणे जिल्ह्यातील जुन्नर तालुक्यातील मिताबाई साहिब उच्चमाध्यमिक विद्यालय आंगूर या जागेचा समावेश केला आहे . उत्तर तालुक्यातील व जिल्ह्यातील शाळांचा समावेश करण्यात आला

(Signature)
Principal
V. J. Somaiya Institute of Education (VJIE)
Dundarwadi (W) (Mumbai)

नाही. तसेच इतर माध्यमाच्या शाळांचा समावेश करण्यात आलेला नाही. प्रस्तुत संशोधनासाठी फक्त उच्चमाध्यमिक शाळांमधील इयत्ता आठरावीतील विद्यार्थी घेण्यात आले असून इतर इयत्तांचे विद्यार्थी घेतले गेले नाहीत.

सद्य संशोधन हिंदी विषयातील व्याकरणाचे त्रैशिक संपादन व रचनात्मक अध्यापन पद्धतीद्वारे अध्यापन वा घलांशी संबंधित असून प्रयोगिक संशोधन पद्धतीचा उपयोग केला आहे. ऐतिहासिक किंवा वर्ण नामक पद्धतीने संशोधन केले गेले नाही. सद्य संशोधनासाठी तयार करण्यात आलेली संशोधन साधने फक्त विद्यार्थ्यांमधून मुले व मुली यांच्याकडून भरून घेण्यात आली असून यामध्ये शिक्षक, पालक, शिक्षकेतर कर्मचारी, समाजसेवक व इतर नागरिक यांचेकडून संशोधन साधने भरून घेतली गेली नाहीत.

संशोधनाची पद्धती

प्रस्तुत संशोधनात प्रायोगिक संशोधन पद्धतीचा वापर केला आहे. इयत्ता आठरावीतील विद्यार्थ्यांच्या हिंदी विषयातील व्याकरण वा घटकाचे रचनात्मक अध्यापन पद्धतीद्वारे अध्यापन केल्यामुळे हिंदी विषयातील व्याकरण वा घटकाचे त्रैशिक संपादन याचा अभ्यास केला आहे.

संशोधनाचा न्यायार्थ

प्रस्तुत संशोधनात महाराष्ट्र राज्यातील पुणे जिल्ह्यातील जुन्नर तालुक्यातील सितारवाडे गावे उच्चमाध्यमिक विद्यालय अंभूर या उच्चमाध्यमिक शाळेतील १० विद्यार्थ्यांचा समावेश केला आहे या मनुष्यांची निपट मुलम वाटुच्छिक मनुना निवड पध्दतीने केली .

संशोधनाची साधने

प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधिकेने संपादन साधनाची तयार केली व त्यानुसार हिंदी विषयातील व्याकरणाच्या उपघटकातील त्रैशिक संपादन याचाही तयार करण्यात आली. त्या अंतर्गत विद्यार्थ्यांच्या हिंदी विषयातील व्याकरणाच्या उपघटकातील त्रैशिक संपादन अभ्यासण्यात आले.

माहिती विश्लेषणाची तरे :

प्रस्तुत संशोधनात माहितीचे विश्लेषण कार्यासाठी खालील वर्णनात्मक आणि अनुमानात्मक सांख्यिकी तंत्राचा वापर करण्यात आला.

१. वर्णनात्मक विश्लेषण : अ) केंद्रीय प्रवृत्तीचे मापन, ब) विचलनशीलतेचे मापन

२. अनुमानात्मक विश्लेषण : 'टी' परीक्षाका,

परिकल्पनांचे परिक्षण

शून्य परिकल्पना । इयत्ता आठरावीतील विद्यार्थ्यांच्या हिंदी विषयातील व्याकरण वा घटकाच्या रचनात्मक अध्यापन पद्धतीद्वारे अध्यापन केल्यामुळे त्रैशिक संपादनाच्या पूर्व साक्षी व इतर साक्षीतील मुलांमध्ये फरक नसावा .

वावणी	सूत्र	संक्षिप्त रूप	संख्या रूपा		टी परीक्षेचे गुणवत्ता	संयोजक मूल्य
			०.०१	०.०२		
पुरी वावणी	३०	२६	२.०१	२.०२	१५-१८	०.०१
उत्तर वावणी	३०					

'टी' परीक्षेचे अर्थनिर्वाचन

परीक्षे सारणीवरून असे दिसून येते की, मुल व मुलींच्या गुणवत्तेत फरक 'टी' १६.१३ हा २.०६ पेक्षा जास्त आहे. म्हणून हिंदी विभागातील व्याकरण या घटकाचे रचनात्मक अध्यापन पद्धतीद्वारे अध्यापन केल्यामुळे हिंदी विभागातील व्याकरण या घटकाचे शैक्षणिक संपादन ०.०१ रत्यावर सलग्गीय फरक आहे. यावरून असे म्हणता येईल की हिंदी विभागातील व्याकरण या घटकाचे रचनात्मक अध्यापन पद्धतीद्वारे अध्यापन केल्यामुळे हिंदी विभागातील व्याकरण या घटकाचे शैक्षणिक संपादन घाल सलग्गीय फरक नाही. ही प्रत्येक परीक्षेसाठी स्पष्ट ठरली आहे.

चर्चा

हिंदी विभागातील व्याकरण या घटकाचे रचनात्मक अध्यापन पद्धतीद्वारे अध्यापन केल्यामुळे हिंदी विभागातील व्याकरण या घटकाचे शैक्षणिक संपादन ०.०१ सारखेच सलग्गीय फरक दिसून येतो. हिंदी विभागातील व्याकरण या घटकाचे रचनात्मक अध्यापन पद्धतीद्वारे अध्यापन केल्यामुळे हिंदी विभागातील व्याकरण या घटकाचे शैक्षणिक संपादन जास्त आहे. हिंदी विभागातील व्याकरण या घटकाचे रचनात्मक अध्यापन पद्धतीद्वारे अध्यापन केल्यामुळे विद्यार्थ्यांना समजण्यात येणे जात असावे तसेच घटकातून ज्ञान प्राप्त केल्याने अधिक स्पष्ट होत असावे त्यामुळे हिंदी विभागातील व्याकरण या घटकाचे ज्ञान घेण्याने निश्चिंत असावे म्हणून शैक्षणिक संपादन जास्त आहे हे स्पष्ट होते.

निष्कारणी

१. विद्यार्थ्यांसाठी निष्कारणी

१. विद्यार्थ्यांनी स्वयंअध्ययन केले पाहिजे .
२. विद्यार्थ्यांनी मसूदांमध्ये राहून अध्ययनाला प्राधान्य दिले पाहिजे .
३. विद्यार्थ्यांनी गटाच्या माध्यमातून अध्ययन करावे .
४. विद्यार्थ्यांनी वर्गातील सर्व कृतींमध्ये सहभाग घेतला पाहिजे .
५. विद्यार्थ्यांनी सहजतासावा आधारित रचा कराव्यात .

२. शिक्षकांसाठी निष्कारणी

१. शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना अध्ययनासाठी आवश्यक गोष्टींची ताहिती दिली पाहिजे व स्पष्टून करावे .
२. शिक्षकांनी विविध रथांचे गटदार आयोजन केले पाहिजे त्यातून विद्यार्थ्यांना प्रेरणा घाव्यात .
३. शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना यत्न संपादन करण्यासाठी प्रोत्साहन दिले पाहिजे व शिक्षणाचे सारग पटवून द्यावे .
४. शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांमधील सहकार्याची भावना वृद्धिंगत करून आढेतील विद्यार्थ्यांचे गटागटाने विभाजन करून मार्गदर्शन करावे व सहाय्य पटवून द्यावे .
५. शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांच्या वर्तनाचा अभ्यास करून त्याप्रमाणे आवश्यक ते मार्गदर्शन करावे .

संदर्भ ग्रंथ यादी

Best, J and Kahn, J. (2003). *Research in education* (7th Ed.). New Delhi: Prentice-Hall
Garren, H.E. (1985) *Statistics in Psychology and Education* (11th Ed.). Bombay: Vakil's Raffer
and Simons Ltd.

- उपमाती, ना. के. (१९८३). अध्यापन गटानु पध्नावृत्ती. पुणे: बी. विद्या प्रकाशन .
भित्तारे, वि. म. (१९८९). शैक्षणिक संशोधन पध्नावृत्ती (प्रथमावृत्ती). पुणे: नूतन प्रकाशन .
बुनाबरे, ज. (२००२). हिंदी अध्यापन पध्नावृत्ती. पुणे: नूतन प्रकाशन .
महासे, सं. ग. (२००५). अध्यापनाची प्रतिमाने आणि अध्ययन शैली प्रथमावृत्ती . औरंगाबाद: युनिक
पब्लिकेशन .
चौधरी, व. वि. (१९९७). शिक्षणातील संशोधन अधिकृत्य (द्वितीयावृत्ती). पुणे: नूतन प्रकाशन .
चव्हाण, अ. पा. (१९९०). सुगत शैक्षणिक मानसशास्त्र (प्रथमावृत्ती). पुणे: नूतन प्रकाशन .
बावेकर, वा. ना. (१९९७). शैक्षणिक मूल्यमापन व संशुदाशास्त्र. पुणे: विद्या प्रकाशन .

...

Principal
Vilas Tambe Women's College of Education (B.E.C.)
Dumberwad (Dist) Tal. Jambur, Dist. Pune.

या तीन फंडांच्या नीट्या नमुन्या आंतरजाल संशोधनास सुरक्षा आहे . १९९७ च्या सुमारास दोन संगणक एज्युकेशन वापरण्या साठीचाले जोडून एज्युकटिवी माहिती दुसरीकडे पाठवण्याचा प्रयोग चालवी आला . पुढे १९९९ च्या सुमारास इंटरनेट वार विद्याकेटरनल संगणकाचे प्रतिने आंतरजाल तयार झाले . या चार संगणकाचे माहितीची वेगवेगळ्या केली . ती ती चार विद्याकेटर सेमी - स्टॅन फोर्ड विद्याकेटर उदार विद्याकेटर आणि कॅम्ब्रिजच्या विद्याकेटरांचे दोन संगणकाचे या DRAPA मधील D मधील या सुवातीच्या जाळ्याच्या ARPA नेट मधील लागले . विशेष लक्षणी तऱ्हा, लक्षणी संशोधन करणाऱ्या संस्था व साधकाले कडादार यांना जोडणाऱ्याची प्रक्रिया पूर्ण करायला आली . १९७० च्या दशकात हळूहळू सरघात शाळासंगीत इतर शाळांनी याही चार प्रयोग वेगवेगळी विद्याकेटर आणि संशोधन संस्था व्याख्यायन हे जाळे पसरू लागले . एका संगणकाकडून दुसऱ्या संगणकाकडे माहितीचे किता सुटायचे नवे पॅर्यायोजनासाठी केंद्रक प्रत्यक्षरणे जोडलेल्या सारांशेयंत्र, विनाशणी मीटर, टेलीफोन वापरणे यांचे इतरकड मध्येत एखाद्याने ही पॅर्यायोजना सर्वांत जाळी दुसऱ्याने सेट्टेल फोर्टकाल, आंतरजाल फोर्टकाल या सोबत पारलया विकसत करायला आला . या फोर्टकाल टी . सी . पी . , आर . पी . मध्येत जाते . १९८९ पर्यंत सरकारच्या उद्योगाच्या हळूहळू सर्व सुवात विद्याकेटर ही या जाळ्यात समाविणी केले . आंतरजाल या महाजाळ्याची वेगळे या फोर्टकालच कालौली आले .

आंतरजालचा भारतीय प्रयोग भारताने आंतरजाल नावाच्या अधिने किताच्या मजकालाचे वेगळेया फोर्टकाल सुस झाले . १९ ऑगस्ट १९९९ या दिवशी Videsh Sanchar Nigam Limited (VSNL) या टेलीफोन वेगळेया संप्रेषण आंतरजाल कर्षासाठी अधिकृतपणे उघटाय काल दिलेले आहे .

संशोधकांची गरज

आजच्या विश्वात प्रभावीत विद्याची विद्याकाळा आपले विद्यार मने मांडायला याच मिळत नाही आणि भाषाभाषका विषयात विद्याकाळा एखाच विद्यार विद्या करायला विकसिते जाते .

संशोधन मध्ये विद्या

"विद्याकाळात माहितीकाळातील विद्याकाळाच्या आंतरजाल जाणीवेचा उदयाम"

संशोधकांच्या जाणीवेचा उदय

आंतरजाल जाणीवेचा

"विद्याकाळाच्या आंतरजालाच्या इतिहासातील, त्यासाठी वापरण्यात येणाऱ्या मजकालातील, आंतरजालाच्या फोर्टकालातील आणि या फोर्टकालाचा जाणीवेचा माहिती आला मजकाल आंतरजाल जाणीवेचा उदय ."

संशोधकांची जाणीवेचा

संशोधकांची विद्यार जाणीवेचा पुढीलप्रमाणे आहेत :

१. विद्याकाळात माहितीकाळातील विद्याकाळाच्या आंतरजालाच्या जाणीवेचा उदय दिले .
२. विद्याकाळात माहितीकाळातील विद्याकाळाच्या आंतरजालाच्या जाणीवेचा उदय मजकाल सुवातकाल उदय करणे .

(Signature)
 Vilas Tibbo Women's College of Education (Dahanu)
 Dahanu-405001 Dist. Palghar

संशोधनशाखा अथवा परिक्षणशाखा

प्रभुत संशोधनशाखेत अथवा परिक्षणशाखा मूल्यांकनार्थ आहे.

१. शिक्षणशाखा महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांमध्ये आंतरजालाच्या जाणीवित लिंग भेदा मुक्त भाषणीय परतक करावी. संशोधन अभ्यासाची जाणवी व नवीत

प्रभुत संशोधनशाखेटी दुणे तिकातीत जुनर तातुकातीत की तजानन मसाराज शिक्षण मंडळाचे वितत आहे शिक्षणशाखात महाविद्यालय दुसराबडे ओतुर वा शिक्षणशाखा महाविद्यालयात महाविद्यालय मसाराज केला आहे. इतर तातुकातीत व तिकातीत शिक्षणशाखा महाविद्यालय मसाराज करणकत आता नवी. प्रभुत संशोधनशाखेटी फत शिक्षणशाखा महाविद्यालयातील विद्यार्थी वेगळा आहे अथुन इतर महाविद्यालयांचे विद्यार्थी घेतले गेले करित.

इतर संशोधन आंतरजालाबाबत जाणीव वा सतती संशोधन अथुन वर्षभरामक संशोधन पद्धतीचा उपयोग केला जाणा आहे. मसाराज संशोधनशाखेटी तया करणकात आलेली संशोधन मसाराज परत शिक्षणशाखा महाविद्यालयातील मुली व मुली बांधकातून मसाराज वेगळा आली अथुन मसाराज शिक्षण, कालक, तिकातीत करणकाती, मसाराजवेगळा व इतर जाणवीक पद्धीकतून संशोधन मसाराज मसाराज वेगळा गेली तारीत.

संशोधनशाखा पद्धती

प्रभुत संशोधनशाखा वर्षभरामक संशोधन पद्धतीचा वपण केला आहे. इतर शिक्षणशाखा महाविद्यालयातील विद्यार्थी मसाराज आंतरजालाबाबत जाणवीकत अभ्यास केला आहे.

संशोधनशाखा मसाराज

प्रभुत संशोधनशाखा मसाराज मसाराज दुणे तिकातीत जुनर तातुकातीत की तजानन मसाराज शिक्षण मंडळाचे वितत आहे शिक्षणशाखा महाविद्यालय दुसराबडे ओतुर वा शिक्षणशाखा महाविद्यालयातील ५० विद्यार्थ्यांचे मसाराज केला तगत २५ मुली व २५ मुली आहे वा तनुकाती तिकात मुल मसाराजक अथुन तिकात पद्धतीने केला.

संशोधनशाखा मसाराज

प्रभुत संशोधनशाखेटी आंतरजालाबाबत जाणीव पद्धतीकतून गेली तया करणकात आली. मसाराज शिक्षणशाखा महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची आंतरजालाबाबतची जाणीव अभ्यासकत आहे.

मसाराज विद्यार्थ्यांची मसाराज

प्रभुत संशोधनशाखा मसाराज विद्यार्थ्यांचे विद्यार्थ्यांचे विद्यार्थ्यांचे मसाराज वर्षभरामक आनी अनुभवात्मक मसाराजकत तयाचा वपण करणकात आता.

- १. वर्षभरामक विद्यार्थ्यांचे : अ) केंद्रीय पद्धतीचे मसाराज, ब) विद्यार्थ्यांचे मसाराज
- २. अनुभवात्मक विद्यार्थ्यांचे : 'अ' पद्धतीकत,

Principal
 V. S. Patil
 V. S. Patil
 V. S. Patil
 V. S. Patil

परिकल्पनांचे परिचय

दुसऱ्या परिकल्पना : शिक्षणाच्या महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या अंतरजालाच्या जाणीवत विंग वेग मुधार लक्षणीय फरक घाले .

सांगणे

शिक्षणाच्या महाविद्यालयातील मुले व मुली यांच्या अंतरजालाच्या जाणीवत फरकाची लक्षणीयता

वक्र	विंग	गुण	अंतरजाल	अंतरजालात	महाविद्यालय	महाविद्यालय		अंतरजालात	महाविद्यालय
						०-५०	५०-६०		
अंतरजाल	मुली	१५	४५.००	१-६६	१५	१.५६	१.५०	०-५०	महाविद्यालय
	मुली	२५	४६.१५	४-३६					

टी* परिष्कृत अर्थनिर्वाण

वर्गीय सांगणेसून असे विद्युत वेग को शिक्षणाच्या महाविद्यालयातील मुले व मुलीच्या कुलेता फरक 'टी' ०-५० वा ०-५० सांगणेसून कोटकोटी 'टी' १-५६ वेग घाले आहे . वाढून ही दुसऱ्या परिकल्पना वाढून लक्षणी आहे .

अनुमान

शिक्षणाच्या महाविद्यालयातील मुले व मुली यांच्या अंतरजालाच्या जाणीवत लक्षणीय फरक घाले . सांगणे शिक्षणाच्या महाविद्यालयातील मुले व मुली यांच्या अंतरजालाच्या जाणीवत लक्षणीय फरकाची लक्षणीयता आहे .

शिक्षणाच्या महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या अंतरजालाच्या जाणीवत विंग वेग मुधार लक्षणीय फरक घाले .

निष्कर्ष

शिक्षणाच्या महाविद्यालयातील मुलांच्या व मुलींच्या सांगणे, वैदिक, भाषणिक विद्यालय हा जवळपास सांगणेसून अंतरजालाच्या जाणीवत लक्षणीय फरकाची लक्षणीयता आहे . अंतरजालाच्या महाविद्यालयातील मुले व मुली हेच सांगणेसून अंतरजालाच्या जाणीवत लक्षणीय फरकाची लक्षणीयता आहे . शिक्षणाच्या महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या अंतरजालाच्या जाणीवत विंग वेग मुधार लक्षणीय फरक घालणेसून लक्षणीयता आहे .

विद्यार्थी

१. शिक्षणाच्या महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची विद्यार्थी

१. अंतरजालाच्या जाणीवत लक्षणीय फरकाची लक्षणीयता आहे .
२. अंतरजालाच्या जाणीवत लक्षणीय फरकाची लक्षणीयता आहे .
३. अंतरजालाच्या जाणीवत लक्षणीय फरकाची लक्षणीयता आहे .

Principal
Vijayabai Amte College of Education (R.S.G.)
Duntarwad (Pune) Tal. Duntarwad, Dist. Pune.

४. संगणक-उद्योग संगणक व इतर उपकरणे वाढवणेपूर्वीक हाताळणे .
५. अंतरजालमदलेल्या संकल्पना स्पष्टावून घ्याव्यात .
६. अंतरजाल प्राथमिक पांवड्यात अंतर्लया विका प्राध्यापकांना विद्यार्थ्यांक .

३. प्राध्यापकांसाठी विद्यार्थी

१. अंतरजाल शिक्षणाला व प्राथमिक विविधन करतांना इंटरनेट आतांचा योग्य अर्थ समजावून घ्याव्यात .
२. अंतरजाल शिक्षणाला व प्राथमिक विविधन करतांना अंतरजालमदलेल्या वाचपुणे उद्योगी लक्षात घेऊन मार्गदर्शन करावे .
३. अंतरजाल प्राथमिक कार्यशाळांसाठी विद्यार्थ्यांसोबत संगणक कडेन जावे .
४. संगणक प्राथमिक कार्यशाळांची योग्य मुदत राखावे .
५. विद्यार्थ्यांनी पर्यायीत इंटर विद्यार्थ्यांक अंतरजाल विषयी योग्य मार्गदर्शन करावे .

दुसरे संदर्भसाहित्य

१. ए. ए. अद्यापक प्रतिभाचार्यांच्या अंतरजाल जाणविका अभ्यास .
२. वी. ए. अद्यापक प्रतिभाचार्यांच्या अंतरजाल जाणविका अभ्यास .
३. वी. ए. व वी. ए. अद्यापक प्रतिभाचार्यांच्या अंतरजालाच्या जाणविका आणि लक्षात उपायुक्ततेचा त्रैमासिक अभ्यास .
४. वी. ए. व वी. ए. अद्यापक प्रतिभाचार्यांच्या अंतरजाल जाणविका आणि अंतरजाल उपायुक्ततेचा वार्षिक परीक्षेचा अभ्यास .

संदर्भ ग्रंथ सादी

Best, J and Kahn, J. (2003). *Research in education* (7th Ed.). New Delhi: Prentice-Hall

संगणक, प. (२०००) . संशोधन पद्धतीसंबंधीचे लेख प्रथमावृत्ती . नागपूर : विका प्रकाशन .

शिरासे, वि. ग. (१९८९) . शैक्षणिक संशोधन पद्धती (प्रथमावृत्ती) . पुणे : नान प्रकाशन .

पांडे, व. वि. (१९९०) . शिक्षणशास्त्रातील संशोधन अर्थिका (द्वितीयावृत्ती) . पुणे : नान प्रकाशन .

संशोधन, वा. वा. (१९९०) . शैक्षणिक संशोधन व संशोधनशास्त्र . पुणे : विका प्रकाशन .

Website

<http://www.ericsearch.org>

<http://www.memletics.com>

<http://www.infed.org/biblio/b-expln.htm>

<http://library.cuesta.edu/distance/lrnstyle.htm>

...

Principal
Vijay Tambe Women's College of Education (B.Ed.)
Duntarwadi (Dist) Tal. Amravati, Dist. Hymn

इयत्ता आठवींतील विद्यार्थ्यांच्या इंग्रजी वाचनक्षमतेत अद्ययावततेने दूर करण्यासाठी उपकरणांची निर्मिती व त्यांच्या परिणामकारकतेचा अभ्यास

डॉ. बाळासाहेब गोखार साठे

अध्यापक

विशाल सत्ये शिक्षणसंस्था, मराठीविभाग,
मुंबई, महाराष्ट्र, भारत, मुंबई, दि. २०१९

सारांश

माणूस स्वतःचे भाव, विचार मुख्यत्वे बोलण्याच्या माध्यमातून व्यक्त करतो. तसेच इतरांच्या भावना व विचार मनजावून घेतो. बोलण्यापासूनच माणूस विश्व व देवतेवरील आपले कल्पने, अंगविक्षेप, भाव, कृती इत्यादी भाषांनी स्वतःला प्रकट करण्याचा प्रयत्न करतो. कोणत्याही भाषेचे मूळ स्वभाव भाषणे वोलणे. भाषेच्या वापराने वेगवेगळ्या विविध धर्मीय आधारे वोलणे शक्य होते. भाषा हे संपूर्ण मानवजातीला मिळालेले एक वरदान आहे. भाषा हा आपल्याला समाजाकडून मिळालेला एक अनमोल वारसा आहे. आपल्या देशामध्ये अनेक भाषा बोलल्या जातात. त्यामध्ये सर्वात महत्त्वाचे स्थान हे इंग्रजी भाषेला आहे. इंग्रजी ही विज्ञान संज्ञानाची सर्वोच्च जगाची व्यवहार भाषा आहे. सगळे आज इंग्रजी वाचनक्षमते वाचकांना भुरकू घेतले आहे. म्हणूनच English is the window to the world असे म्हणले जाते. भारत देशामध्ये मुख्यत्वेला संस्कृत भाषा अधिक वापरली जात होती. हे पुरातन धार्मिक ग्रंथांवरून सिद्ध होते. महाराष्ट्र राज्यामध्ये मराठी भाषा विचार विनिमयाचे साधन म्हणून वापरली जाते. एवढेच नाही तर मातृभाषा म्हणून मराठी भाषेचा वापर केला जातो. पण मराठी भाषा वाचकांनी संस्कृत भाषेवर आधारित आहे. जगाचा विचार केला तर इंग्रजी भाषा महत्त्वाची आहे. संज्ञानाच्या प्रगतीमुळे जग जवळ आले आहे. म्हणून म्हटले जाते की "अवघेची विश्व साक्षेची वाच" या प्रमाणे संपूर्ण जगाला इंग्रजी भाषा परिचित असणे आवश्यक आहे. त्यामुळे एक जागतिक भाषा म्हणून इंग्रजी भाषेवर प्रभुत्व प्राप्त करणे व्यक्तिविकासाच्या व देशाच्या दृष्टीने महत्त्वाचे व आवश्यक ठरले आहे. म्हणूनच अभ्यासक्रमातसुद्धा इयत्ता पाठोपाठ पाठून इंग्रजी हा विषय अनिवार्य केला गेला आहे. बालकाच्या वैयक्तिक विकासात भाषेला महत्त्वाचे स्थान आहे. प्रामुख्याने श्रवण, वाचन भाषण व लेखन ही कौशल्ये विकसित करणे लागतात. शाळेमध्ये विविध विषयांचे ज्ञान विद्यार्थी भाषेच्या माध्यमातूनच करतात.

प्रस्तावना

बालकाच्या वैयक्तिक विकासासाठी वाचन कौशल्याचा विकास करणे अधिक महत्त्वाचे आहे. डॉ. कलामाहेत अविडकरांच्या वाचन तर वाचन या उक्तीतून आपल्याला वाचनाचे महत्त्व समजते. विविध उपकरणांद्वारे विद्यार्थ्यांच्या वाचन क्षमतेचा विचार करताना ते म्हणतात.

"अक्षरे गाळून वाची | काही घाली फटरीची ||

निगा न राखे पुस्तकांची | ती एक मुखे ||"

वाचन हे म आडखळता व स्पष्ट करता यावे या हेतूने सदर संशोधनासाठी इंग्रजी विषयातील वाचन या विषयाची निवड केली आहे.

“ओले मूळ भेदे खडकाचे अंग | अभ्यासाची गांग कार्यसिध्दी ||

नव्हे ऐसे काही अवकाश | नाही काईकाश तोच बरि ||

दोर धिंग कापे पहिला कावणी | अभ्यासे सेवमी विष पडे ||

तुका म्हणे कैवा वैसण्यासी टाय | जटरी बाळा वाय एकारकी ||”

संत तुकाराम या अभंगात सांगतात की, झाडाचे ओले मूळ वाढल्यानंतर खडक फोडून आत शिरते. त्याचप्रमाणे भाषा अभ्यासाच्या सरावाने कोणतेही कार्य पूर्णत्वात जाते. भाषा अभ्यासाने काय साध्य होत नाही? भाषा अभ्यासाचा निवोर केला जात नाही, तो पर्यंत प्रत्येक गोष्ट असाध्य आहे. दोराने सतत घासत राहिले तर दगडगुठ्या कापला जातो. रोजच्या सरावाने विष येवतील पक्ते. अभंगाच्या शेवटी तुकाराम महाराज म्हणतात, उतरभी आईच्या पोटात नऊ महिन्याचे मुल नायल एथडी जागा असते काव? परंतु मुलाच्या हळूहळू वाढीप्रमाणे अवकाश होत जातो म्हणून बालकाच्या विकासात भाषेला महत्त्वाचे स्थान आहे. प्रामुख्याने भाषा कौशल्ये विकसित व्हावी लागतात. शाळेतचे विविध विषयांचे ज्ञान पिढ्याधी भाषेच्या माध्यमातूनच प्राप्त करतात. भाषा हे मानवी जिवनात अत्यंत महत्त्वाची आहे त्यात वाचन हे महत्त्वाचे टरते कारण वाचनाने व्यक्तीचा भाषिक विकास होतो. म्हणून संशोधकाने इफता आटवीत्या विद्यार्थ्यांना इंग्रजी विषयातील वाचन करताना येण-या अडचणींचा जोष घेऊन त्या अडचणी दूर करण्यासाठी उपक्रमांची निर्मिती व त्यांच्या परिणामकारकतेचा अभ्यास हा विषय निवडला आहे.

भाषा हे मानवाला लाभलेली एक देवगीय आहे. माणूस भाषेच्या माध्यमातून आपले आचार विचार अभिव्यक्त करतो. भाषेमुळे माणूस अधिक जोभून दिवतो. म्हणून म्हटले जाते भाषा हा मानवी जीवनाचा अलंकारच आहे. “Languages Mean What Language does.” रोनाल्ड वर्डलाक यांनी भाषेचा व्याखेत केल्या आहे “Languages is a system of arbitrary vocal symbols used for human communication” आत संपूर्ण जगला एका वैश्विक वेदबाचे स्वरूप प्राप्त झाले आहे. जगातकीकरण, उदारिकरण व वैश्विकरण या गोष्टी अटळ बनल्या आहेत. जेव्हा जगातील अनेक लोक वेगवेगळ्या करणांसाठी एकत्र येतात, तेव्हा त्यांच्यात प्रमुख अडसर असतो तो संपर्क भाषेचा आत इंग्रजी भाषा ही संपर्क भाषेचे एक प्रभावी माध्यम म्हणून कार्य करत आहे.

भारतीय शिक्षणिक पनतीसाठी अनेक आयोग निर्माण केले त्यात कोटारी आयोग एक आहे. कोटारी आयोगाने विभाषा सूत्र सांडले व त्याचा देशाने स्विकार केला त्यात इंग्रजी तृतीय भाषा म्हणून स्विकारली गेली. तसेच साध्यमिक सरावर इंग्रजी भाषा अनिवार्य केली आहे म्हणून इंग्रजी भाषा शिक्षणिक आणि वैयक्ति दृष्टीने महत्त्वाची आहे. या सर्वांचा विचार करून संशोधकाने इंग्रजी वाचनाला समोर ठेऊन संशोधन कार्य केले आहे.

संशोधनाची गरज

इंग्रजी हा विषय आजच्या विद्यार्थ्यांच्या दृष्टीने महत्त्वाचा असून त्या मध्ये विद्यार्थ्यांना अनेक समस्या येतात हे त्यांच्या संपादनावरून लक्षात आले . विद्यार्थ्यांना इंग्रजी वाचन करत असताना अनेक अडचणींना सामोरे जावे लागते . संशोधक स्वतः इयत्ता आठवीच्या विद्यार्थ्यांना इंग्रजी विषय शिकवत असताना अनेक अनुभव आले . त्यात विद्यार्थ्यांच्या अनेक समस्या लक्षात आल्या . त्यात प्रथमच जणवणारी समस्या इंग्रजी वाचन करताना वेणा-या अडचणी ही समस्या आहे हे लक्षात आले . म्हणून त्यांना इंग्रजी वाचनासाठी आवश्यक मार्गदर्शन केले तर त्यांच्या इंग्रजी वाचनात योग्य बदल होईल असे जाणवते. म्हणून संशोधकाने सदर समस्या विभागात येऊन संशोधन कारणाचे ठरविले .

संशोधनाचे महत्त्व

सदर संशोधनावरून मिळणाऱ्या निष्कर्षांचा फायदा विद्यार्थी, शिक्षक व पालक यांना होईल . विद्यार्थ्यांना इंग्रजी विषयातील वाचन करताना वेणा-या अडचणीची जाणीव होईल . विद्यार्थी विविध समस्यांमुळे, अडीअडचणीमुळे व इतर कारणांमुळे इंग्रजी विषयाच्या संपादनात अपयशी ठरतात त्याची कारणे विद्यार्थ्यांना समजतील व त्यांची कार्यक्षमता विकसित होण्यास मदत होईल . इंग्रजी विषयक मत बदलविण्यासाठी प्रयत्न करता येतील . त्यांच्या इंग्रजी वाचनाच्या समस्या व अडीअडचणी समजून घेऊन त्या सोडवण्यासाठी प्रयत्न करता येतील . विद्यार्थ्यांच्या विचारधर्मातील चालना देऊन इंग्रजी विषयातील वाचन विकासासाठी विविध उपक्रमांचे आयोजन करता येईल . विद्यार्थ्यांना इंग्रजी विषयातील अभ्यास करताना आवश्यक प्रयत्नांची जाणीव होईल . शिक्षकांना विद्यार्थ्यांच्या इंग्रजी विषयातील वाचन घा घटकाचे अध्यापन करताना वेणा-या समस्या व अडीअडचणी सोडवण्यासाठी उपाय करता येतील . तसेच विविध वाचन विषयक कौशल्ये विकसित करण्यासाठी आवश्यक प्रयत्न करता येतील . विद्यार्थ्यांच्या गरजेनुसार योग्य वाचन अध्यापन अध्यापन पद्धतीचा वापर व मार्गदर्शन शिक्षकांना करता येईल . त्यादृष्टीने विद्यार्थ्यांना योग्य दिशेने मार्गदर्शन व इंग्रजी वाचनाचा विकास करता येईल . पालकांना आपल्या पाल्यांच्या इंग्रजी विषयातील वाचन करताना वेणा-या समस्या व अडीअडचणीची माहिती होऊ शकते . ज्याप्रमाणे मातीच्या गोळ्याला आकार योग्य वेळीच दिला जातो त्याप्रमाणे मुलांना योग्य बळण घालण्यातच लावता येते . शिक्षणाची गोडी निर्माण करणे तसेच वाचन कौशल्य विकासात पालकांचा वाटा महत्त्वपूर्ण असतो . त्या दृष्टीने पालक पाल्याला इंग्रजी विषयातील वाचन कौशल्य विकासासाठी मार्गदर्शन करून त्यांच्या इंग्रजी विषयातील वाचन कौशल्याच्या प्रगतीसाठी योग्य ने सहाय्य व मार्गदर्शन करू शकतील .

संशोधन समस्या विधान

इयत्ता आठवीतील विद्यार्थ्यांच्या इंग्रजी वाचनातील अडचणी दूर करण्यासाठी उपक्रमांची निर्मिती व त्यांच्या परिणामकारकतेचा अभ्यास

चलांच्या कार्यकारी व्याख्या

इयत्ता आठवी। माध्यमिक स्तरावरील पहिला वर्ग होय .

इंग्रजी: इयत्ता आठवीला शिक्षकांना जाणारा अनिवार्य विषय .

वाचन: भाषा विकारातील मूलभूत कौशल्यत्पिकी एक कौशल्य .

उपक्रम: इंग्रजी वाचन करताना वेगळ्या-या अडचणी दूर करण्यासाठी केले जाणारे विविध उपयोजना माणजे उपक्रम होय .

संशोधनाची उद्दिष्टे

संशोधनाची विशिष्ट उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे आहेत :

१. इयत्ता आठवीतील विद्यार्थ्यांना इंग्रजी वाचन कौशल्यातील अडचणींचा शोध घेणे .

२. इयत्ता आठवीतील विद्यार्थ्यांना इंग्रजी वाचन कौशल्यातील अडचणी दूर करण्यासाठी उपक्रम तयार करणे .

३. इयत्ता आठवीतील विद्यार्थ्यांना इंग्रजी विद्यार्थ्यांना इंग्रजी वाचन कौशल्यातील अडचणी दूर करण्यासाठी तयार केलेल्या उपक्रमांची कार्यवाही करून परिणामकारकतेचा अभ्यास करणे .

संशोधनाच्या दून्य परिकल्पना

प्रस्तुत संशोधनातील दून्य परिकल्पना पुढीलप्रमाणे आहेत:

इयत्ता आठवीतील विद्यार्थ्यांना इंग्रजी वाचन करताना वेगळ्या-या अडचणींचा शोध घेऊन त्यावरील उपक्रमांची निर्मिती व त्यांची अंमलबजावणी करून परिणामकारकता अभ्यासल्यास त्यात लक्षणीय फरक आढळतो .

संशोधन अभ्यासाची व्युत्पत्ती

प्रस्तुत संशोधनासाठी पुणे जिल्ह्यातील जुन्नर तालुक्यातील सावित्रीबाई फुले माध्यमिक विद्यालय ओतूर या शाळेचा समावेश केला आहे . प्रस्तुत संशोधनासाठी फक्त माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थी घेण्यात आले असून त्यांनी दिलेल्या प्रतिज्ञापत्रावर संशोधन आधारीत आहेत .

सदर संशोधन विद्यार्थ्यांना इंग्रजी वाचन करताना वेगळ्या-या अडचणी व केलेल्या उपक्रमांच्या परिणामकारकतेचा अभ्यास या भलांजी संबंधित असून प्रायोगिक संशोधन पद्धतीचा उपयोग केला आहे . सदर संशोधनासाठी तयार करण्यात आलेली संशोधन साधने फक्त माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांकडून भरून घेण्यात आली आहेत .

संशोधन अभ्यासाची मर्यादा

प्रस्तुत संशोधनासाठी पुणे जिल्ह्यातील जुन्नर तालुक्यातील सावित्रीबाई फुले माध्यमिक विद्यालय ओतूर या माध्यमिक विद्यालयाव्यतिरिक्त इतर शाळांचा समावेश करण्यात आलेला नाही .

सदर संशोधन विद्यार्थ्यांना इंग्रजी विषयाचे वाचन करताना वेगळ्या-या अडचणी व केलेल्या उपक्रमांच्या परिणामकारकतेचा अभ्यास या चलांजी संबंधित असून ऐतिहासिक किंवा वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीने संशोधन केले गेले नाही . सदर संशोधनासाठी तयार करण्यात आलेले संशोधन साधने शिक्षक, प्रिंसिपल कर्मचारी, समाजसेवक व इतर नागरीक यांच्या कडून भरून घेतली नाहीत .

संशोधनाची पद्धती

प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधकाने प्रायोगिक पद्धतीचा उपयोग केला आहे. प्रस्तुत संशोधनात सावित्रीबाई फुले माध्यमिक विद्यालय औसूर येथील इयत्ता आठवीतील विद्यार्थ्यांच्या इंग्रजी वाचनातील अडथळांची दूर करण्यासाठी उपक्रमांची निर्मिती व त्यांची परिणामकारकतेचा अभ्यास करीत असल्याने प्रायोगिक पद्धतीचा वापर करण्यात आला.

प्रस्तुत संशोधनासाठी प्रायोगिक संशोधन अभिकल्पामध्ये येणाऱ्या प्रायोगिक अभिकल्पामधील एकल गट अभिकल्प या प्रकारची संशोधनासाठी निवड करण्यात आली.

संशोधनाचा न्यायार्थ

प्रस्तुत संशोधनात महाराष्ट्र राज्यातील पुणे जिल्ह्यातील सुलतार तालुक्यातील सावित्रीबाई फुले माध्यमिक विद्यालय औसूर या या माध्यमिक विद्यालयातील ४० विद्यार्थ्यांचा समावेश केला त्यात २० मुले व २० मुली आहे या नमुन्याची निवड मुगत पारिच्छिक नमुना निवड पध्दतीने केली.

संशोधनाची साधने

सदर संशोधनासाठी आवश्यक माहिती मिळविण्यासाठी पूर्वचाचणी व उत्तर चाचणीचा साधन म्हणून वापर केला. इंग्रजी विषयाचे वाचन करताना येणाऱ्या अडथळांची घटनाबत्ती तयार करून विद्यार्थ्यांकडून भरून घेण्यात आली व या साधनाने संशोधनाची उद्दिष्टे साध्य होवू शकत होती त्यामुळे सदर साधन वापरण्यात आले.

साहित्यी विश्लेषणाची तरे :

प्रस्तुत संशोधनात साहित्याचे विश्लेषण करण्यासाठी खालील वर्णनात्मक आणि अनुमानात्मक साहित्यिकी तंत्राचा वापर करण्यात आला.

१. वर्णनात्मक विश्लेषण: अ) केंद्रीय पत्रुतीचे मापन, ब) विद्यलनशीलतेचे मापन

२. अनुमानात्मक विश्लेषण: 'टी' परीक्षा,

परिकल्पनांचे परिक्षण

मुल्य परिकल्पना : इयत्ता आठवीच्या विद्यार्थ्यांना इंग्रजी विषयाचे वाचन करताना येणाऱ्या अडथळांचा शोध घेऊन त्याचरील उपक्रमांची निर्मिती व त्यांची अंमलबजावणी करून परिणामकारकता अभ्यासल्यास त्यात लक्षणीय फरक आढळतो.

कोष्टक

पूर्व चाचणी व उत्तर चाचणी यांच्यातील

फरकाची लक्षणीयता

वर्ग	नमुना	साधनाने मापन	कोष्टक मूल्य		पूर्व परीक्षांचे मूल्य	साधनाने मापन
			०.०५	०.०१		
पूर्व चाचणी	४०	३५	२.००	२.०५	१५.०३	०.०१
उत्तर चाचणी	४०					

(Signature)
Principal

टी' परिशिकेचे अर्थनिव्वचन

बरील कोष्टकावरून जसे दिसते की सर 'टी' चे मूल्य १६ .७३ हे ० .०१ स्तरावरील कोष्टकीय 'टी' २ .७६ पेक्षा जास्त आहे . म्हणून लक्षणीय फरक पडतो असे सिध्द होते .

इयत्ता आठवीच्या विद्यार्थ्यांना इंग्रजी विषयाचे वाचन करताना येणा-या अडचणींचा शोध घेऊन त्यावरील उपक्रमांची निर्मिती व त्यांची अंमलबजावणी करून परिणामकारकता अभ्यासल्यास त्यात लक्षणीय फरक आढळतो . ही परिकल्पना स्विकारली जाईल आणि इयत्ता आठवी च्या विद्यार्थ्यांना इंग्रजी विषयाचे वाचन करताना येणा-या अडचणींचा शोध घेऊन त्यावरील उपक्रमांची निर्मिती व त्यांची अंमलबजावणी करून परिणामकारकता अभ्यासल्यास लक्षणीय फरक आढळतो असे म्हणता येईल .

निष्कर्ष

इयत्ता आठवीच्या विद्यार्थ्यांना इंग्रजी विषयाचे वाचन करताना येणा-या अडचणींचा शोध घेऊन त्यावरील उपक्रमांची निर्मिती व त्यांची अंमलबजावणी करून परिणामकारकता अभ्यासल्यास त्यात लक्षणीय फरक आढळतो . म्हणजेच इयत्ता आठवी च्या विद्यार्थ्यांना इंग्रजी विषयाचे वाचन करताना येणा-या अडचणींचा शोध घेऊन त्यावरील उपक्रमांची निर्मिती व त्यांची अंमलबजावणी करून परिणामकारकता अभ्यासल्यास इंग्रजी वाचन कीडल्य अधिक चांगले निर्माण होते . म्हणजेच इयत्ता आठवी च्या विद्यार्थ्यांना इंग्रजी विषयाचे वाचन करताना येणा-या अडचणींचा शोध घेऊन त्यावरील उपाययोजना केल्यास इंग्रजी वाचन अधिक चांगले होते .

शिफारशी

- १ . शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना इंग्रजी वाचनात येणा-या अडचणींचा शोध घ्यावा .
- २ . शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना इंग्रजी वाचनात फर्मात फर्मी आडचणी येतील व इंग्रजी वाचनाचे मार्गदर्शक साहित्य सहजासहजी उपलब्ध होईल यासाठी प्रयत्न करावेत .
- ३ . विद्यार्थ्यांना इंग्रजी वाचनात येणा-या अडचणी सोडविण्यासाठी आवश्यक ते मार्गदर्शन करावे .
- ४ . शिक्षकांनी इंग्रजी वाचनाचे विविध उपक्रम तयार करावेत .
- ५ . शिक्षकांनी इंग्रजी वाचनाचे विविध उपक्रम व आवश्यक साहित्य विद्यार्थ्यांना उपलब्ध करून द्यावे .
- ६ . शाळेत इंग्रजी वाचनाच्या विविध स्पर्धांचे आयोजन करावे . त्यामुळे विद्यार्थ्यांना वाचन कीडल्य विकासासाठी प्रोत्साहन मिळेल .
- ७ . शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना इंग्रजीचे वाचन करण्यासाठी विविध उपक्रमांचा वापर करून वाचापत्ता शिकवावे व योग्य पद्धतीने अध्यापन करावे .

पुढील संशोधनासाठी विषय

पुढील संशोधनासाठी विषय

- १ . प्राथमिक शाळेतील विद्यार्थ्यांना इंग्रजी विषयाचे वाचन करून करताना येणा-या अडचणींचा अभ्यास .

Principal

१. माध्यमिक विद्यालयातील विद्यार्थ्यांना इंग्रजी विषयाचे वाचन कार्य करताना येणा-या अडथळांचा अभ्यास .
२. महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांना इंग्रजी विषयाचे वाचन कार्य करताना येणा-या अडथळांचा अभ्यास .
३. माध्यमिक विद्यालयातील विद्यार्थ्यांना इंग्रजी विषयाचे श्रवण, लेखन, भाषण व वाचन कौशल्य विकसनात येणा-या अडथळांचा अभ्यास .
४. उच्च माध्यमिक विद्यालयातील विद्यार्थ्यांना इंग्रजी विषयाचे श्रवण, लेखन, भाषण व वाचन कौशल्य विकसनात येणा-या अडथळांचा अभ्यास .
५. माध्यमिक शाळांतील विद्यार्थ्यांच्या इंग्रजी वाचन कौशल्य जाणवत आणण्याचा अभ्यास .

संदर्भ ग्रंथ यादी

- श्रिताले, वि.रा. (१९८९). शैक्षणिक संशोधन पध्दती (प्रथमावृत्ती). पुणे: साकेत प्रकाशन .
- पंडित, व. वि. (१९८९). शिक्षणातील संशोधन अभिकल्प (प्रथमावृत्ती). पुणे : मूलन प्रकाशन
- मुळे, ग. व उमाठे, वि. (१९८७). शैक्षणिक संशोधनाची मूलतत्वे . नागपूर : महाराष्ट्र विद्यापीठ निर्मिती मंडळ
- पाटील, वा. भा. (१९९९). संशोधन पध्दती . नागपूर : श्री गणेश प्रकाशन .
- धरात, अ.पा. (१९९०). प्रगत शैक्षणिक मानसशास्त्र (प्रथमावृत्ती). पुणे: मूलन प्रकाशन .
- भांडाकर, के.म. (२००५). मुलभ शैक्षणिक संख्याशास्त्र . पुणे : मूलन प्रकाशन .
- दडिकर, वा.ना. (१९९७). शैक्षणिक मूलमापन व संख्याशास्त्र . पुणे : विद्या प्रकाशन .

Website

- <http://www.ericsearch.org>
- <http://sanshodhanchetana.com>
- <http://shodhganga.inflibnet.ac.in>

(Signature)
Principal

महामित्र व आग्रहाण्वेतील अनुसूचित जाती - जमातींच्या विद्यार्थ्यांमध्ये
अनुसूचितांच्या कार्यांचा तुलनात्मक अभ्यास

डॉ. तिलेश विठ्ठली भटवाल
विभाग उच्च शिक्षण/उच्च माध्यमिक
दुबईचा खेड, व. दुबई, मित्र

सारांश

देशाच्या सामाजिक वर उभावण्यासाठी शिक्षणक्षेत्राचे दुखरे बांधणे गरजेचे आहे. देशातील समाजातील समाजातील शिक्षण क्षेत्राचे पाहिले. महान्या पुणे, शांतिबाई पुणे, अकिलकर, रामू महाजन, गारगी कर्जी यांनी समाजातील शिक्षणाचा पुढेकार केला. महान्या पुणे यांनी असुरयासाठी १८४२ साली पुण्यात पहिली शाळा बांधली. रामू महाजनांनी कोल्हापूर संक्रान्त मताधारीय विद्यार्थ्यांसाठी शाळा, खरीपूत स्थापन केल्यात. महान्यांनी शाळांच्या स्थापनेत, शिक्षण क्षेत्रात पहिले, त्यांच्या समाजिक विकास यांच्या मातून शाळा मुद्दाम प्रयत्न करत आहे. डॉ. लक्ष्मण आर्सेंग, कोटारी आर्सेंग, ह्या आर्सेंगत समाजातील विद्यार्थ्यांसाठी अनुसूचित कार्यात आल्या आहेत. अनुसूचित जाती-जमाती, भटक्या जमाती, ह्या समाजातील आता सामाजिक दुखा अखिल पाहणेत शिक्षणाची सुविधा उपलब्ध करून दिली. समाजातील विद्यार्थ्यांसाठी भटक्या शिक्षण, खरीपूत, दाम सेवा मजकूर, नव्या, पुस्तके शाळा शाळांनी सोळात चालवल्या आहेत. विविध जमातींमध्ये अनुसूचित जाती - जमाती ही अशीच एक आदिवासी जमाती समजली जाते. महान्यात पुणे जिल्ह्यात कोल्हापूर, पुणे, अकिलकर, भादरेम भाद, शिक्षण जेणे, अक्षर, इत्यादी शाळा ही जमाती जमाती करून घेतले. पुणे जिल्ह्यात पुणे शाळाशाळात जवळ जवळ २० शाळा ही जमाती आहे. अनुसूचित जाती - जमाती जमाती हा एक करणारी बर्ण आहे. प्रतिष्ठित परिवितीत त्यांच्या शिक्षणात आता कार्यामुळे आढावे घेतले. त्यांच्या ह्या समस्या त्यांना घेतले त्या सोडवण्यासाठी शाळा शाळाशाळा मध्यमातून घेतलेत आहे.

प्रस्तावना

शिक्षण हे शाळा करणे करणारे व सोडवणेत उपयोगी असण्याचे साधने आहे. त्यामुळे व्यक्तिगत अर्थविकासात ह्याने आदिवासींच्या संस्कृती प्राचीन व शाळा अर्थविकासात आहे. अनुसूचित जातीची समाजातील सेवा व मुक्ततेची वास्तविकता हीच ओळख आहे. ते वैयक्तिक चाचणीत कमकुवत व भवत विविध सामाजिक ओळख असणारे आहेत. ही ओळख त्यांच्या पुढी आहे. सुनिश्चित समाजात त्यांच्या ही विविध अर्थविकासात चालवून घ्यावी. त्यांनी आदिवासी, समाजातील शाळात आता आधुनिक शिक्षणाचा अभ्यासक्रमामध्ये समाजात साधना व ह्या समाजातील योगी व दुखातून करावा. जमाती सुनिश्चित समाजात सर्वसमावेशक व परिपूर्ण अभ्यासक्रम चालवून घ्यावी मोठी जमातीची जमाती आहे ही जमातीची उभावण्यासाठी ह्याी कारना समाजातील सर्व घटक्यात परिपूर्ण समाजातील सुदरी जमाती हीच शाळा.

"By Education I mean an all round dewing out of the best in the child and man, body, mind and spirit."
(The mind of Mahatma Gandhi-P-379)

सहाय्य शक्तीची म्हाणायक बी. "मानवजातीत उत्कृष्टतेचा स्वतः, मन, आत्मा यांना सर्वांगीण विस्तार घडवून आणणे म्हणजे शिक्षण होय".

शिक्षण म्हणजे परिवर्तनाचे महात्म्याचे सभन आहे. आदर्श समाजाच्या, राष्ट्राच्या निमित्ताने आत्मसंयम असणारे शिक्षण आणून दिले गेले पाहिजेत. असा या आदर्श देणारे भविष्य देशातील सर्वांगीण उत्कृष्टता येत आहे. मानवाने आपल्या पुढी विकासाच्या जगतपर वेगवेगळ्या प्रभावी क्षेत्री, तरीच अनुभवी समाजाचा मोठा भाग हा विकासाचाच आहे. असा समाजाच्या समाजात शिक्षण खरेच तर आर्थिक आणि सामाजिक प्रगतीसाठी किती ही प्रयत्न केला गेले निश्चय ठरवाय.

शेकडो वर्षांपासून अतिविकासाची संस्थांनीची काढणे ही एक असते

मुष्टी सगळी बहुता परी, गेले ही सरी मुष्टी शिक्षाची

मुष्टीची जी अतिविकासाची, तेव्हा नी ही सगळीची.

समाजातील मुष्टीच एकेक शिक्षण वेळाने मुष्टीची वही भावनातून वेगळे समाजातील खोशर एकेक शिक्षणाच्या अभ्यासातून ही सगळी विचारना प्रदान. या वेळाने एकेक वेळाने ही वेळची आर्थी सगळी मिळेल या विचारने सगळी प्रगतीचे असण्यात. समाजाचा हा मोठा भाग हा विकासाचाच आहे. असा समाजाचाच आहे. असा समाजाचाच आहे. असा समाजाचाच आहे. असा समाजाचाच आहे. असा समाजाचाच आहे.

परंतु अनुभवी आहे — जगाची समाजातील विद्यार्थ्यांमध्ये बहुतासून मुष्टी गरीब, कष्टाची, गरीब शक्तीत असल्यामुळे ते सामान्य अर्थीक प्रदान देणार. त्यामुळे हे विद्यार्थी सगळे अनुभवी असणार. ही मुष्टी अर्थीकाच्या प्रदानात सर्व विद्यार्थ्यांमध्ये सगळीची हीच शक्यता आहे. शक्तीची ते हीच विद्यार्थ्यांच्या तुलनेत सगळे प्रदान सगळे अनुभवींच्या प्रदानात सगळी हीच. असा अनुभवी आहे — जगाची अर्थीकाची मुष्टीच्या वेळाने प्रदान पाहिल्यामुळे अनेक सभना उदरगतात. ह्या अनुभवींच्या सभनेचा, कारणाचा सगळी वेळाने प्रदान उपाययोजना केल्यात अर्थीकाची विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक प्रगती सामान्यात सगळी हीच सगळे या सभनेचा अभ्यास सगळी सगळी सगळी प्रदान पाहिले पाहिजे आहे.

संशोधनाची म्हाण

मानवत्वाचा सगळीमध्ये सगळीसगळे आणि पाहिल्यातील प्रदान हीच आहे. या वेळानेच शक्तीची सगळी शैक्षणिक प्रदान सगळीच सगळे अनुभवी सगळे प्रदान आणले आहेत. असा समाजातील सगळीच्या सर्वांगीण विकास सगळे. या सगळे शिक्षण सगळी समाजात सगळीसगळे प्रदान.

Principal

साधुनिक काळातील शिक्षण प्रक्रियेत समाजातील सर्वत्र अपेक्षित बदलांना आपल्यासाठी बंदर संशोधनाची गरज आहे. त्यांना उपलब्ध असलेल्या शैक्षणिक सुविधा व संधी तसेच साधनांकडून संशोधनाचा ज्ञान-या अनेक शैक्षणिक योजनेत वाचवून घेण्याची गरज आहे. तसेच शिक्षणाकडून घेण्याची गरज आहे. तसेच शिक्षणाकडून या समाजात आणखी साधुनिक अभ्यास आहे. तीस आणखी व जाणुती, शिक्षणाची संधी, जालता करून देण्यासाठी बंदर संशोधन सकारण उपयुक्त ठेवेल.

त्याचप्रमाणे संशोधक ज्या अनुसुचित जाती - जमातीच्या विद्यार्थ्यांच्या समस्यांकडून संशोधन करित आहे ते विद्यार्थ्यां विरुद्धच नसतात. तसेच हरिज, शीज, अंधार विद्यार्थी, पाठीशी घात-सकाई करणे, त्यामुळे ही शारीरिक व मानसिकदृष्ट्या सकारण, शिक्षणासाठी जी अल्प संशोधनातून आपण पाहिले ते साधुनिक होत जाते ते जाणुत होण्यासाठी बंदर संशोधनाची गरज आहे.

विद्यार्थ्यांच्या काळामुळे अभ्यास, सरत घेण्याची त्यांच्या आर्थिक वेळ देण देणे शक्यच नसते. काही विद्यार्थ्यांना अभ्यासाची, शिक्षणेची, इतरही समस्या विषयाची धिती वाटते. अशा अनेक कारणांमुळे ते स्वतःचा आत्मविश्वास कमवतात व एकदा तालात होऊन किंवा उरलेले सतत विचार साहाय्य घेणे त्यांच्या शिक्षणाची शिक्षण आहे काही बंदरसाठी इच्छा आहे मग जी शिक्षणातून बंधित आ साधुनिक ?

घरासाठी संशोधनाचे बंदर संशोधनासाठी विद्यार्थ्यांची सरत साहाय्य देऊन हे संशोधन घाली घेण्याची गरज आहे. संशोधन समस्ये विधान

"दुसरे काळामुळे काळामुळे मरणाचे नैसर्गिक व आत्मशास्त्रातील अनुसुचित जाती - जमातीच्या विद्यार्थ्यांमध्ये अनुसुचित जातीच्या काळामुळे तुलनात्मक अभ्यास करणे".

संशोधन-समस्येच्या काळामुळेच्या व्याख्या

१) साधुनिक जाळा

इसाला ८, ९, १० वी पर्यंतच्या वर्षे असल्या-या काळात साधुनिक जाळा मरणात, (राष्ट्रीय शैक्षणिक नीति १९८६)

२) आत्मशास्त्र

आदिवासी, शीज व जे शिक्षणातून नसित असलेले विद्यार्थ्यांच्या समस्यांकडून शीजत स्वतःची, सुविधा शैक्षणिक साहित्य उपलब्ध करून देण्याची सक्ता करून आत्मशास्त्र होत.

३) अनुसुचित जाती - जमाती

दिवान असलेले प्रथम वर्षी करून राहिलेला व शैक्षणिक व आर्थिक दृष्ट्या साहाय्यलेले एक जाण होत

४) अनुसुचित

विद्यार्थ्यांनी उरलेले व घेता काही कारणांमुळे सतत विचार असणे.

१.८ संशोधनाचे शीज

साधुनिक व आत्मशास्त्रातील अनुसुचित जाती - जमातीच्या विद्यार्थ्यांमध्ये अनुसुचित जातीच्या काळामुळे तुलनात्मक अभ्यास"

संशोधनाची उद्दिष्टे

१. माध्यमिक, अखमराजेतील अनुसुचित जाती — जमातीच्या विद्यार्थ्यांच्या अनुभूतिसीमांची काढणे शोधणे.
२. या शाळेतील अनुसुचित जाती — जमातीच्या विद्यार्थ्यांच्या अनुभूतिसीमांच्या फरकांच्या अभ्यास करणे.
३. वयोग या शाळेतील अनुसुचित जाती — जमाती, अदिवारी विद्यार्थ्यांच्या अनुभूतिसीमांची तुलना करणे.
४. माध्यमिक, अखमराजेतील अनुसुचित जाती — जमाती अदिवारी विद्यार्थ्यांची अदिवारी आदिवासीसाठी उपाय सुचविणे.

संशोधनाची व्याप्ती

१. प्रस्तुत संशोधन माध्यमिक व अखमराजेत या शाळेची संबंधित आहे.
२. प्रस्तुत संशोधन हे अनुसुचित जाती — जमाती अदिवारी विद्यार्थ्यांशी संबंधित आहे.
३. प्रस्तुत संशोधन अनुसुचित जाती — जमाती अदिवारी विद्यार्थ्यांच्या अनुभूतिसीमांशी संबंधित आहे.
४. प्रस्तुत संशोधन हे वय २५ व २५ या शैक्षणिक वर्गाशी संबंधित आहे.

संशोधनाची सर्वांगी

१. प्रस्तुत संशोधन 'दुर्लभ' अनुसुचित जातीतील अदिवारी विद्यार्थ्यांच्या अनुभूतिसीमांशी संबंधित आहे.
२. प्रस्तुत संशोधनाचे निष्कर्ष हे माध्यमिक व अखमराजेतील अनुसुचित जाती — जमाती अदिवारी विद्यार्थ्यांच्या अनुभूतिसीमांच्या—यांच्या लागू करता येतील.

संशोधन पध्दती

प्रस्तुत संशोधन सर्वेक्षण पध्दतीच्या आधारेच केले आहे.

संशोधनाची साधने

सद्य संशोधनामध्ये स्वतंत्रित प्रश्नासाठी वेळ मिळालेल्या माहितीच्या आधारे त्या माहितीचे सांख्यिकीय विश्लेषण व अर्थनिर्वाचन साठी सांख्यिकीय आधारे केले आहे.

- १) शीकडेवारी
- २) कालेख

अशा प्रकारे संशोधनाचे शैक्षणिक पध्दतीचे सध्या निवड करून संशोधनाची साधने व त्या साधने संशोधनातील समस्यांचे निवारण काढलेले आहे.

साधकांच्या मूल्यांसाठीचच निष्कर्ष काढलेली आहेत. त्याचकरून जाती अंतराबरोबरच सुशिक्षण घेण्या आदीत.

संशोधनाचे उद्दिष्टानुसार निष्कर्ष

संशोधन निष्कर्षांमध्ये उल्लेख करताना—या आधारे साधकांचे अर्थनिर्वाचन केले अथवा संशोधनातून पुढील निष्कर्ष निघतात.

१) उद्दिष्टे १ नुसार निष्कर्ष

माध्यमिक व अखमराजेतील अनुसुचित जाती — जमाती अदिवारी विद्यार्थ्यांच्या अनुभूतिसीमांची काढणे शोधणे.

१. अनुसुचित जाती — जमाती अदिवारी विद्यार्थ्यांच्या आईला घरामात व वयोवृत्ता शेतार घट्टा करणे लागते म्हणून त्या विद्यार्थ्यांची अनुभूतिसीमांची प्रभाव जास्त दिसून येते. (कोष्टक अ. २ नुसार)
२. अनुसुचित जाती — जमाती अदिवारी विद्यार्थ्यांच्या घराची परिस्थिती घरीचीच असल्यामुळे ती मुले कामात घडणे कारणामुळे जातात. हे सुद्धा अनुसुचित जाती — जमाती विद्यार्थ्यांचे अनुभूतिसीमांचे प्रमुख कारण आहे.

१. माध्यमिक व आक्रमणशाळेतील अनुसूचित जाती - जमाती विद्यार्थ्यांना शिक्षण देताना काही प्रमाणात खर्च होऊ शकतो. म्हणून ते शाळेला अनुसूचित करावेत.
 २. सामाजिक विषयक संपन्न हे अनुसूचित जाती - जमाती आदिवासी विद्यार्थ्यांच्या अनुसूचिततेचे एक कारण आहे. (सोपटक क्र. २ नुसार)
 ३. अभ्यास व वेळापत्राचे शिक्षक जो शिक्षा देताना म्हणून विद्यार्थ्यांचे अनुसूचिततेचे प्रमाण जास्त आहे.
- २) उद्दिष्टे २ नुसार निष्कर्ष

अनुसूचित जाती - जमाती आदिवासी विद्यार्थ्यांच्या अनुसूचिततेच्या कारणाचा अभ्यास करणे.

१. अनुसूचित जाती - जमाती आदिवासी विद्यार्थ्यांच्या अनुसूचिततेची आर्थिक कारणे पाहण्याचे उद्दिष्ट्ये व शैक्षणिक विकास नकाराताने कुटुंबासाठी आर्थिक हातभार उचलण्यासाठी पालक विद्यार्थ्यांना सुट्टीसाठी नेताना.
२. अनुसूचित जाती - जमाती आदिवासी विद्यार्थ्यांच्या अनुसूचिततेची कोटेशन कारणे कुटुंबात मुलांची संख्या जास्त असणे, पालकांच्या खर्चामामुळे, शैक्षणिक संध्यांमुळे, अक्षरामुळे, पुस्तिका कमी, अंधाच्या वी कारणे आहेत.
३. या शाळांमध्ये शैक्षणिक व आनंददायी वातावरणे प्रमाण कमी असल्यामुळे अनुसूचित जाती - जमाती आदिवासी विद्यार्थ्यांना शाळेची सोबीत वाढ करणे. (सोपटक क्र. नि. ८ नुसार)
४. शासन अनुसूचित जाती - जमाती आदिवासी विद्यार्थ्यांसाठी जारी रक्कम बुकिंग पुरवठा असताना तरी त्या वेळेवर व नियमित पुरवठा होत नाही.

३) उद्दिष्टे ३ नुसार निष्कर्ष

शाळेतील अनुसूचित जाती - जमाती आदिवासी विद्यार्थ्यांच्या अनुसूचिततेच्या कारणाचा तुलना करणे.

१. माध्यमिक शाळेला अनुसूचित जाती - जमाती आदिवासी विद्यार्थ्यांच्या अनुसूचिततेचे प्रमाण जास्त आहे तर आक्रमणशाळेला हे प्रमाण कमी दिसून येते.
२. माध्यमिक शाळेतील अनुसूचित जाती - जमातींच्या विद्यार्थ्यांच्या पालकांना शाळाव्यतिरिक्त खर्च होत नाही. मात्र आक्रमणशाळेतील पालकांच्या विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणाव्यतिरिक्त अनुसूचिततेचे प्रमाण दिसून येते.
३. आक्रमणशाळेच्या तुलनेने माध्यमिक शाळेला शिक्षण-चा अनुसूचित जाती - जमाती आदिवासी विद्यार्थ्यांच्या वाढत्या वारी कारणे म्हणून त्यांचे पालक परिस्थिती मरीचीची असते.
४. माध्यमिक विद्यार्थ्यांच्या तुलनेत आक्रमणशाळेतील विद्यार्थ्यांना शाळा शिक्षणवाक्यत आवडत आहे. असे असून सुद्धा ते शाळेला अनुसूचित वाढताना.

४) उद्दिष्टे ४ नुसार निष्कर्ष

माध्यमिक व आक्रमणशाळेतील अनुसूचित जाती - जमाती आदिवासी विद्यार्थ्यांची उर्बाबारी वाढविण्यासाठी उपाय सुचविणे.

१. अनुसूचित जाती - जमाती सन्मानातील पालकांना शिक्षणारी सहाय्य सुलभ्याने, केंद्रक व हुकूम विद्यार्थ्यांना आर्थिक मदत करणे.
२. माध्यमिक शाळेला अनुसूचित जाती - जमातींच्या विद्यार्थ्यांच्या उर्बाबारी वाढविण्यासाठी पालक वेळाने वेळाने, शासनाकडून शिक्षणव्यतीरिक्त, शैक्षणिक आहार, विद्यार्थ्यांच्या आर्थिक सहाय्य संध्यात वेळाने त्यांना वेळोवेळी मदत करणे.
३. पालकांमध्ये वाढत्या विन्यास करणे, हे अनुसूचिततेचे प्रमाण कमी कारणांचा एक उपाय आहे.

Principal
Vishu Temple Women's College of Education (B.Ed.)
Dombivli (West) Dist. Thane, (M.S.)

४. विद्यार्थी शाळाबाबतही शाळेत विविध सन्धे विकल्प आणते, परंतु त्यास पाठकांच्या सहभाग मिळत नसल्याने अतिरिक्त सन्धे होत नाही.
 ५. या पाठकांमध्ये शिक्षणवैयर्थ्यक अवधीत जाणारी विद्यार्थी कल्पनेचे प्रभान वेळे जाणून घ्या पाठकांच्याकडे दुर्लक्ष करतात.
अभियोग विचारणे
 ६. य-यास मुलीत बरकाम, डोळ्यांकाम, लहान भावंडांना संभाळणे ही कामे करावी लागतात.
 ७. विद्यार्थ्यांना उच्च शिक्षण द्यावेचे नाही.
 ८. अनुसुचित जाती - जमाती अतिशय विद्यार्थी जातीक उच्च विद्यार्थ्यांमध्ये मिळून मिळवून घ्यायला लागत, त्यामुळे त्यांचे सामाजिककल्याण होण्यास अवधान मिळणे सोयी.
 ९. अनुसुचित जाती - जमाती आदिवासी विद्यार्थी अल्पसंख्यक असल्याने औद्योगिक संघटनेत सामीलकरण्याचे शिक्षकांना विचारत नाहीत.
 १०. विद्यार्थ्यांना शाळेत हीडविणे साहित्याचा शोधवाकडून घेतल्या जाते.
 ११. पाठकांच्याकडे अतिरिक्त सन्धे घेण्यासाठी शाळेत स्वीकृत वेळेत.
 १२. शिक्षकांना या विद्यार्थ्यांचा सर्वे कराव्या पाठकांच्याकडून योग्य प्रतिस्पर्धा मिळत नाही.
 १३. शाळाबाबत उपभोगात सध्या विद्यार्थी घडतात सहभाग घेत नाही.
 १४. शाळाबाबत शिक्षकांचे प्रभान अधिक आहे.
 १५. सध्या विद्यार्थ्यांना शाळेत घेऊन येण्यास उत्साह करताना अल्पसंख्यक वेळेत.
 १६. सध्या विद्यार्थी नसल्यात, गुणवत्तेच्यात पुन्हा करतात.
शिक्षकांनी - विद्यार्थी -
 १. अनुसुचित जाती - जमातीच्या विद्यार्थ्यांचे अल्पसंख्यक मुळाव्यातच या शिक्षकांना सामील घ्यायला नाही तरी मार्ग ते कोणता देतील.
 २. अनुसुचित जाती - जमाती समाजातील विद्यार्थ्यांना आपल्या शाळाबाबत शिक्षकांचे आग्रह घेऊन द्यावेत.
 ३. या समाजातील विद्यार्थ्यांनी सुद्धीच्या दिवशी कामे करून घ्यावे - अतिशय सध्या करावी.
 ४. अतिरिक्त शाळा आहेत तर यत्नसमर्थीयत शिक्षण घेता येईल हे पाठकांच्याकडून घ्यायला.
- शिक्षक -
१. विद्यार्थ्यांच्या वेळवेळीच्या कारणांचा सोध घेऊन त्यांचे शिक्षण करण्यासाठी प्रभावी उपाययोजना करणे आवश्यक आहे.
 २. पाठकांच्या सन्धे अतिरिक्त करून त्यांना शिक्षणाचे महत्त्व घेऊन द्यावे. जवळ वैद्यकर अडथळा - या विद्यार्थ्यांच्या पाठकांच्याकडे उद्बोधन करावे.
 ३. शाळाबाबत पाठकांच्या सन्धे, घाला - पाठकांच्या सन्धे निर्धारित वेळेत पाठकांच्याकडे उद्बोधन करावे.
 ४. शाळाबाबत अतिशय विद्यार्थ्यांना मिळाला - या सुविधा विद्यार्थ्यांच्याकडे करताना शाळाबाबत या विद्यार्थ्यांच्याकडे करावे.
 ५. विद्यार्थ्यांच्या वैयक्तिक सन्धेबाबत, आरोग्य, शाळेत परिसर सन्धे पाठकांच्याकडे आला तसे घ्यायला.
- पाठक
१. शाळाबाबत शाळाबाबत वेळी व वेळेबाबत शाळेत पाठकांचे व त्यांच्या अभ्यासाबाबत सन्धे द्यावे.
 २. पाठकांचे शिक्षण त्यांच्या जवळी शिक्षकांच्या सन्धे आहे. हे सन्धेत घेऊन त्यांच्या शिक्षणाबाबत शोध घ्यायला द्यायला घ्यायला.
 ३. शिक्षक - पाठक, सन्धे - पाठकांच्या सन्धे निर्धारित वेळेत पाठकांच्याकडे उद्बोधन करावे.
 ४. शाळाबाबत सन्धे - या विविध उपभोगात सन्धेबाबत घ्यावे.
 ५. पाठकांच्या आरोग्य, सन्धे व शिक्षण हे सन्धे आहे हे घ्यायला त्यांच्या सन्धेबाबत शाळेत शाळाबाबत सन्धे द्यायला घ्यायला.

संदर्भ

१. विनायक वि.म. (२००८) 'अरीक्षितिक आशोधन पत्रिका', पुणे: विश्वभारत प्रकाशन, (पान नं. २० ते २३).
२. सुनाळे अश्विनी व देवाचंदी लीला 'दुर्गा शैक्षणिक ग्रन्थालय', पुणे: विश्वभारत प्रकाशन, (पान नं. ३४, ३५).
३. पारसमीस हंसलाल, देवाचंदी लीला (२१९९ पुनर्मुद्रण) 'अरीक्षितिक कृती संशोधन', पुणे: भूतन प्रकाशन - ३७
४. डॉ.म.गु.अमर, 'निष्कलगीत-वीर विचारधारा', (पान नं. २०४), वीरन्य प्रकाशन: कोल्हापूर.
५. का.ती.आपटे, 'विस्तारीत आश्वरज्यालय', पुणे, आश्वरज्या २४, २५९, (पान नं. २३, २४).

[Signature]
Principal

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - IX

Issue - I

January - March - 2020

ENGLISH PART - I

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

अन-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING

2019 - 6.399

www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc. (Maths), M.B.A. (Mktg), M.B.A. (I.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan

Aurangabad. (M.S.)

Principal

Vitas Tambi College Of Education (B.Ed.)
Dumberwadi (Dist.) Tal. Junnar, Dist. Pune.

✍ EDITORIAL BOARD ✍

<p style="text-align: center;">Professor Kaiser Haq Dept. of English, University of Dhaka, Dhaka 1000, Bangladesh.</p>	<p style="text-align: center;">Roderick McCulloch University of the Sunshine Coast, Locked Bag 4, Mintoohydtore DC, Queensland, 4558 Australia.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. Ashaf Feteoh Eata College of Art's and Science Sofmas Bin Abdul Aziz University, KAS</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Nicholas Loannides Senior Lecturer & Cisco Networking Academy Instructor, Faculty of Computing, North Carolina, London Metropolitan University, 166-220 Holloway Road, London, NT 8DB, UK.</p>
<p style="text-align: center;">Muhammad Mezbah-ul-Islam Ph.D. (NEHU, India) Assot. Prof. Dept. of Information Science and Library Management University of Dhaka, Dhaka - 1000, Bangladesh.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Meenu Maheshwari Assit. Prof. & Former Head Dept. of Commerce & Management University of Kota, Kota</p>
<p style="text-align: center;">Dr. S. Sampath Prof. of Statistics University of Madras, Chennai 600005.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. D. H. Malini Srinivasa Rao M.B.A., Ph.D., FDP (IIMA) Assit. Prof. Dept. of Management Pondicherry University Karakal - 605005.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. S. K. Omanwar Professor and Head, Physics, Sat Gadge Baba Amravati University, Amravati.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Rana Pratap Singh Professor & Dean, School for Environmental Sciences, Dr. Babasaheb Bhimrao Ambedkar University Raebareilly Road, Lucknow.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. Shekhar Gungurwar Hindi Dept. Vasantnag Naik Mahavidyalaya, Vasantnag, Nanded.</p>	<p style="text-align: center;">Memon Sohail Md Yusuf Dept. of Commerce, Nirwa College of Technology, Nirwa Oman.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. S. Karunanidhi Professor & Head, Dept. of Psychology, University of Madras.</p>	<p style="text-align: center;">Prof. Joyanta Borbora Head Dept. of Sociology, University, Dibrugarh.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. Walmik Sarwade HOD Dept. of Commerce Dr. Babasaheb Ambedkar Maharashtra University, Aurangabad.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Manoj Dixit Professor and Head, Department of Public Administration Director, Institute of Tourism Studies, Lucknow University, Lucknow.</p>
<p style="text-align: center;">Prof. P. T. Srinivasan Professor and Head, Dept. of Management Studies, University of Madras, Chennai.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. P. Vitthal School of Language and Literature Marathi Dept. Swami Ramanand Teerth Maharashtra University, Nanded.</p>

Principal
 VITVA TOMBAL COLLEGE OF EDUCATION (B.Ed.)
 DUMBARWADI (Dist. JAMNAR, Dist. PUNJ.)

७. सामाजिक समस्या – बाल गुन्हेगारी

प्रा. रामदास आनंदा कदम

विलास तांबे कौन्सिल ऑफ एज्युकेशन, तुंबसवाडी

सारांश

बदलत्या सामाजिक आर्थिक परिस्थितीनुसार महानगरातील गुन्हेगारीत मोठी वाढ झाली असून त्यात बालगुन्हेगारांचे प्रमाणही बरेच वाढले आहे. या निमित्ताने बालगुन्हेगारी पुन्हा एकादा गंभीर प्रश्न म्हणून समाजापुढे उभा आहे. बालकाला निव्वगरी तुळीची संगत, मोंड, वाढत्या वयात अज्ञानी बोल ची भूक यामुळे गुन्हे घडतात. जोपत्याही प्रकारच्या गुन्हेगार्या बालकाला बालकाला बालन्याय अधिनियम अंतर्गत बालन्याय मंडळासमोर शिक्षा झाल्यानंतर बालशुवाशुवाहाम्ये ठेवले जाते. चांगल्या आरोग्य सुविधा, शिक्षण व व्यावसायिक शिक्षण देऊन प्रिव्हिसेंशियल मुलांना जिव्याक नागरिक निर्माण करता येईल.

आजच्या बदलत्या जीवनशैलीत स्पर्धेच्या युगात लहान मुलांचे बालपण हळूच आहे. पालकांच्या वाढत्या अपेक्षा, पाल्यासाठी पुढेसा वेळ न देणे या सर्वांचा परिणाम बालकांवर प्रत्या किंवा अप्रत्यक्षपणे होतो. या सर्वांचा अधिक उपयुक्त फलप्राप्त जबाबदार आहेत आजची माहिती संप्रेषणाची विविध साधने, एका ठराविक वयात ज्या मोठे समजावयस झ्यात त्या वेळेच्या लुप्त अगोप्यर मुलांपर्यंत पोहचतात. त्यामुळे मुले वाम मारता लागतात. सैमाचं अशास्त्रेतील उच्च मुलांच्या अनुभवाला दिशा देते. सनाज विवेकी कृत्ये करणारी आणि गुन्हा सिद्ध झालेली जी सांज वर्षा खालील मुले असतात, त्यांना बाल गुन्हेगार म्हणतात.

डिसेंबर 2012 दिल्लीतील निर्भया वर बलात्कार करून तीची मृत हत्या करणारे नरहम व मुंबईच्या शक्तीमिलच्या आघारात झालेल्या बलात्काराच्या घटनेतील समान घाया म्हणजे या दोन्ही गुन्हेगार्यांचे प्रौढ आरोपीसह बालगुन्हेगारांचा समावेश आहे. बालगुन्हेगारी एक मर्यादित सामाजिक समस्या आहे आणि सध्याच्या घटकालाच्या स्पर्धेच्या जगातील वास्तव्यायामुळे ही अधिक गंभीर रूप धारण करत आहे.

सौध्यातिक पार्वभूमी

1. सामाजिक अध्ययन सिध्दांत

बाहुता, वेदीन आणि रिचर्डसन हे सामाजिक अध्ययन सिध्दांत प्रवाहाचे पुरस्कर्ते आहेत. त्यांच्या मते कुमारावदीन मुले व त्यांचे विश्वास, आक्रमक वर्तन हे इतर घाया प्रमाणे सामाजिक अध्ययन प्रक्रियेतून संपादित केले जातात. यासाठी प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्षपणे योग्य अनुभव, सहाय इतर व्यक्तींच्या कामगुलीचे निरीक्षण व अनुकरण या मोठे जबाबदार ठरतात.

(Signature)
Principal

Vilas Tambe College Of Education (B.Ed.)
Dumheshwadi (Dist) Tal. Junnar, Dist. Pune.

२. भाग-निरेचन

क्रिटिकल प्लॅनस मनेजिमेंट तसेच क्रिटिकल प्लॅनस बांधण्या मते आक्रमक भावनांचा निघरा होण्यासाठी काय दिल्यास आक्रमक मार्ग होण्याचे धडू शकते.

बाल गुन्हेगारी

बाल गुन्हेगारी शिक्षेऐवजी संस्काराची गरज आहे. शिक्षेऐवजी उपचार, निष्काट कायदेतंत्राचा कमी वापर, अनौपचारिक कायदाकरण, मुलांसंबंधी पूर्ववर्तितास समाजण्यासाठी अधिकाऱ्यांची बोजला व कायदे आणि समाजशास्त्र या बाबींची माहिती अजललेल्या न्यायाधीशांची नियुक्त, तुलनात न पाठविता हस्तव्यवसाय शिक्षेबाबतच्या संस्थात बालगुन्हेगारांची स्थानची करल्यात येते. बाल गुन्हेगारास शिक्षा न देता समाजाचे त्याचा संरक्षण व सुधारण्याची सोयी दिली पाहिजे बासाठी मुलास शिक्षा देऊ शकता. तरीही काही प्रकारची गुन्हेगारास बांगल्या वर्तणुकीच्या शस्तीवर मोकळे सोडण्याची तसेच प्रसंगी गुन्हेगारास ताकीद जबाब समज देऊन सोडण्याची कायदायुक्त तरतूद आहे.

राश्ट्रातील बलिष्ठ वस्त्या बालगुन्हेगारी कायद्यास कारणीभूत ठरतात. विद्यार्थ, प्रसारमाध्यमे, संपर्कसामाने, इंटरनेट इ. कलमशुकीच्या साधनांमुळे गुन्हेगार्या संक्रावले व गुन्हेगारासद्वारे आकर्षण निर्माण होते आणि त्याद्वारा संघर्षात टोळ्यांचे उद्योग सुरू होतात.

बालगुन्हेगारांमध्ये बौद्धिक परतलेड्या तसेच धरातून पळून जाणे या गुन्हेगार्यांचे प्रमाण सर्वात अधिक आहे. यासाठी बाल गुन्हेगारांमध्ये अंदाजची घाबरास असते.

व्याख्या

१. "समाज विरोधी मार्गाने म्हणजे बालगुन्हेगारी होय." हीजकील
२. "क्रिटिकल ठिकाणाच्या कायदांमार्फत घातून दिलेल्या बयोमार्गद्वारे आतील मुला/मुलीने केलेल्या वाईट कृत्याला बाल गुन्हेगार म्हणते" डी. रोडना
३. "ज्या बालकांचे वर्तन सामाजिक मान्यतांच्या विरुद्ध असते त्यास गुन्हेगार म्हणतात." डिन
४. Wayward, incorrigible or habitually disobedient child is called a juvenile delinquent - Robison

संज्ञा

१. बाल गुन्हेगार मुलांना अभ्यास,शाळा व शाळेतील उपक्रम कार्यक्रम आवडत नाहीत यावरकार नापास होतात व एकाच वर्गात अनेक वर्षे असतात.
२. शिक्षकांसद्वारे हा मुलांना अडथळ नसता शिक्षकांच्या आज्ञेची जाणीवपूर्वक पडामावली करणे.
३. उपासकडवना करणे, मोज लुटणे वगैरे त्यांना आनंद मिळते.
४. आपल्याविषय सहानुभूती कमकुवत मुलांना जस देणे दावाशिरी करणे असे कृत्य ते करतात.
५. नासबूत करणे, उध्वटपणे बेपर्वाईने वागणे हा त्यांचा स्वभाव असतो.
६. बाल गुन्हेगार रशारी, हेकट, आक्रमक, हिंस्र आडगुळे असतात.
७. परिस्थितीची विरोध करणे हा त्यांच्या स्वभाव झालेला असतो.

Principal

८. बाल मुन्हेगार मावणीकदृष्ट्या अक्षिर जसतात. बाले मको, सावसार विधार शक्तीया व नियेकाया कथाय असाते.
९. त्यांचा इतरांच्या भारतांची कदर नसते.
१०. साहसी, मरिड्याण्य, भावने, घोन्वा करणे, छोटे बोलणे समाजिक मातमत्तेची भासावुर, जाजापळ, गोवळोळ करणे.
११. जुगार, दुग्धान, अमली पचार्वा संकल करणे

कारणे

शेगाठी मूल जन्मत मुन्हेगार प्रवृत्तीचे असते जसे नाही घरातील व अवधीनोपधीने जगावरून, मित्र, शेजारी, घराची मंडळी यांचे घांभ मुलांच्या मन पदलावर कास करून त्यांवरून संस्कार हे प्रमुत्त्वाने मुन्हेगारी प्रवृत्ती निर्माण करण्यार कारणिभूत ठरतात.

१. मुलांमधील मुलांच्या वर्गावर निश्चित असा वईट परिणाम होतो. मुन्हेगारांच्या वस्तीत असणाऱ्या घरातील मूल मुन्हेगारीकडे खेळणे जाते.
२. शाळेतील वातावरण प्रेमळ व अनंददायक नसेल तर मुन्हेगारी नूळ घसते.
३. विना समायोजन, साहजप्रवृत्तीचे दगल, मावणीक असमातील, अतिसाहजचे जाकारण, शारीरिक व मानसिक विद्वृती सामुंठी मुले मुन्हे करतात.
४. घरातील करडी शिस्त आई-वडीलांक अति धाक किंवा मुलींम धाक नरणे, अतिजास्त लाड, देखरेखीक अभाव, प्रेमळ घांभ नसल्यामुळे मुलांमध्ये मुन्हेगारी प्रवृत्ती निर्माण होते.
५. शारिद्वय व आर्थिक ओढताण, मत्तरी, सामुंळे मुन्हेगारी काय वाढण्यार निवृत्ती.
६. घरातील वातावरण सामुंळे घरातील जवळी एकमेकांच्या वनजून न घेणे, त्यांच्यातील परस्पर, मत्सराच्या भावना, घरातील भांभे, मारागारी सामुंळे बाल मुन्हेगारी कळवते.
७. घरातील वडील ज्येष्ठानाथिन, व्याभिचारी असतील, घरात नीतिनियामांना अारा नसेल तर वईट संस्कार मुलांवर घडून मुले बाल मुन्हेगारीकडे वळती जातात.
८. काही शारिरीक लक्षणे ही एक पिढीपुन दुसऱ्या पिढीत साकमित होतात व ही शारिरीक लक्षणे ही मुन्हेगारीक जयसद्वार ठरतात. तसेच शारिरीक जयसमुंळे होणाऱ्या जवळेलनेमुळे पुढे जळकमक बगून बाल मुन्हेगार बनण्याची शक्यता असते.
९. बालकाचे कुटुंबातील स्वाम यामध्ये बालकाचा रूप, लिंग संख्या, घरातील भांभे हे बालमुन्हेगारीकडे कळण्यार भाग पळते.
१०. बालमुन्हेगारमध्ये शारीरिक लगी अधिक व्रीवाने जावळते व ही लगी मुला/मुलींना वैरवारान वनण्यार माय घांभे.
११. कुटुंबातील व्याक्तिपैकी काही जवळी जर वेड्या, दीर्घ अजातराण असणाऱ्या, मय कुडी अशा असल्या तर कुटुंबातील मुलांच्या कल मुन्हेगारीकडे वळतो.

Principal

१२. भाषनिक विषय समाजीजनानुळे बालमुन्हेगार आसुवा बायनांकर निद्वयन देवू रकता नाडील

कायदे व शासन निर्णय

१. बाल न्याय (मुलांणी काळजी व संरक्षण) अधिनियम - 2000 बाल मुन्हेगार या ऐवजी क्वीसर्विधरस्त बालक असा रक्य वापरला जाईल.
२. बाल न्याय अधिनियम 1986 अन्वये क्वीसर्विधरस्त बाल रक्या अर्ब 18 वर्षांखालील मुलगा व 18 वर्षांखालील मुलगी असा होतो, परंतु सन 2001 मध्ये या व्याख्येत बदल करुन क्वीसर्विधरस्त बाल बाघा अर्ब 18 वर्षांखालील मुलगा/मुलगी असा कल्प्यात आला आहे.

विविध देशातील बाल मुन्हेगारी

१. जपान, तैवान, दक्षिण कोरिया, न्यूझीलंड

गंभीर मुन्हेगारासाठी 15 वर्षांच्या वयातली कडक शिक्षा होऊ शकते. जपान मध्ये 20वर्षी वयापर्यंत मुलांना अज्ञान समजले जाते परंतु गंभीर मुन्हेगारासाठी ते शिक्षेस पात्र होतात.

२. इंग्लंड, स्कॉटलंड

इंग्लंड मध्ये 10 ते 18 वर्षी वयाच्या मुलांसाठी ज्यूव्हेनलाईस कोर्ट आहे. मात्र मुन्हा गंभीर असले तर 10 वयापेक्षा मोठ्या मुलांना क्राऊन कोर्टात पाठवला जातो. स्कॉटलंड मध्ये 16 वर्षांपर्यंतच्या मुलांना किशोर समजले जाते परंतु 12 वर्षी वयाच्या मुलांसाठी मुन्हेगारासाठी जबाबदार समजले जाते.

३. ऑस्ट्रेलिया

ऑस्ट्रेलियातील राज्यघटने प्रमाणे 12 वर्षांच्या मुलांना साक्षर आणि पुरकरी बातील कडक समजतात त्यामुळे मुन्हेगारासार शिक्षा होते.

४. भारत

भारतामध्ये वय वर्षी 18 पर्यंत मुलांना किशोर समजले जाते. यामुळे व्याधीन केलेला जपाना बाल मुन्हेगार म्हणून समजला जातो व त्याच्या हातून आलेल्या मुन्हेगारासाठी त्याला बालसुधारामुहात पाठविले जाते.

भारत-महाराष्ट्र

क्राईम इन महाराष्ट्र च्या अध्यालयातून हे स्पष्ट झाले आहे की मुलांकडून सर्वाधिक मुन्हे मुन्हे व नमपुतात मुन्हे होत आहेत, त्यानंतर अमरावती, चंद्रपूर, उल्हताबाद, या मुन्हेगाराचे सदेवा मनुष्य, इनागत भक्षण, विवाहाघात, बलाघात, सुनाचा प्रयत्न, अपहरण, यकडून नेणे, दंगा, बोन्या दरोडा, प्रसलेटी, जालपोड, विनकरण असा स्वरुपाचे मुन्हे घडाले आहेत.

बालनिरीक्षणगृह

क्विसर्विधरित बालांना कोणत्याही प्रकारच्या मुन्हेगाराचे सोडिसली पकडल्यात त्यांना बालन्याय अधिनियम अंतर्गत बालन्याय मंडळासमोर लखर करुन शिक्षा आल्यानंतर ज्या निरीक्षण गृहामध्ये ठेवले जाते त्यांना बाल सुधारामुहे म्हणतात.

समाजाचा निरीक्षण गृह व बालगुरूगाराकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन सकारात्मक होणे आवश्यक आहे. विधीसंधर्षित मुलांना अल्प, वस्त्र, निवास या सुविधा पुरविले व त्यांची काळजी घेणे गरजेचे आहे. विधीसंधर्षित मुलांचे निरीक्षण, समुपदेशन करताने गरजू नासत्यास मानसोपचार तज्ञांची मदत घ्यावी चांगल्या आरोग्य सुविधा, शिक्षण व व्यावसायिक शिक्षण देऊन विधीसंधर्षित मुलांना किावक नागरिक निर्माण करता येईल.

संदर्भ

1. Alex Kollwiz, (1992). "There Are No Children Here : The Story of Two Boys Growing Up in The Other America "
2. Debbie J. Goodman, Ran Grimming, (2007). "Juvenile Justice : A Collection of True-Crime Case." 1st Edition.
3. Larry J. Siegel, Brandon C. Welsh, (2010), "Juvenile Delinquency: Theory, Practice and Law." 11th Edition.
४. गुरुवणी म.वि. (२००९) "मार्गदर्शन व समुपदेशन" नित्य नूतन प्रकाशन, पुणे
५. जयताम इ.ना. (नोव्हेंबर २००८). "टीकणिक व प्रायोगिक मानसशास्त्र" नित्य नूतन प्रकाशन.

Principal

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - IX

Issue - I

January - March - 2020

ENGLISH PART - I

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विभूतयो

IMPACT FACTOR / INDEXING

2019 - 6.399

www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan

Aurangabad. (M.S.)

Principal

Vijaya Tambe - Jyotsna Of / ...
Dumbarwadi (Dist) Tal. ...

EDITORIAL BOARD

Professor Kaiser Haq
Dept. of English, University of Dhaka,
Dhaka 1000, Bangladesh.

Roderick McCulloch
University of the Sunshine Coast,
Locked Bag 4, Maroochydore DC,
Queensland, 4558 Australia.

Dr. Ashaf Feroz Eata
College of Art's and Science
Salama Bin Abdul Aziz University, KAS

Dr. Nicholas Loannides
Senior Lecturer & Cisco Networking Academy Institute,
Faculty of Computing, North Campus,
London Metropolitan University, 166-220 Holloway Road,
London, N7 8DB, UK.

Muhammad Mezbah-ul-Islam
Ph.D. (NEHU, India) Assot. Prof. Dept. of
Information Science and Library Management
University of Dhaka, Dhaka - 1000, Bangladesh.

Dr. Meenu Maheshwari
Assot. Prof. & Former Head Dept.
of Commerce & Management
University of Kota, Kota.

Dr. S. Sampath
Prof. of Statistics University of Madras
Chennai 600005.

Dr. D. H. Malini Srinivasa Rao
M.B.A., Ph.D., FDP (IMA)
Assot. Prof. Dept. of Management
Pondicherry University
Karaikal - 609605.

Dr. S. K. Omanwar
Professor and Head, Physics,
Sri Gadge Baba Amravati
University, Amravati.

Dr. Rana Pratap Singh
Professor & Dean, School for Environmental
Sciences, Dr. Babasaheb Ambedkar
University Raebareilly Road, Lucknow.

Dr. Shekhar Gungurwar
Hindi Dept. Viswanath Naik
Mahavidyalaya Vasarni, Nanded.

Memon Sohail Md Yusuf
Dept. of Commerce, Nirwa College
of Technology, Nirwa Oman.

Dr. S. Karunanidhi
Professor & Head,
Dept. of Psychology,
University of Madras.

Prof. Joyanta Borbora
Head Dept. of Sociology,
University, Dibrugarh.

Dr. Walmik Sarwade
HOD Dept. of Commerce
Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada
University, Aurangabad.

Dr. Manoj Dixit
Professor and Head,
Department of Public Administration Director,
Institute of Tourism Studies,
Lucknow University, Lucknow.

Prof. P. T. Srinivasan
Professor and Head,
Dept. of Management Studies,
University of Madras, Chennai.

Dr. P. Vitthal
School of Language and Literature
Mirafra Dept. Syama Ramakant
Teerth Marathwada University, Nanded.

Principal

Vilas Tamba College Of Education (B.Ed.)
Dumburwadi (Dist) Tal. Junnar, Dist. Pune.

२१. स्त्रीयांची सद्यस्थिती – एक अभ्यास

प्रा. रामदास जानंदा कदम

विलास तांबे युवज्ज कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, दुमबावडी

स्त्री, स्त्री, स्त्री

स्त्री हा शब्द ऐकल्यावर आपल्या डोक्यासमोर तीचे अनेक रूप दिसतात. जसे आई, मुलगी, पत्नी, बहीण इ. स्त्रीमध्ये मध्ये प्रेम, माया, वास्तव्य आणि संयम ह्या गोष्टींचा सांख्य आहे. सती पण प्राचीन काळापासून आजपर्यंत स्त्रीला पुरुषाच्या बरोबरीचा दर्जा प्राप्त झाला नाही. विला दुय्यम समजले जाते. दैनंदिन जीवनात अगदी सहजतेने विविध भूमिका पार पाडत महिला ह्या समाजाचा अकारखंड बनल्या आहेत. कधी ती प्रेमाळ कन्या, तर कधी वास्तव्यपूर्ण माता, तर कधी सत्य सहकारिणी अशी विविध नाती जलयत पुरुषांमध्ये आणि कोणत्याही त्या विभागात असतात.

आजपर्यंत स्त्रीचा व्यक्तीमत्त्वावर खूप काही लिहील गेलं आणि लिहलं जात आहे. पण तरीही स्त्रीच यथातथ्य वर्णन नेहमीच अपूर्ण राहणार आहे. स्त्री म्हणजे एक आदिशक्ती, जिव मोतमाय शब्दांनी होणार नाही. खर पाहिल तर प्रत्येक पुरुषानं जिव्यापुढे मतभेदाक काव असं एक व्यक्तीमत्त्व? सर्वत्र स्त्रीचा एका माधानं मोजला वेगार नाही हे जरी खर मानलं तरी स्त्री ही जगत त्याम सहनशीलता संयम असा तन्हेचे गुण भेजणार जन्माला येते. अनेक विद्वान पुरुष, तंत्रज्ञ, शास्त्रज्ञ, समाजसुधारक, उच्च शक्त या सर्वांना जन्म देणारी स्त्रीत होय. अनेक झलजोष्टा खेचुन प्रसादवेदना पधयुन जगाला जगतोमत्त्वावर नेणारी व्यक्तीमत्त्व निर्माण करणारी स्त्री जेव्हा जन्म घेतं तेव्हा मात्र तिच्या वाटचाला आमंद किंवा स्वागत कुणीच करीत नाही. समाजगत घडणाऱ्या परिवर्तनाचा अभ्यास करणे हा समाजाचा मुख्य हेतु असतो. कोणत्याही समाज हा स्थिर नसतो. स्थिरित सामाजिक संघर्ष, जीवन पध्दती तसेच सामाजिक संस्था इ. मध्ये परिवार परिवर्तन होत असते. त्यामुळे समाजात अनेक समस्या निर्माण होतात. रामस्या म्हणजे काय हे पाहूया "सामाजिक समस्या म्हणजे असा सामाजिक प्रश्न किंवा जडवण की जिच्यावर काहीतरी उपाययोजना करणे गरजेचे असते." (हार्टन आणि लेस्ली)

असा समाजाच्या स्त्रीचाच्या बाबतीत आधुनिक काळात अनेक समस्या निर्माण होत आहे. सद्यस्थिती ही जरी पुरुषाच्या बरोबरीने स्त्रीला समान दर्जा दिला जातो असे म्हटले तरी प्रत्यक्षात मात्र स्त्रीवर अनेक संघर्ष तसेच खेचले जातय.

प्राचीन काळापासूनच समाजात स्त्रीचा दुय्यम दर्जा दिला जातो. त्याचे कारण काय? असाच गला प्रश्न पडतो. बुद्धीमत्ता, शारीरिक क्षमता, सृजनशीलता, कष्ट करण्याची क्षमता ह्याची बाबतीत पुरुषांच्या कोणत्याही बाबतीत कमी नसताना स्त्रीला पुरुषांच्या कमी लेखनाची वृत्ती एकदिसावे शक्य आले तरी कल्पम आहे. हाच स्त्रीवादीत मूलगुण अल्याचार आहे. या समाजात पुरुष हा श्रेष्ठ तर स्त्रीला गौण किंवा दुय्यम समजले जाते. स्त्री ही पुरुषाची मालिनसा आहे तिचा तो वाटेल तसा वापर करू शकतो. ही भावना समाजात निर्माण झाली आहे.

Principal

W. J. Tambhe College Of Education (B.Ed.)
Dumburwad (Ohr) Tal. Junnar, Dist. Pune.

स्त्रीयांना उद्भवणाऱ्या समस्या

आज महिला अनेक क्षेत्रात कार्यरत आहे आणि कित्येक ठिकाणी राबवत पदावर वित्तजमान असल्याने दिसून येते. तर काही राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय संस्थांमध्ये कॉर्पोरेट जगतात काम करतात.

सांघाजिक व कौटुंबिक समस्या

महिला सर्वोच्च पदावर असते या बनिष्ठ पदावर असते सर्व स्त्रीयांच्या समस्या सांख्यिक अरुणात प्रगतरील राष्ट्रांमध्ये मोठ्या प्रमाणात महिलांची परिस्थिती चांगली आहे असा वैश्वमूल्य अन्वेषणात असतो. परंतु जसे काही नसते. आज प्रत्येक क्षेत्रात म्हणजे जसे, मित्रपट सृष्टी, कॉर्पोरेट कंपनी, कामगार स्त्रीया किंवा मोठ्यातर स्त्रीया, ग्रामीण भागातील स्त्रीया या सर्वोच्च सांख्यिक भावनेक स्वभावाच्या समस्या आढळून येतात. सांघाजिक ही स्त्रीयांच्या बाबतीत फारच कठोर दिसून येते. स्त्री, ती या पुढीलवर जन्म घेण्याच्या आधीच तीला सनविषयाचा कट केला जातो. आईच्या पोटात तिला मारले जाते. आधुनिक काळात सुरक्षित असते व ग्रामीण सर्वना मुलगा हवा असतो, तो 'वेराय दिवा' असे मारले जाते. परंतु तोच दिवा आई-वडीलांना म्हणूनपणी अनास्तत्रम मारणे पाडवितो आणि ही मुलगी त्या आईवडीलांचे संगोपन करताना दिसून येते. तर सुद्धा समाज हा जाग्य होते नाही. तुम्हाला जन्म देणारी ही एक स्त्रीय आहे. मग तुम्ही दुसऱ्या स्त्रीया का अपमान करता? मुलगी जन्माला आली तरी कुणाला आनंद होत नाही. कुटुंबात तिला दुय्यम प्रकारे वागणूक दिल्या जाते. बानले व मोठीक पदार्थ मुलाला खायला दिल्या जाते तर मुलगी मात्र बघत असते हा कसक का? ती सुद्धा दुसऱ्या मुलगी ना! मुलगी म्हणून जन्म घेतला तर, तीया काय दोष, पार मुली जन्मास आल्या नाही तर समाजात मुलांचा विषय हीने जल्यद होईल.

स्त्री आणि पुरुष हे संताररुपी रथाचे दोन चाके आहे. एक चाक मसेल तर संसार होणार नाही. स्त्रीशिक्षण सत्कारला अर्थ उरत नाही. या पुरुषप्रधान संस्कृतीत स्त्रीय हा पुरुषावर अधलून असल्यामुळे त्यांना स्वतःचा निर्णय घेण्याचा अधिकार नसतो. त्यामुळे जाणवी काही भागातील ग्रामीण स्त्रीया यांचे स्वाम नमन्यव आहे अजही कुटुंबाच्या स्त्रीयांवर अन्याय-अत्याचार कोठ्याचे दिसून येतात. मुलगी झाली तर त्याला जबाबदार स्त्रीलाच मानले जाते. सर्व पत्कराचे स्त्रीनेच धारण करावे अशीच आजच्या समाजाची परिस्थिती आहे. स्त्रीया आपल्या समस्या सहजासहजी समोर मांडत नाही. त्यामुळे त्यांच्यावर अन्याय होतच राहतो. कुटुंबात हुडक्यासाठी अनेक स्त्रीयांची हत्या करण्यात आली. मुल होत नसेल, घरात दुसऱ्या व्यक्तीची जुळवून घेत नसेल तरीच कौटुंबिक धार्मिक-सांघिक मोठीकरण स्त्रीवर अत्याचार केला जातो. त्यामुळे तीला असाध्य याना कौटुंबिक जीवनात भोगाच्या लागतात.

शिक्षणाविषयी समस्या

आज स्त्री ही प्रत्येक क्षेत्रात समोर असल्याने दिसून येते तरीच काही ग्रामीण भागातील शिक्षण काही राहणे भागातील मुलीला शिक्षणापासून वंचित ठेवले जाते. शिकवून घ्या आणि मुल ठेव. सांघाजिक आहे. तेच तीचे जीवन आहे, जसे मानतात. पण आज मुली घराबाहेर मडतात. बाहेर पडताना त्यांच्यावर अनेक प्रसंग ओढवताना दिसून येते. मुलगी घरातून बाहेर पडली की, समाजातील वाईट प्रवृत्तीचे लोक तिला त्रास देतात, तींचा पाठलाग करतात, बसमाये जात असत तर तिला स्वयं करण्याचा प्रयत्न करतात. यातून काही प्रसंगी तिच्यावर वारदाती केले जाते. एकतर्फी प्रेमप्रकल्प असेल तर क्रीसिड टावून तिला समाजातून उधविले जाते या सर्वांचा जबाबदार कोण? स्त्री कि तो नरायण व्यक्ती, समाज मात्र स्त्रीलाच मात्र ठेवतो. शिक्षण घेऊन स्वतःच्या नावावर जने राहण्याची तीची इच्छा अर्थातच राहते.

मुलगी म्हणून जन्माला येणे काय मुळावे केला हा प्रश्न समाजातील अनेक मुलीला पडतो. शाळा, महाविद्यालय येथे चुका महिजाचा सुविधित्वा लाभत असतो तरी वेळा जाताना त्यांना सुविधित्वाचे घरी येणे कठीणच असते. रुदेव निती मनात असते. समाजात स्त्रीवाचर व मुले मुलीवर अव्यापार होताना दिसून येते. कायद्याचे बंधन असून सुद्धा मुलेनाही वृत्ती दिवसेंदिवस वाढतच आहे. मुलींना सुविधित्वा कधी मिळणार काळ अव्यापार कोण आहे? असा प्रश्न उदभवतो.

नोकरीदार व कामगार स्त्रीयांच्या समस्या

स्त्रीयांच्या बाबतीत अनेक जडान सोडून घटना घडल्या दिसून येतात. उच्च शिक्षित स्त्री असूनही सीला काही अवघाची निर्माण होतात. तिथल्याकडे बघण्याचा दृष्टीकोण, तसेच उच्च पद उभतीसाठी तिथल्याकडे गुणवत्ता असून चुका तीव्याकडून पुरुषांचा तैतिक अपेक्षा असतात. त्या पूर्ण केल्या नाही तर तिची पदउभती होत नाही असे अनेक प्रश्न निर्माण होतात. देणदिन व्यवहारात चुका ती काही बाबतीत सुविधित असल्याचे दिसून येत नाही. नोकरी करणे म्हणजे तारेवरची कलात होय. स्त्रीला कुटुंबाकडे लक्ष देऊन काम करीत असतेत्या ठिकाणीही पूर्णपणे लक्ष देऊन काम करावे लागते. असा या समस्या निर्माण होत असतात. सखा निती ही अविशय घायपळीची आहे. प्रत्येकजण आपापल्या कामात व्यस्त असतो. त्यामुळे या स्त्रीयांच्या समस्या कोण दूर करणार? तसेच स्त्री कामगार किंवा मजुर बांधा बाबतीतही काही घटना घडल्याचे दिसून येते. सोडून अस्त्यारे काही पुरुष कामगार, लोक त्याची चेष्टा करणे, विडम्बणे, मस्करी करणे व सातुलच काही त्यातील एखाद्या स्त्रीचा मलाकत करणे, जबरदस्ती करणे असे प्रकारसुद्धा घडून येतात. असा प्रश्नाची माहिती इतरना या स्त्रीया देऊ शकत नाही कारण की, गरिदीमुळे त्यांनी जड ही सोड इतरांना सांगितली तरी त्यांची नोकरी जड शकते. जड भीतीने त्या गप्प राहतात व अत्याय राहून कस्तात. असा अनेक बाबतीत आजच्या सादास्थितीमध्ये स्त्रीयांचर कडत न्यायकत होयन केले जाते. व त्यातूनच तिथ्या आरोग्यावर परिणाम घडून येतो.

आरोग्यविषयक समस्या

स्त्रीयांच्या बाबतीत आरोग्याकडे दुर्लक्ष होत असल्याचे दिसून आले आहे. स्त्री ही सहजपणाचासुमच स्वतःकडे दुर्लक्ष करते. कुटुंबाही आजार असत तर त्याकडे फारसे लक्ष देत नाही कारण की ती सदैव दुःखाची काळजी करण्यातच तिचे अनुषा जाते. तिचा वेळच मिळत नाही ही फार मोठी गमीर समस्या सतस्थितीत असल्याचे दिसून येते. सारसधारणाणे स्त्रीया सासिक पाळीकडे दुर्लक्ष करतात. चरम संपन्न वपरून स्त्रीया आपताराना आमंजन घेतात. त्यांना त्या दिवसात कितीही आता आता तरी हा अभाव काढतात. वेळा हा आता सहजरातीच्या पसिकडे जातो तेव्हा त्या कम्पासवात उपधानासाठी जातात. पण तेव्हा वेळ मिळून भेलेली असते. त्या दुर्लक्षणांमुळे स्त्रीयांच्या मज्जावाचर मभीर परिणाम होऊन आपत्य न होणे, जीवाला जोडा निर्माण होणे असा समस्या निर्माण होतात. स्त्रीया मन गुहीगी असो किंवा बाहेर नोकरी, व्यवसाय करणाऱ्या असोत स्वतःची, कुटुंबाची व समाजाची समायोजन म्हणजेच पुढेदून घेत असताना अनेक समस्यांना तोंड देत जीवन जगत असतात. निश्चल सेवा, रवत द्विजणे हा स्त्री चा सर्वोत्कृष्ट गुण आहे. स्त्री ही भगवताची सर्वात भेष्ट निर्मिती आहे.

Principal

संदर्भ ग्रंथ

१. स्त्रीमुक्ती - एक कृतुहस्त, सौ. एम. खाडीकर, वसांत बुक स्टॉल, मुंबई १९९९, पान नं. ७, १०
२. स्त्रीचे स्थान पुण्यभाय. डॉ. प्रतिभा इंगोले, दिलीप राज प्रकाशन प्रा. लि. पुणे, २००० पान नं. ४९
३. विज्ञान पान नं. ६०
४. जुन्या नाच्या स्त्री संवेदनाभा ऐलमा पैलगा, वेमा लेले, उन्मेष प्रकाशन, २०२०, पान नं. ८०
५. स्त्री विकसनाच्या पावलुखुणा, डॉ. सखी कर्वे, प्रतिभा प्रकाशन, २००३, पान नं. ३२६
६. स्त्री-पुरुष समागता, प्रा. शश्व नारा, किंग पब्लीकेशन, पुणे, २००२, पान नं. २१
७. अज्ञान कल्पनाचा, पुष्पा शेंडे, आयमठ पब्लीकेशन, पुणे, २००९, पान नं. ३
८. स्त्रीजीवनाचे चिंतनेचे, डॉ. लीला पाटील, वैतान्य प्रकाशन, कोल्हापूर, २००२ पान नं. ८९
९. विज्ञान १०१
१०. स्त्री चा आत्मसंरक्षण, डॉ. मृगातिनी शहा, स्पेक्ट्रम पब्लीकेशन हावरा, पुणे, २०००, पान नं. १५३
११. स्त्री मुक्तीचा आत्मस्वर, तास मवाळकर, श्रीविद्या प्रकाशन, पुणे, १९९४, पान नं. २६
१२. भारतीय समाज में कार्यशील महिलांचे, डॉ. सुलोचना श्रीहरी देशपांडे, श्रुती पब्लीकेशन, जयपूर, २०००, पान नं. १०, १०१, १२६

[Signature]
Principal

Vilas Tambe College Of Education (B.Ed.)
Tumbarwad (Dist. Jalgaon, Dist. Pimpri.

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - IX

Issue - I

January - March - 2020

ENGLISH PART - I

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विद्याल विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING

2019 - 6.399

www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan

Aurangabad. (M.S.)

Principal

Vitsa Tambhe College Of Education (B.Ed.)
Dumbarwadi (Dist) Tal. Junnar, Dist. Pune

✍ EDITORIAL BOARD ✍

<p style="text-align: center;">Professor Kaiser Haq Dept. of English, University of Dhaka, Dhaka 1000, Bangladesh.</p>	<p style="text-align: center;">Roderick McCulloch University of the Sunshine Coast, Locked Bag 4, Maroochydore DC, Queensland, 4558 Australia</p>
<p style="text-align: center;">Dr. Ashaf Feroz Eata College of Art's and Science, Salman Bin Abdul Aziz University, KAS</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Nicholas Loannides Senior Lecturer & Cisco Networking Academy Instructor, Faculty of Computing, North Campus, London Metropolitan University, 166-220 Holloway Road, London, N7 8DB, UK.</p>
<p style="text-align: center;">Muhammad Mezbah-ul-Islam Ph.D. (NEHU, India) Assot. Prof. Dept. of Information Science and Library Management University of Dhaka, Dhaka - 1000, Bangladesh.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Meenu Maheshwari Assit. Prof. & Former Head Dept. of Commerce & Management University of Kota, Kota</p>
<p style="text-align: center;">Dr. S. Sampath Prof. of Statistics University of Madras Chennai 600005.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. D. H. Malini Srinivasa Rao M.B.A., Ph.D., FDP (IIMA) Assit. Prof. Dept. of Management Pondicherry University Kannikal - 609605.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. S. K. Omanwar Professor and Head, Physics, Sat Gadge Baba Amravati University, Amravati.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Rana Pratap Singh Professor & Dean, School for Environmental Sciences, Dr. Babasaheb Ambedkar University Raebareilly Road, Lucknow.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. Shekhar Gungurwar Hindi Dept. Vasantnagar Nank Mahavidyalaya Vasant, Nanded</p>	<p style="text-align: center;">Memon Sohail Md Yusuf Dept. of Commerce, Nirwa College of Technology, Nirwa Onan.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. S. Karunanidhi Professor & Head, Dept. of Psychology, University of Madras.</p>	<p style="text-align: center;">Prof. Joyanta Borhara Head Dept. of Sociology, University, Dibrugarh.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. Walmik Sarwade HOD Dept. of Commerce Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Manoj Dixit Professor and Head, Department of Public Administration Director, Institute of Tourism Studies, Lucknow University, Lucknow.</p>
<p style="text-align: center;">Prof. P. T. Srinivasan Professor and Head, Dept. of Management Studies, University of Madras, Chennai.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. P. Vitthal School of Language and Literature Marathi Dept. Swami Ramdas Teerth Marathwada University, Nanded.</p>

(Signature)
Principal

Vilas Tambo College Of Education (B.Ed.)
Dumburwadi (Dist. Junnar, Dist. Pune)

४. ज्ञानरचनावाद – अध्ययन वातावरण

प्रा. रामदास आनंदा कदम

विलास तांबे गुमन्स कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, टुंबरवाडी

सारांश (Abstract)

'मातृभाषा' ही कोणत्याही मुलाच्या शिक्षणात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावत असते. महाराष्ट्रातील शिक्षक शिक्षणाचा विचार करता की एक, ये प्रक्रियेत घेत असणाऱ्या, मराठी विषयाचे शिक्षक होणाऱ्या प्रशिक्षणाध्यायी अध्यापन पद्धती ही 'मराठी' असते. या प्रशिक्षणाध्यायी मराठी विषय शिकवण्याचा म्हणजे काय शिकवण्याचे? याचा उत्तर देणे आवश्यक आहे. कंटाळवाण्या, निरस व तोचलाचपणा असणाऱ्या अध्यापन पद्धती यानुळे विषय शिकव्यात मुलांनाही रस वाटत नाही. हेच एक प्रमुख आव्हान शिक्षक-शिक्षणात आहे. त्याला सामोरे जाण्यासाठीच ज्ञानरचनावादानुसार अध्यापन करणे महत्त्वाचे आहे व तसेच शिक्षक-शिक्षण मिळणे आवश्यक आहे.

ज्ञान – भारतीय दृष्टिकोन

'ज्ञानाधिष्ठित समाज' ही संज्ञा भारतीय माध्यमांनी त्यातील मरकाध्यासह अनुकरणे संभावित करता येत नाही. आणि त्यावेळेस समाजाचा ज्ञानाधिष्ठित विचार करता येणे शक्य नाही. कोणत्याही समाजाचा उदय हा नेहमी ज्ञानरूपाने होतो. त्यामुळे आजच्या परिस्थितीत 'ज्ञानाधिष्ठित समाज' ही संज्ञा वापरली जाते. वेळोवेळी नियम (2000) यांच्या मते 'ज्ञानाची निर्मिती, देवाणघेवाण आणि वापर हे समाजाची भरभराट आणि समाजाचे सुख यांची मुळाविल्ली आहे.'

'ज्ञानाचे संचयन' ही प्रक्रिया दोन मुलमूल उपपत्तीद्वारे स्पष्ट केली आहे. पहिल्या उपपत्तीमध्ये जसे गृहित घरसे आहे की ज्ञान हे अध्ययनार्थीच्या बाहेर असते आणि शिक्षकाने ते शिकव्याचे लागते. दुसरी उपपत्ती असे सांगते की ज्ञान हे अध्ययनार्थीमध्ये असते शिक्षकाने त्याचे अज्ञान दूर करून अध्ययनार्थीला स्वतःचे ज्ञान स्वतःच्या प्रयत्नात पाहण्याकडे रसना करावे लागते. भारतीय दृष्टिकोन या दुसऱ्या भागावर भर देतो आणि हाच ज्ञानरचनावादचा मूळ भाग आहे.

ज्ञानरचनावादी शिक्षक शिक्षण

'डिप्लोमा 2020' मध्ये असे नमूद केले आहे की, शिक्षक शिक्षण कार्यक्रम हा मुळापासून बदलणे गरजेचे आहे. सेवापूर्व शिक्षक शिक्षणामध्ये माहिती आणि संशोधनाच्या तंत्रज्ञानाचा पुरेपूर वापर करण्यासाठी सेवा प्रशिक्षणाध्यायी शिक्षक नरजेचे आहे. शिक्षक-शिक्षण कार्यक्रमाचा भर हा प्रशिक्षणाध्यायीच्या वैचारिक समता विकसनावर असला पाहिजे. त्यासाठी सध्याचे प्रशिक्षणाचे घटक त्या दिशेने बदलले पाहिजेत.

(Signature)
Principal

Vilas Tambe College Of Education (B.Ed.)
Dumberwadi (Gur) Tal. Junnar, Dist. Pune

भारतीय शिक्षक शिक्षणामध्ये असलेल्या जुटी

1. विद्यार्थी शिक्षण आयोग (1948-1949), माध्यमिक शिक्षण आयोग (1952-53), आणि शिक्षण आयोग (1964-1966) यांनी काही जुटी दाखविल्या त्यामध्ये जसे दिसून आले की, शिक्षक शिक्षण हे अधिक चाळर आणि स्थिर आहे.
2. भटनगर (1982) यांना मूलभूत प्रशिक्षणामध्ये मोठ्या प्रमाणावर विक्रियता दिसून आली NCERT(1983) यांना प्रशिक्षणातून वेगवेगळ्या विद्यार्थ्यांतील बीएच अभ्यासक्रमांमध्ये गिन्यात दिसून आली. शिक्षकांतील राष्ट्रीय आयोग (1983-1985) यांनी शिक्षक शिक्षणामध्ये बदल करण्याच्या शिफारशी दिल्या आणि सहायिकांतील प्रशिक्षण आणि अभ्यासक्रमांमध्ये सुधारणा करण्यात सांगितली.
3. परिभाषी NPERC (1980) यांनी सुरु असणारा शिक्षक शिक्षण कार्यक्रम हा प्रशिक्षणातील सैद्धांतिक भागावरच जाला लक्ष केंद्रित करण्यात आहे आणि राज्या व समाज बांध्याची संवेधित असा नाही असे सांगितले.
4. POA(1982) मध्ये शिक्षक शिक्षणातील प्रमुख जुटी म्हणजे सैद्धांतिक भाग व प्रत्यक्षिक वास्तविक यातील विविध घटक हे एकमेकांसाठीच वेगळे आहेत असे सांगितले.
5. गौतम व्ही (2001) यांच्या मते, सध्याच्या शिक्षकांना ज्या प्रशिक्षणातील घटकांची गरज आहे तेमध्ये त्याच घटकांची सहायिकांतील प्रशिक्षणात कमतरता दिसून येते. ज्या संस्थांमध्ये शिक्षक होण्याचे प्रशिक्षण दिले जाते त्याचे स्वरूप हे जगदी यांत्रिक स्वरूपाचे आहे आणि प्रत्यक्षिक कामकाजामध्ये जगातील अध्यापनाचे जे विविध स्वरूपातील घटक किंवा भाग आहेत त्यांना कमी महत्व देण्यात आले आहे. जगा (अध्यापनाच्या कार्यनांदी, वर्गव्यवस्थापनाची तंत्रे, यामन आणि भाषेच्या अध्यापनाची कौशल्ये)

(राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा NCERT, 2005)

वरील अपेक्षांचा विचार करता ज्ञानरचनावाद आणि भाषा विषयाचे वर्गव्यवस्थापन यामध्ये जुडीत मुद्यांचा समावेश असावा असे प्राथमिक शिक्षण अभ्यासक्रम, शिक्षक प्रशिक्षण मार्गदर्शिका SCERT (2006) यांनी सुचविले आहे.

ज्ञानरचनावाद आणि भाषा विषयाचे वर्गव्यवस्थापन

1. शिक्षकांचे वर्गात विद्यार्थ्यांशीच मुरदा, आवडतक आणि योग्य असा सुविधा, संदी, प्रसंग निर्माण करावेत कारण यातून वर्गामध्ये भरपूर आंतरक्रिया घडून येतात. ज्ञानरचनावाद हा पूर्णपणे विद्यार्थ्यांमदी आहे आणि विद्यार्थ्यांनी एकमेकांशी भरपूर आंतरक्रिया करणे आवश्यक आहे. या आंतरक्रियांतूनच ज्ञाननिर्मिती होते.
2. भाषाविषयाकाने वर्गात विद्यार्थी भरपूर प्रश्न विचारू शकतील, त्याच करू शकतील अशी परिस्थिती निर्माण करावी. कारण जिणे प्रश्न-निर्माण हातून तिथेच विचारप्रक्रिया सुरु होते व विचार करणे हे ज्ञानरचनानिर्मितीसाठी अव्यक्त पोषक असते.
3. वर्गात मुळा प्रश्नांना भरपूर जाण मिळवता द्या. हे प्रश्न शिक्षक, विद्यार्थी या दोघांनीही विचारवता इवेत. एकाच प्रश्नाची बरीच उत्तरे असू शकतील असे प्रश्न विद्यार्थ्यांमुळे असणे आवश्यक आहे. मात्र पाठ्यावरून काढावित प्रश्न, पारंपरिक पध्दतीचे प्रश्न, पाठ्यावरून काढावित घेते, कविता यांच्या अशावापर

Principal

V. J. V. T. College Of Education (B. Ed.)
Dumbarwadi (Dist. Junnar, Dist. Pune.

- आधारित प्रश्न, स्मरणशक्तीची संबन्धित प्रश्न, पाठोतरात आधारित प्रश्न यापेक्षा विचारप्रवर्तक प्रश्न, कार्यकारणनाम शोधने, सृजनशील विचार करणे, प्रश्न जाणवणे उपयोजन करणे असे प्रश्न वर्गीत विचारले जावेत.
4. वर्गीत विद्यार्थ्यांसमोर समष्ट्या मांडावयात व त्या समष्ट्याच्या एकत्रीकरणाी वर्गीत चर्चा घडवून आणावी.
 5. मुलांना गटकार्य द्यावे, मुले चर्चेद्वारे नवनवीन कल्पना शोधून काढतात व एकमेकांच्या साहाय्याने अपेक्षित ज्ञानाची ज्ञाननिर्मिती करतात.
 6. विद्यार्थ्यांकडे ज्ञान, माहिती असलेच, शिक्षकांनी मात्र त्या ज्ञानाच्या आधारवरच नवीन ज्ञान निर्माण होण्यासाठी विविध कार्यनीतीच्या माध्यमातून प्रयत्नशील असणे आवश्यक आहे. मुलांना आपल्याला स्वतःला देतय! जगतय! असा वाटाव्याता हव. तेव्हाच खऱ्या अर्थाने विद्यार्थी स्पष्ट चोलावला, शिक्षयला व याअनुषंगाने विविधनी अंतर्प्रक्रिया करायला लागेल.
 7. मराठीच्या शिक्षकाचे वर्गामध्ये ज्ञानरचनावादका अवलंब करण्यासाठी 'शाब्दिक खेळ' ही कार्यनीती वापरणे अत्यंत महत्त्वपूर्ण ठरते. याद्वारे विद्यार्थ्यांचे पूर्वज्ञान माहता येते.
 8. विद्यार्थ्यांचे भाषिक प्रकटीकरण पाहण्यासाठी व त्याद्वारे एखाद्या विषयाबाबतचे विद्यार्थ्यांचे विचार पाहण्यासाठी निष्कलेखन, पत्रलेखन, मत् स्फोट करा असे लेखन करवून देणे महत्त्वाचे ठरते.

एकूणच मराठी भाषा शिक्षकाने विद्यार्थ्यांतील नवनिर्मितीसंगत, सर्जनशीलता, विचारांचे प्रकटीकरण या गोष्टींना व्यासपीठ मिळवून देणे महत्त्वाचे ठरते. यातूनच परदेशी लेखन, कवी, साहित्यकार जन्म घेतील.

अशा प्रकारच्या मराठी विषयाचा शिक्षक, शिक्षक प्रशिक्षणालाून जर तयार करायलाच असेल तर सर्वोत आता त्याला आपल्या विषयाची समज देणे गरजेचे असते. मुळात मराठी विषयाची रचना कशी आहे? यामध्ये कोणकोणत्या प्रकारच्या ज्ञानरचना समाविष्ट आहेत? याविषयाचे वैशिष्ट्य काय आहे? याचा सखोल अभ्यास असणे गरजेचे असते. **मातृभाषा मराठीच्या समाविष्ट ज्ञानरचना**

आशय ज्ञानरचना

मराठी भाषेमध्ये जो आशय प्रकट होत असतो तो आशय विविध प्रकारचे भाषिक सौंदर्य प्रकट करत असतो. तेव्हा मराठी भाषेतील आशयाचे अध्ययन विद्यार्थ्यांना होणे म्हणजेच मराठी भाषेतील विविध सौंदर्याची ओळख विद्यार्थ्यांना होणे ही अपेक्षा असते. या सौंदर्याचा आस्वाद घेता येणे व त्यातून विविध प्रकारच्या ज्ञानरचना विद्यार्थ्यांना होणे हे सर्वोत महत्त्वाचे असे मातृभाषा अध्ययनाचे उद्दिष्ट आहे.

अ) शब्दसौंदर्य

शब्दांच्या माध्यमातून रस, रूप, गंध, स्पर्श, श्रुती याबाबतची विविध माहिती होते व त्या माध्यमातून शब्दांचा अर्थ माणवांस वाळतो व अशाच शब्दांमुळे शब्दसौंदर्य निर्माण होते. या विविध प्रकारच्या शब्दांच्या चमत्क्रीडनेच मातृभाषेने भाषेत शब्दसौंदर्य येते. या शब्दसौंदर्याचे ज्ञान विद्यार्थ्यांना होणे म्हणजेच आशयाची ज्ञानरचना होणे होत.

ब) अर्थसौंदर्य

लेखन हे लेखकाच्या मनातील भावभावना वाचकांपर्यंत पोहोचण्यासाठी केले जाते. तेव्हा या माध्यमातून विविध शब्दांच्या जागारेच व्यक्त होत असतात. यातून लेखक वाचकांच्या मनात अर्थविकासाद्वारे सौंदर्य निर्माण करतो व

वाचकांना आकर्षित करून घेता असतो. वेदा अर्धपूर्ण शब्दचमत्कृतींना आणखी ज्ञानरचना करीत असतात. असे अर्धसौंदर्य हे विद्यार्थ्यांदरम्यान विद्यार्थ्यांना कळणे महत्त्वाचे असते.

क) भावसौंदर्य

विशिष्ट प्रकारचे भाव हे मानवी मनामध्ये उत्पन्न होत असतात व असे भाव शब्दात प्रकट करण्याचे काम विविध लेखककल्पना करत असते. अशा विविध भावभावांना शब्दात प्रकट करून वाचकांना त्यांचे भावसौंदर्य खुलवून आनंद मिळवून देणे हे साहित्याचे एक अंग आहे. अशा भावसौंदर्याचा विद्यार्थ्यांना आस्वाद घेता आता सहित्ये वाचून आस्वादाचा ज्ञानरचना होण्यास मदत होते.

ख) कल्पनासौंदर्य

ज्या घटामोडी आपणास प्रत्यक्षात दिसत नाहीत त्यासंदर्भात काही मानसिक चित्र रेखाटणे यास कल्पना असे म्हणतात. विविध अर्धपूर्ण कल्पना करता देणे हे सृजनशीलतेचे महत्त्वाचे लक्षण आहे.

ग) शैलीसौंदर्य

शैली याचा अर्थ ती कलाकृती लिहिण्याची लेखकाची पध्दती होय. लेखक आपले लेखन ज्या पध्दतीने वा उपायाने लिहितो त्यास त्या लेखकाची शैली असे म्हणतात. शैली ही लेखकानुसार, वाचकानुसार, भावनांनुसार बदलते. ज्या कवेची शैली, नाटकाची शैली, चरित्राची शैली इ. या शैलीमुळे साहित्यात विशिष्ट प्रकारचे सौंदर्य प्राप्त होते. त्यामुळे शैलीचा ज्ञानरचना असणे महत्त्वाचे आहे.

घ) अलंकारसौंदर्य

भाषा सुंदर व्हावी यासाठी भाषेत विविध अर्धपूर्ण अशा भाषिक अलंकारांचा उपयोग करतात अलंकार हे दोन प्रकारचे असतात. 1) सव्यालंकार 2) अर्थालंकार वा अलंकारांतून शब्दचमत्कृतीमुळे भाषेला शोभ्य होते. अशा चमत्कृती योजनेला अलंकारांमुळे निर्माण होतात. अशा प्रकारच्या शब्दचमत्कृती विद्यार्थ्यांनी करावयात शिकणे महत्त्वाचे आहे.

संदर्भग्रंथ सूची

१. श्रीराम, लोहा (२००९) जानेवारी मूल्यमापनाची नवी दिशा मराठी, शिक्षण संकल्प, १०-२१.
२. गारसनीस, डेगरेला (२००९) जानेवारी ज्ञानरचनावाद - अंतर्बोध, शिक्षण संकल्प, ११-१५
३. Vygotsky, L. (1978). Mind in Society : The Development of Higher Psychological Processes, Cambridge, MA : Harvard University Press.
४. Vygotsky, I. S. (1985). Thought and Language. Cambridge, MA : The M. I. T. Press.

(Signature)
Principal

Vilas Tambe College Of Education
Dombivli (East) Tal. Jurnal

४. ज्ञानरचनावाद – अध्ययन वातावरण

प्रा. रामदास अनंदा कदम

विश्वस संवे सुमन्य कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, तुंबरवाडी

सारांश (Abstract)

'नवतुल्य' ही कोणत्याही मुलांच्या शिक्षणात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावत कराते. महाराष्ट्रातील शिक्षक शिक्षणाचा विचार करता की, एड. चे प्रशिक्षण देता असण्याचा, सराठी विषयाचे शिक्षक होण्याचा प्रशिक्षणावर्गाची आज्ञापत्र पदवती ही 'मराठी' असते. या प्रशिक्षणावर्गांना मराठी किंवा शिक्षकांच्या म्हणजे काय शिक्षकांचे? याचा उलगडा होणे आवश्यक आहे. वंटाळाणाचा, निरस्त व चौकटोचपना असल्याचा आज्ञापत्र पदवती. कागुळे विषय शिक्षकांचा मुलांनाही रस वाटत नाही. हेच एक प्रमुख आज्ञापत्र शिक्षक-शिक्षणासाठी आहे त्याचा सामोरे जाण्यासाठीच ज्ञानरचनावादामुळे आध्यात्म करणे महत्त्वाचे आहे व तसेच शिक्षक-शिक्षण शिक्षणे आवश्यक आहे.

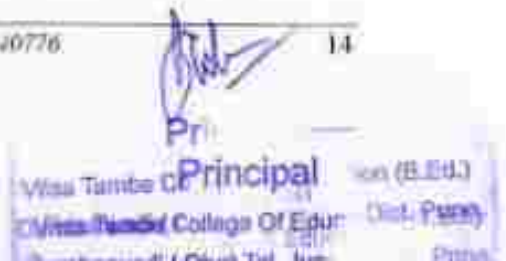
ज्ञान – भारतीय दृष्टिकोन

ज्ञानाधिष्ठित समाज ही संज्ञा भारतीय सामाजिके त्यातील बालवाय्यांसह अद्युकरणे संभावित करता येत नाही आणि त्याचवेळेस समाजाचा ज्ञानाधिष्ठित विचार करता येणे शक्य नाही. कोणत्याही समाजाचा उदय हा नेहमी ज्ञानातूनच होतो त्यामुळे आजच्या परिस्थितीत 'ज्ञानाधिष्ठित समाज' ही संज्ञा वापरली जाते. वेब्टासुअरनिंग (2000) यांच्या मते "ज्ञानाची निर्मिती, देवागधेवाण आणि वापर हे समाजाची गरमटट आणि समाजाचे सूर्य याची मुक्तिकेल्ली आहे."

'ज्ञानाचे संपादन' ही प्रक्रिया दोन मुलभूत उपयोजीद्वारे स्पष्ट केली आहे. पहिल्या उपयोजीमध्ये जसे गृहित घरले आहे की ज्ञान हे आवयनामीच्या बाहेर असते आणि शिक्षावारे ते शिक्षावारे लागते. दुसरी उपयोजी जसे ज्ञानाची ही ज्ञान हे आवयनामीच्या असते. शिक्षावारे त्याचे ज्ञान दूर करून आवयनामीला स्पष्टचे ज्ञान स्वाध्या प्रभावाने पाहण्याकडे रक्षम करावे लागते. भारतीय दृष्टिकोने या दुसऱ्या भागावर भर देतो आणि हाच ज्ञानरचनावादामा मूळ माना आहे.

ज्ञानरचनावादी शिक्षक शिक्षण

'दिव्य 2020' मध्ये जसे नमूद केले आहे की, शिक्षक शिक्षण कार्यक्रम हा मुळापासून बदलणे गरजेचे आहे. संवापुर्ण शिक्षक शिक्षणाच्या माहिती आणि संवेनाच्या तय्यारनाचा पुणेपूर वापर करणाऱ्यातकी सैदी प्रशिक्षणावर्गांना मिळणे गरजेचे आहे. शिक्षक-शिक्षण कार्यक्रमाचा घर हा प्रशिक्षणावर्गांच्या वैचारिक दमता विकसनावर असला पाहिजे. त्यासाठी सध्याचे प्रशिक्षणाचे घटक त्या दिशेने बदलले पाहिजेत.

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - IX

Issue - I

January - March - 2020

ENGLISH PART - I

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING

2019 - 6.399

www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Cr.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan

Aurangabad. (M.S.)

Principal

Vidya Tarbo College Of Education (B.Ed.)
Dumberwad (Otar) Tal. Junnar, Dist. Pune

✍ EDITORIAL BOARD ✍

<p style="text-align: center;">Professor Kaiser Haq Dept. of English, University of Dhaka, Dhaka 1000, Bangladesh.</p>	<p style="text-align: center;">Roderick McCulloch University of the Sunshine Coast, Locked Bag 4, Maroochydore DC, Queensland, 4558 Australia.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. Ashaf Feroz Eata College of Art's and Science Salman Bin Abdul Aziz University- KAS</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Nicholas Loannides Senior Lecturer & Cisco Networking Academy Instructor, Faculty of Computing, North Campus, London Metropolitan University, 166-220 Holloway Road, London, N7 8DB, UK.</p>
<p style="text-align: center;">Muhammad Mezbah-ul-Islam Ph.D. (NEHU, India) Assot. Prof. Dept. of Information Science and Library Management University of Dhaka, Dhaka - 1000, Bangladesh.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Meenu Maheshwari Asstt. Prof. & Former Head Dept. of Commerce & Management University of Kota, Kota</p>
<p style="text-align: center;">Dr. S. Sampath Prof. of Statistics University of Madras Chennai 600005.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. D. H. Malini Srinivasa Rao M.B.A., Ph.D., FDP (IIMA) Asstt. Prof. Dept. of Management Pondicherry University Karaikal - 609605.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. S. K. Omanwar Professor and Head, Physics, Sat Gadge Baba Amravati University, Amravati.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Rana Pratap Singh Professor & Dean, School for Environmental Sciences, Dr. Babasaheb Bhimrao Ambedkar University Raebareilly Road, Lucknow.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. Shekhar Gungurwar Hindi Dept. Vasantrao Nalk Mahavidyalaya Varnani, Nanded.</p>	<p style="text-align: center;">Memon Sohail Md Yusuf Dept. of Commerce, Nizwa College of Technology, Nizwa Oman.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. S. Karunanidhi Professor & Head, Dept. of Psychology, University of Madras.</p>	<p style="text-align: center;">Prof. Joyanta Borbora Head Dept. of Sociology, University, Dibrugarh.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. Walmik Sarwade HOD Dept. of Commerce Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Manoj Dixit Professor and Head, Department of Public Administration Director, Institute of Tourism Studies, Lucknow University, Lucknow.</p>
<p style="text-align: center;">Prof. P. T. Srinivasan Professor and Head, Dept. of Management Studies, University of Madras, Chennai.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. P. Vitthal School of Language and Literature Marathi Dept. Swami Ramanand Teeth Marathwada University, Nanded.</p>

(Signature)
Principal

Vides Tambe College Of Education (B.Ed.)
Dyambarwadi (Gtur) Tal. Jumar, Dist. Pune.

३. ज्ञानरचनावाद – अध्ययन वातावरण

प्रा. सारिका यतीन शेठे

विलास तांबे युमन्स कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, दुमबरवाडी

सारांश (Abstract)

शिक्षण क्षेत्रामध्ये अध्यापन, अध्यापक, अध्ययनार्थी हे महत्त्वाचे घटक मानले जातात. वास्तुस्थितीने विचार करता प्रत्यक्षात यामध्ये जे अध्यापन संश्लेषित जाते त्याला प्रमुख कणांमध्ये अध्यापन कर्ता असायाने अध्यापक हे असतात. त्यामुळे त्या अध्यापकांचे प्रशिक्षण ही महत्त्वाची बाब आहे. मात्र सेवापूर्व प्रशिक्षणामध्येच यामागील अध्यापन करण्यासाठीची अध्यापन कौशल्याची पूर्तताची हा महत्त्वाचा घटक मानला जातो. नेमकेपणाने उच्च शिक्षणातील बी.एड. प्रशिक्षणाच्या प्रशिक्षण महत्त्वाचे असते. त्या प्रशिक्षणादरम्यानच्या अनेक बाबी ह्या आव्हानात्मक आहेत. त्यामुळेच शिक्षणामध्ये ज्ञानरचनावादी अध्ययन वातावरण निर्माण होण्यासाठी अनेक बाबीमध्ये बदल करणे आवश्यक आहे. आणि यासाठीच विद्यार्थ्यांच्या ज्ञानरचना निर्मितीसाठी शिक्षक, विद्यार्थी, वर्तमानावरण ह्या महत्त्वपूर्ण बाबी आहेत. शिक्षक शिक्षण कार्यक्रमांमधून खऱ्या अर्थाने अध्ययनकर्ता ज्या यामध्ये प्रत्यक्षपणे ज्ञाननिर्मितीचे काम करतो ते शालेय वर्ग ज्ञानरचनावादी होणे आवश्यक आहे.

ज्ञानरचनावादी वर्गांमध्ये अध्यापन करणारे शिक्षक विद्यार्थ्यांना विविध अध्ययन सर्वोत्तम पुरवठा करणारे असणे आवश्यक आहे. ज्ञानरचनावादी शिक्षकांच्या अशी काही वैशिष्ट्ये असणे आवश्यक आहे.

ज्ञानरचनावादी शिक्षकाची वैशिष्ट्ये

1. कोणत्याही वर्गामध्येही अध्यापनाच्या नवीन अनुभवाची संवेदना ही त्यांच्या पूर्वानुभवांना जोडल्यामुळे होते. त्यामध्ये काही आज्ञात्मक नवीन कल्पना निर्माण होण्यासाठी प्रेरणादायी शब्दांची गरज असते.
2. एखाद्या विभागातील साधन्यांमधून मिळणारे गुण आणि विद्यार्थ्यांना आठवणाऱ्या घटना कोणते ह्या विद्यार्थ्यांच्या विकासाचा मार्ग नाही तर त्यांच्या अध्ययन अनुभवाची जर ती माग संबंधित असेल तर त्यांना तो मार्ग आठवण्याची, गरज नसते आणि विद्यार्थ्यांच्या प्रभावी अध्ययनामध्ये यासाठी सक्रिय अ्या बोधोत्पन्न पुनर्रचनांचा समावेश असतो.
3. अध्ययनामध्ये अध्ययनार्थी काहीतरी कृती करतो. कारण अर्थपूर्ण अध्ययनामध्ये सक्रियपणे बोधोत्पन्न पुनर्रचना होत असतात. विद्यार्थी अध्ययन प्रक्रियेमध्ये सहभागी असतातच त्याचबरोबर त्यांचे स्वतःचे सर्व स्वतःचे अनुभव आणि बोधोत्पन्न विकासाचे निराकरण होत असते. अध्ययनप्रक्रियेत शिक्षक हा विविध कृतींचे नियोजन करणारा आणि सुविधादाता असतो.
4. प्रभावी अध्यापनात विद्यार्थ्यांमध्ये सज्ज सुठ असणाऱ्या एखाद्या शिकण्याच्या गोष्टीविषयीचा बारकाईने घेतलेल्या शोधाचा समावेश असतो. विद्यार्थ्यांच्या सखोल आव्हानात्मक ज्ञान मिळविण्यासाठी विद्यार्थ्यांच्या मार्गाचा समावेश असतो.

(Signature)
Principal

5. अवस्था आणि केंद्र नुकत्यात आलेल्या माहितीतून अवधानाचा निष्कर्ष मिळतो आणि अव्यासकगता जातनापर जात भर दिलेला असतो. अवधान ही जात चालणारी प्रक्रिया आहे त्यामध्ये एका पाठ्यासुत ते दुसऱ्या पाठ्यापर्यंत आणि वर्गापर्यंत ते बाहेरील जगापर्यंत अवधानाचा घटनांचा समावेश असतो.

ज्ञानरचनावादी अवधान-अवधानातील शिक्षकाची भूमिका

ज्ञानरचनावादी अवधान-अवधानात शिक्षकाची भूमिका पारंपरिक अवधान-अवधानातील शिक्षकापेक्षा खूप वेगळी असते. ज्ञानरचनावादाच्या शिक्षकाचे कोणत्या भूमिका केल्या पाहिजेत त्याबद्दलची माहिती पुढीलप्रमाणे-

1. कृतीचा मार्गदर्शक आणि त्यासाठीच्या सुविधा पुरविणारा.
2. विद्यार्थ्यांना पाठ्याचा शोधसाठी सहकार्यात्मक स्रोत पुरविणारा.
3. विद्यार्थ्यांचे अवधान डोण्यासाठी प्रल विचारणारा.
4. ज्ञानरचनावादी दृष्टिकोनानुसार निरीक्षण व श्रमण या घटनांच्या आधारे समाप्येता माहिती पोहोचविणारा.
5. अवधानातील मजबूत.
6. शिक्षकाची मगातील जाणा प्रगात सर्वत्र (कुठेही).
7. प्रत्येक विद्यार्थ्यांच्या अवधानातील फरक जाणणारा.
8. सामाजिक आंतरक्रियांतून अवधान घडविणारा.
9. विद्यार्थ्यांना ज्ञानासाठी मदत करणारा.
10. विद्यार्थ्यांबरोबर आंतरक्रिया करणारा.
11. विद्यार्थ्यांना त्यांच्या रचनात्मक अवधानात मदत करणारा.
12. मूख्यमान - विद्यार्थ्यांच्या आकलनानुसार करणारा.

ज्ञानरचनावादी अवधान-अवधानातील विद्यार्थ्यांची भूमिका

ज्ञानरचनावादी अवधान-अवधानात विद्यार्थ्यांची भूमिका खूप महत्त्वाची आहे. ज्ञानरचनावादी अवधान-अवधानात विद्यार्थी हा स्वतः जाही कृती करणे, एकमेकांशी संवाद साधणे, त्यांच्या कल्पना इतरांसमोर मांडणे असा अनेक भूमिका सक्रियपणे करतो. ज्ञानरचनावादी अवधान-अवधानातील विद्यार्थ्यांच्या भूमिका पुढीलप्रमाणे आहेत.

1. अवधानासाठी जबाबदारीने सहभाग घेणारा.
2. स्वतःच्या कल्पना इतरांना सांगणारा.
3. वर्गाच्या अवधान चालवण्यात सक्रिय सहभाग होणारा.
4. शिक्षक व इतरांचे ऐकून घेणारा (ऐकणारा).
5. सामाजिक आंतरक्रियांमध्ये सहभागी होणारा.
6. सक्रीय, उत्पन्न असणारा.
7. शिक्षक व इतरांबरोबर कल्पनांची देवाणघेवाण करणारा.

(Signature)
Principal

Vites Tambe College Of Education (B.Ed.)
Dhankawadi (Our) Tal. Junnar, Dist. Pune

परंपरागत अध्ययन-अव्यापन आणि ज्ञानरचनावादी अध्ययन-अव्यापन यातील फरक

परंपरागत शिक्षणप्रक्रिया व ज्ञानरचना निर्मितीसाठी असणारी शिक्षणप्रक्रिया यांमध्ये खूप मोठा फरक आहे. खरे पाहता विद्यार्थ्यांच्या अध्ययनात महत्वाची भूमिका बजावणारे म्हणून शिक्षकांनी हा फरक लक्षात घेणे आवश्यक आहे. परंपरागत अध्ययन-अव्यापनातील व ज्ञानरचनानिर्मितीसाठीच्या अध्ययन-अव्यापनातील पुढील घटकामधील बदल महत्वाचा आहे.

1. शिक्षकाची ध्येये
2. अभ्यासक्रम
3. अध्ययन-अव्यापन पाध्दती
4. शिक्षक भूमिका
5. विद्यार्थी भूमिका
6. पाठ्यपुस्तके
7. पाठ्यपुस्तकांमध्ये असणाऱ्या विविध कृतींची संकलनूक
8. वर्गातील/वर्गाबाहेरील अध्ययनाची प्रक्रिया
9. मूल्यमापन/प्रवाहमन

कारणभौत जो फरक आहे तो सर्व शिक्षकांनी लक्षात घेणे व त्याप्रमाणे आपल्या अध्ययन-प्रक्रियेमध्ये बदल करणे आवश्यक आहे.

पारंपारिक वर्ग व ज्ञानरचनावादी वर्ग यातील फरक

पारंपारिक वर्ग	ज्ञानरचनावादी वर्ग
1. प्रामुख्याने विद्यार्थी एकदम काम करतो.	1. प्रामुख्याने विद्यार्थी मंदात काम करतात.
2. अभ्यासक्रम- विद्यार्थी यात मूलभूत कोशाच्यावर भर देतात.	2. अभ्यासक्रम-संबंधावर भर देतात.
3. अभ्यासपुस्तक- उच्च मूल्यांवर आधारित असतात.	3. विद्यार्थ्यांच्या प्रश्नांसाठी प्रयत्न करतात.
4. अभ्यासपुस्तक उपक्रम पाठ्यपुस्तकांच्या माहिती आणि शाही हताम, तयार झालेल्या संज्ञानांवर आधारित.	4. अभ्यासपुस्तक उपक्रम प्राथमिक स्त्रोतांवर आधारित.
5. विद्यार्थी मागते "शिकानी फटी", "माळीचा सोळा" इ.य विषय शिक्षकांच्या मनात.	5. विद्यार्थी जगातील विविध उपपत्तींचे उद्गमते आहे या दृष्टीने विद्यार्थ्यांला विचार.
6. शिक्षक सामान्यतः माहिती देताना उपदेशात्मक पध्दतीने माहिती देण्याची पध्दत.	6. शिक्षक सामान्यतः आंतरक्रियात्मक पध्दतीने मागल्याच्या भूमिकेसुन माहिती देतात.
7. शिक्षक विद्यार्थ्यांमि अचूक उत्तर देण्यासाठी प्रयत्नात/सोळात असतात.	7. शिक्षक विद्यार्थ्यांची आकलनाच्या पातळीवर त्यांच्या मनात देणारी कल्पना स्पष्ट कल्पनांच्या संज्ञात असतात.
8. विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन हे पूर्णपणे स्थापत्रपणे अभ्यासक्रमात समासले जाते.	8. विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन शिक्षकांचे निरीक्षण, विद्यार्थ्यांचे काम आणि प्रदर्शने, रेखातने (कामधपत्री) इतके यांच्या माध्यमातून होते. विद्यार्थ्यांनी स्वतः उत्पान घेणेच्या सहित्वावरून.

(Signature)
Principal

संदर्भग्रंथ सूची

- जोशी, सौम्य (2009) जालेपारी मूल्यमापनाची नवी दिशा भरारी, शिक्षण संकल्पना, 19-21.
- पातसनीस, हेमलता (2009) जालेपारी ज्ञानरचनाव्याद - अर्थव्य, शिक्षण संकल्पना, 11-15
- Curtis, David. (2003). Constructivist Methods for the Secondary classroom. Engaged minds, United State of America : Pearson Education, Inc.
- Nikose R. L. (2012). Teacher Education: Issues & Challenges. In G. L. Gulhane. (Ed.), Constructivism in Teacher Education: New Delhi : APH Publishing Corporation.
- Vygotsky, I. S. (1985). Thought and Language. Cambridge, MA : The M. I. T. Press.

Principal

Vilas Tando College of Education (B.Ed.)
Dumboreddi (Owar) Tal. Jambur, Dist. Pune.

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - IX

Issue - I

January - March - 2020

ENGLISH PART - I

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विभूतयः

IMPACT FACTOR / INDEXING

2019 - 6.399

www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (HR),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan

Aurangabad. (M.S.)

Principal

Waz Tambhe College Of Education (B.Ed.)
Dumbanwad (Dist) Tal. Junnar, Dist. Pune.

EDITORIAL BOARD

<p style="text-align: center;">Professor Kaiser Haq Dept. of English, University of Dhaka, Dhaka 1000, Bangladesh.</p>	<p style="text-align: center;">Roderick McCulloch University of the Sunshine Coast, Locked Bag 4, Maroochydore DC, Queensland, 4558 Australia.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. Ashaf Feroz Eata College of Art's and Science Salman Bin Abdul Aziz University, KAS</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Nicholas Loannides Senior Lecturer & Chair Networking Academy Institute, Faculty of Computing, North Campus, London Metropolitan University, 166-220 Holloway Road, London, N7 8DB, UK.</p>
<p style="text-align: center;">Muhammad Mezbah-ul-Islam Ph.D. (NEHU, India) Assot. Prof. Dept. of Information Science and Library Management University of Dhaka, Dhaka - 1000, Bangladesh.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Meenu Maheshwari Assit. Prof. & Former Head Dept. of Commerce & Management University of Kota, Kota.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. S. Sampath Prof. of Statistics University of Madras Chennai 600005.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. D. H. Malini Srinivasa Rao M.B.A., Ph.D., FDP (IIMA) Assit. Prof. Dept. of Management Pondicherry University Karaikal - 609605.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. S. K. Omanwar Professor and Head, Physics, Sat Gadge Baba Amravati University, Amravati.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Rana Pratap Singh Professor & Dean, School for Environmental Sciences, Dr. Babasaheb Ambedkar University Raebareilly Road, Lucknow.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. Shekhar Gungurwar Hindi Dept. Viswamitra Nalk Mahavidyalaya Yavatni, Nanded.</p>	<p style="text-align: center;">Memon Sohail Md Yusuf Dept. of Commerce, Nirwa College of Technology, Nirwa Oman.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. S. Karunanidhi Professor & Head, Dept. of Psychology, University of Madras.</p>	<p style="text-align: center;">Prof. Joyanta Borbora Head Dept. of Sociology, University, Dibrugarh.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. Walmik Sarwade HOD Dept. of Commerce Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Manoj Dixit Professor and Head, Department of Public Administration Director, Institute of Tourism Studies, Lucknow University, Lucknow.</p>
<p style="text-align: center;">Prof. P. T. Srinivasan Professor and Head, Dept. of Management Studies, University of Madras, Chennai.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. P. Vitthal School of Language and Literature Marathi Dept. Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded.</p>

Principal
 Vigneshwara College Of Education (B.Ed.)
 Dumborwadi (Otur) Tal. Amrav, Dist. PUNE

५. महात्मा फुले यांचे स्त्रीवादी चळवळी बाबत विचार व प्रेरणा

प्रा. सारिका पतीन शेटे

वितास तंबी गुमानस कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, तुंबरवाडी

प्रस्तावना

सांस्कृतिक परावर्तन ही एक विषयक हांगारे विचार देवानिहाय वेगवेगळे असलेले विमुक्त येते. स्त्रीवादाचा उदरगती यामे व त्याच्या अधिकाराचा झालेला प्रकार ही गोष्ट जगाच्या इतिहासात मनाला सोडा भरवा लावून जाते यामे, देश, धर्म, जात, वर्ग यांचे वेगळेपण स्त्रीमुक्तीच्या संघर्षात मोठा अडथळ ठरते. अशा स्थितीचा कायदायाने अनेक अधिकार दिलेले आहेत, परंतु या बाबतीत पुरुषांची मानसिकता साकारात्मक असण्याला हवी.

विविध विभागांची प्रेरणा व कार्ये यांच्या मारुत स्त्रीवादी चळवळींमार्फत असलेला महत्त्व मिळतो. या बाबतीत समाजसुधारक व विचारवंतांनी केलेले कार्य महत्त्वपूर्ण आहे. १९६० च्या दशकात समाजवादी, स्त्रीवाद व काळा स्त्रीवाद यासारखे विविध विचार प्रवाह व त्यामध्ये समाज असलेला विमुक्त येतो. युरोप व अमेरिकेतून असलेली वर्गावर आधारित समाजसुधारक व शाब्दिकशाही काळात स्त्रीवादी चळवळीने मोठी गती पेललेली विमुक्त येते. साळगत भारतातील स्त्रीवादी चळवळ विचार व कार्य या आभाषाने गीळलेली व गतीचीन दिशे.

उद्देश

स्त्री मुक्तीबाबत महत्त्वा फुले यांनी घेतलेली भूमिका आप्त महत्त्वाची ठरते. स्त्री शिक्षणापासून मुक्तीत करून जातीव्यवस्थेची रचना व मित्तुसत्ताक पद्धत अस आलेला त्यांच्या विचारांचा प्रवाह स्त्रीमुक्ती चळवळीविषयी मुख्य विचार व कार्यक्रम होऊ शकतो. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, प्रभाकर पाध्ये, उमा चक्रवर्ती, डॉ. शरद पाटील यासारख्या अनेक विचारवंत लेखकांना महत्त्वा फुलेंच्या विचारात स्त्रीमुक्ती व जाती व्यवस्था या विषयी लक्षात घेऊन विचारसरणी महत्त्वा दिसते. महत्त्वा फुले यांचे विचार व प्रेरणा स्त्रीवादी चळवळ यांचे आकारून करून घेणे हा प्रस्तुत गोष्ट निवडण्या उद्देश आहे. भारत व पारंपारिक देशातील अनेक विचारवंतांनी स्त्रीमुक्ती विषयक आपले विचार व्यक्त केले आहेत. यामध्ये उमा चक्रवर्ती, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, गो.प. आगरकर, अ.ह.साळुंखे, ज्योत्सना इ. विद्वान विमुक्त येतात. येथे महत्त्वा व्योक्तिचा फुले यांच्या विचारांचा आढावा घेण्यात आला आहे.

विषय विवेचन

स्त्रीवादी इतिहास लेखनावर प्रकाश ठरवण्यासाठी महत्त्वा व्योक्तिचा फुले यांच्या विचारांचा आढावा घेणे आवश्यक ठरते. स्त्रीवादी चळवळीत १९६० च्या दशकात वेग आला. स्त्रियांना जाता पुरुषांच्या

Sarika Patil
Principal

सोपरीने सामानता दिली जावी या विचारने जोर धरला तरी प्रत्यक्ष विषयवस्तू विषय या काळजत कायला लागला होता. मुख्य हा विवेकात्मक प्रतिनिधी तर तरी म्हणजे परंपरागत विषय असाय हीक कायला. मुजबतीत जाणवताच्या जावतीत असो, इतिहास पढविण्याचा प्रश्न असो या जावतीत तरी मुख्य असो वेदभाव नको असो समोसा अर्थ सामाजिकीत खीवादी विचारवतांनी द्यायला मुक्यात कोटी. दिसवारे तरी मुख्य भेद हे स्वाभाविक व नैसर्गिक वात असले तरी ते मानवाने निर्माण केले आहेत. येथे समाजवादी विचारवंत सामानता या तत्वावर भर देवाना दिसतात. मात्र समाजमानावर कळलेल्या या भेदाच्या रेषा मित्रवगभावे प्रभावी प्रयत्न दिवत नाहीत. समाजवादी खीवावापासून ते जहाल खीवावापर्यंत खीवादी पद्धतखीत अनेक विषय प्रकाश निर्माण झालेले दिसून येतात. पुष्की वर्चस्व हे मित्रवा भवे पद्धतवावे कारण मानतात. धर्मसंस्था, कुटुंबसंस्था, विवाहसंस्था यांमध्ये मित्रवादी भूमिका दुष्यम मानली गेली. खीवाद्याच्या भवे, समाजव्यवस्थेकडून खी व मुख्य सांघ्या शारिरीक भिन्नतेला जो अर्थ दिला गेला व जो मुख्य विकटवारी कोटी त्यामुळे त्यांच्या अधिकावानी मानमल्ली झाली.

भारतीय खीवाला आज शारिरीक, मानविक व नैसर्गिक छळ व अवमान, दुष्यम खाणपूक, मारहाण सांग तोंड द्यावे लागत आहे. विद्वुत साखत यांच्या विवेकानुप्रणाले सर्व समाजवाद्यांना वाटत आहे की, वर्गहीन व जाहीहीन समाज रचना आली की सर्व प्रश्न सुटतील पण ही रचना येणे हे स्वप्नच रहते. साळलत पाहताय खीवादी हा पुष्पांना वर्ज्य करून खीवावावात जाणारलेले वेगळे एकी राज्य उभारू पाहत आहेत. म्हणजे पुष्पा एकदा मयिन विवमता उभारू पाहतात यांच्यावर विद्वुत जाणवत प्रकाश टाकतात ते सुचवितान की या जहाल खीवादीवाखी घूक न करता मानवतेथे प्रश्न म्हणून ते पाहतात. वास्तववादी दृष्टीकोन समाज टेंकून विषयवाचे, मित्रवाचे, माणुखाचे नावे निर्माण करणवावर विषयास उवतात.

मित्रवाचे राज्य कासे व का निर्माण झाले. यापायल खीवादी अभ्यासाक प्रविण पञ्जण यांच्या मतानुसार याचे खादीकरण शोधवताना खीमुक्ती पद्धतखीना वेखील खीवांचा इतिहास पाहण्याची गरज भागू लागली. खीवादी इतिहास लेखन ही इतिहास लेखनाची एक ज्ञान शाखा म्हणून, या गरजेतून पुढे येत आहे. यातून इतिहासातील सरविक पयकमी व प्रभावी महीलाया इतिहास टळक करणवाचे काम यातून झाले. खीवादी इतिहास लेखनाचे हे एकूण चार उणे साधनात, इतर ज्ञान शाखांची मदत ही खी प्रकाश्या वाचवित दिवा सामाजिक संरचनाशी असणाम संघर्ष पितृसत्ताकाचेही कटणपटण समजवतासाठी आजक्यक मानतात.

महात्मा म्हणे याचे खीमुक्ती विषयाक विचार मोठे परिणामकारक ठरतात. खीवादी विषयावतावे भारताच्या खापतीत जातीच्या आम्पावतून न यणजे पद्धतखीत गरज टाणे खीमुक्तीचे थोप यणे टेंकून महात्मा पुढे याचे विषय व कार्य सुरू होते. ते विषय हे खीमुक्तीचा प्रभावी उपाय मानतात. १८८० च्या दशावत जातींनी उतरव व वेखील पितृसत्ताक पद्धतीचे खीकरून कृती उतर म्हणून पुढे येत. वेधत्या समजाची खीकरून कळलेली खाती व एकाची मनाची कला उतरार होते. ज्योतिषा हे खी विषयगत प्रश्न करतात. दिवा समजूत होवी की, खीवादी इवातत्र असता वाता नये. त्या स्वभावता लकाड मुळ, याणी व अधिकाची असतात. पातीच्या अजेत वटून त्यांची वेध करती हा त्यांचा मुळम धर्म आहे त्यांचा विषय

Principal

दिव्यास अनर्ध ओडवेल अरे समजून बहुसंख्य समाज फुलेंच्या दुःखाची विधावच्या विरोधी रहिल्ल, तेन्ना फुले बाबळन सगे रावले नाहीं.

भाषाशास्त्र व महापद्दातील सत्यतनी, पारंपारिक विधायकशास्त्रीय विकल्प बनवतारी संघर्शी पंडिता रत्नाबाई यांच्या बाबळनने खबळती व वृत्तपत्रातून व इतर माध्यमातून असो आंखणव्यास मुळावत कोली. इगदण खी व इगदणव्या जाती अंतर्गतवा प्रयत्न म्हणून महात्मा जोतिबा फुले यांनी सोडून गिला नाहीं. सत्यत आंखणव्या माध्यमातून आरत्याअभ्यासपूर्ण आंदोलक, सामिक दुष्दीने तय-कधीत विरोध करणाव्याया परखडपणे उतारे दिरीता याभाकांत खीजावीकर गुरगुत्यांच्या सभे पुरुष यतीच्या कृत्यपनावर ठे खंड उवतात. महात्मा फुले यांचा हा विचार नाकधीय खीयाच्या बदुरल शकूच भावना बाळगणाव्याशी विचार करणावच प्रयत्न करतो.

सर्, शरद पाटील हे माकर्त-फुले आवेडकरवाड ही बहुदुवाही ही विचारशाणी विकधीय कल्प महात्मा फुलेंच्या विचारव्या प्रभावातून इतिहासाची वास्तववादी सांडणी करतात. तेन्ना फुलेंचे विचार वेगळगणव खणीवर जाऊन पोचतात. म्हणूनवादी व माकर्तवादी विचारवंत यांच्यावर पिलू मुलाक पद्दतीचा प्रभाव राहिल्लेण आहे. परंतु आवेडकरांची दुष्पी पिलूमुलाक विरोधी राहिल्ली आहे. सर्, शरद पाटील यांना खीसमतेच्या प्रयोधानाई खी समतेचे महत्व गजलेचे वाटले इतर सभे इतिहास वाड प्राचीन वाटवी खी सता अदित्सात होती. सला दंग कथा मानतात. पण सर्, शरद पाटील ठामुन सांगतात. हे एक इतिहास वास्तव आहे. ते इतिहासातील खी योगदानाची खास दखल घेतात. खी सतंत आर्थिक समता असले तरी एकधीय दुःखा खी ही सासभकर्ती दिवत.

महात्मा फुले यांनी खी मुक्तीबाचत अद्यापि आपुलकी व तळमळ सांग्यात दर्शवतात. सासववादी, सर्, विविधत प्राचीन भारताचे आकात्म करणावय महात्त्वपूर्ण ठरतात. गेल अंवेडट यांच्याकडून महात्मा फुले यांच्या खीमुक्तीच्या विचारतर खंडावर अभ्यास झाल्लेण दिरली खी गिणव हे श्वेय संधीर देवून खी मुक्तीवादी केलेली वाट्याळ नंतर उल्लेखित खीसय मुलनेमधील लिखान व पंडिता रत्नाबाई यांचे उल्लेखनीय वातीविगद कोलेले बळ या दोन्हीच्या प्रभावातून जातीची उतरड व सर्, कर्तवादीच्या विचारतर सासव्यात आलेली पिलूमुलाक पद्दतीची मुलाभगीरी यांच्या आकात्मनाचरते महात्मा फुले कंडव्याच्या मुळ आकात्मनाचरते वेवून पोहवातात. तेन्ना खी सत्यतनेच सर्, कर्तवादी ते मुला करतात.

मुद्रव पद्दतीची पुर्वचयना महात्मा फुले आपण कार्याक्रम बनवतात. गेल, अंवेडट, यांच्या सते विचारवे पुनर्बिवाड, वास्तविकवादी, खीशिधन, इ. कार्याक्रम खीमुक्तीवादी महात्त्वपूर्ण आहेत या सुधारणेचे सते पिवृधाताकलेच्या व याची व्यवस्थेच्या भवभवासाठी कावण्या कडमणांच्या मुक्ती लवयासाठी सुधारकांनी जोडले नकते. फुलेंनी काळव्या दुष्दीने खी प्रयत्नाबाचत एक वैशिष्ट्यपूर्ण आरी भूमिका घेतली. त्यांनी विद्याच्या बाळवडीला प्रोत्साहन दिवत विचार सांडण खी शीसयाची ते माकर्ती कताता. आपण अदून विद्याच्या मुलाभगीतीचे वेमके खरव उवड करणाव्याची खीघात आदीत

(Signature)

Principal

Vilas Tambre College Of Education (BEEd)
Dumbarwadi (Chur) Tal. Jalner, Dist. Feroze

स्वीकृतीचा व्यापक समुदाय तथा उभा सहकार्याची कार्यक्षम संघटनांच्या इतिहास आहेत. या बाबतीत गेल आनंदत पुढे मत व्यक्त करतात की, शंभर वर्षांपूर्वी ज्योतीबांनी या बाबतीत स्पष्ट अशी भूमिका घेतली होती.

साधना

आधुनिक स्वीकृती विचारसरणीने आधुनिक विचार प्रवाहाचा धारण केले असताना, भारतीय स्वीकृतीचा मार्ग रंगत जाऊन असताना महत्त्वा फुले चांगी विचारधारी निरिच्छतच मार्गदर्शक ठरते. फुले यांनी हे विचार मानववादी सर्वात्मिक कसेटीवर खरे आणवारे असे होते. त्यांनी दिलेल्या घटना, उदाहरणे आणि मानवी मानविकीचा आढावा या गोष्टी मुख्य बाबताला विचार करण्यास प्रवृत्त करतात. स्वर्भ करणारा प्रोत्साहित करतात. शिवाय हे स्वी मुक्तीचे साधन म्हणून संपत्तात जातीव्यवस्था, समाजसना, शिक्षणाक पद्धती या गोष्टी त्यांना लक्षात आल्याबा ते जातीच्या अध्यासातून कुटूंब पुनर्रचना यासंबंध प्रथम सोदवाचता घेतात.

संदर्भ ग्रंथ

१. भावरात विद्युत, 'स्वी प्रश्ना' की खात्याल प्रतिभा प्रकाशन, पुणे पृष्ठ क्र. २०० ते २०१.
२. उपरोक्त भावरात विद्युत स्वी प्रश्नाची खात्याल पृष्ठ क्र. २१५ ते २१७.
३. निपटक सनाज प्रबोधन पत्रिका खंड १, कल्लर अण्ड सोळावटी प्रथम आवृत्ती मुंबई पृष्ठ क्र. २०१८.
४. महत्त्वा फुले समग्र साहस्य, ही नवी महत्त्वा ज्योतीयत फुले जति साधने प्रकाशने, समिती, महत्त्वा साधन, मुंबई, प्रथम आवृत्ती २०१३, पृष्ठ क्र. ८८ ते ८९.
५. गं.वा. सारदार महत्त्वा फुले व्यक्तिमत्त्व विचार, उंचाली प्रकाशन, मुंबई, पुनमुद्रण, २००५, पृष्ठ क्र. ९४ ते ९५.
६. पुणेबांनी सत्यसोधका घडे, शास्त्र पाठील विज्ञापक, चाई समर्थ पुणे २०१५ पृष्ठ क्र. १० ते ११.
७. डॉ. अम्बेडकर गेल, ज्योतिषा फुले, आणि स्वी मुक्तीचा विचार,, लोकजाग्रत ज्ञ, मुंबई, आठवी आवृत्ती १०१४ पृष्ठ क्र. ३० ते ३३.
८. किन्ता पृष्ठ क्र. ३५ ते ३८.

(Signature)
Principal

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - IX

Issue - I

January - March - 2020

ENGLISH PART - I

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमर्श

IMPACT FACTOR / INDEXING

2019 - 6.399

www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan

Aurangabad. (M.S.)

Principal

Vidya Tawde College Of Education (B.Ed.)
Dambanodi (Olti) Tal. Jambur (Dist. Pune)

✍ EDITORIAL BOARD ✍

<p style="text-align: center;">Professor Kaiser Haq Dept. of English, University of Dhaka, Dhaka 1000, Bangladesh.</p>	<p style="text-align: center;">Roderick McCulloch University of the Sunshine Coast, Locked Bag 4, Maroochydore DC, Queensland, 4558 Australia.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. Ashaf Fetoh Eata College of Art's and Science Salman Bin Abdul Aziz University, KAS</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Nicholas Loannides Senior Lecturer & Cisco Networking Academy Instructor, Faculty of Computing, North Campus, London Metropolitan University, 166-220 Holloway Road, London, N7 8DB, UK.</p>
<p style="text-align: center;">Muhammad Mezbah-ul-Islam Ph.D. (NEHU, India) Assot. Prof. Dept. of Information Science and Library Management University of Dhaka, Dhaka - 1000, Bangladesh.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Meenu Maheshwari Asst. Prof. & Former Head Dept of Commerce & Management University of Kota, Kota.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. S. Sampath Prof. of Statistics University of Madras Chennai 600005.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. D. H. Malini Srinivasa Rao M.B.A., Ph.D., FDP (IIMA) Asst. Prof. Dept. of Management Pondicherry University Kamikal - 609605.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. S. K. Omanwar Professor and Head, Physics, Sat Gadge Baba Amravati University, Amravati.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Rana Pratap Singh Professor & Dean, School for Environmental Sciences, Dr. Babasaheb Bhimrao Ambedkar University Raebareilly Road, Lucknow.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. Shekhar Gungurwar Hindi Dept. Vasantao Naik Mahavidyalaya Vasarni, Nanded.</p>	<p style="text-align: center;">Memon Sohail Md Yusuf Dept. of Commerce, Nirwa College of Technology, Nirwa Oman.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. S. Karunanidhi Professor & Head, Dept. of Psychology, University of Madras.</p>	<p style="text-align: center;">Prof. Joyanta Borbora Head Dept. of Sociology, University, Dibrugarh.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. Walmik Sarwade HOD Dept. of Commerce Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Manoj Dixit Professor and Head, Department of Public Administration Director, Institute of Tourism Studies, Lucknow University, Lucknow.</p>
<p style="text-align: center;">Prof. P. T. Srinivasan Professor and Head, Dept. of Management Studies, University of Madras, Chennai.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. P. Vitthal School of Language and Literature Marathi Dept. Swami Ramdas Teerth Marathwada University, Nanded.</p>

(Signature)
Principal

Vites Tambre College Of Education (B.Ed.)
Dombivli (City) Tel. 260901, Dist. Pune

२. शाखेचा प्रकार आणि मानसिक आरोग्य या संदर्भात विद्यार्थ्यांच्यामध्ये आढळून येणारा शैक्षणिक ताण

प्रा. उमा गणपत काळे

विलास ताम्बे गुमना कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, दुर्भारवाडी

सारांश

शाखेचा प्रकार आणि मानसिक आरोग्य यांचा विद्यार्थ्यांमध्ये आढळून येणारा शैक्षणिक ताणावर काय परिणाम होतो याचा अभ्यास करण्यासाठी प्रस्तुत संशोधन करी घेण्यात आले. सांगली व कोल्हापूर जिल्ह्यातील विविध शाखेतील एकूण 60 विद्यार्थ्यांचा संपूर्ण प्रस्तुत अभ्यासात प्रत्येक शाखा यामध्ये 30 अभियांत्रिकी आणि 30 कला शाखेतील विद्यार्थी होते. त्यांचे वय 22 ते 26 वर्षांपर्यंत होते. Arun singh & Alpna Gupta (1971) यांची Mental health Battery (MHB) आणि Abha rani Bisht (1987) यांची BBSS यातील SAS - Scales of academic stress या दोन मापनांचा वापरून प्रदात संशोधित करण्यात आला. प्रदत्ताचे सांख्यिकीय विश्लेषण 2 X 2 घटकाने आराखडा वापरून करण्यात आले. प्रस्तुत अभ्यासात असे दिसून आले की,

1. मानसिक आरोग्याच्या बाबतीत व्यक्तीगत विन्यास विभागात न घेता तुलना केली असता कला शाखेतील विद्यार्थ्यांपेक्षा अभियांत्रिकी शाखेतील विद्यार्थ्यांमध्ये शैक्षणिक ताणाचे प्रमाण अधिक आहे.
2. शाखेचा प्रकार विभागात न घेता तुलना केली असता चांगले मानसिक आरोग्य असणा-या विद्यार्थ्यांपेक्षा खालावलेले मानसिक आरोग्य असणा-या विद्यार्थ्यांमध्ये ताणाचे प्रमाण अधिक आहे.

प्रस्तावना

प्रत्येक दिवस नवीन वेळी आणि काळाच्या ओघात माने पडतो परंतु प्रत्येक दिवसात व्यक्तीने काय कसे म्हणजेच दिवसातील कार्यात चांगले काम करून काही फलप्राप्ती झाली तर व्यक्तीला समाधान वाटते व तिथे मानसिक आरोग्य चांगले राहते. तरी मानसिक आरोग्य ही संज्ञा जुनी असून 1965 मध्ये कोरी इतर यांनी मानसिक आरोग्याची व्याख्या करतांना वर्तन संवेदन आणि जाणीव या घटकांना महत्त्व दिले तर जागतिक आरोग्य संघटनेने व्याख्येच्या मानसिक स्वास्थ्याची व्याख्या पुढीलप्रमाणे केली. "Health is a state of complete, physical, mental & social well being & not merely the absence of disease or infirmity."

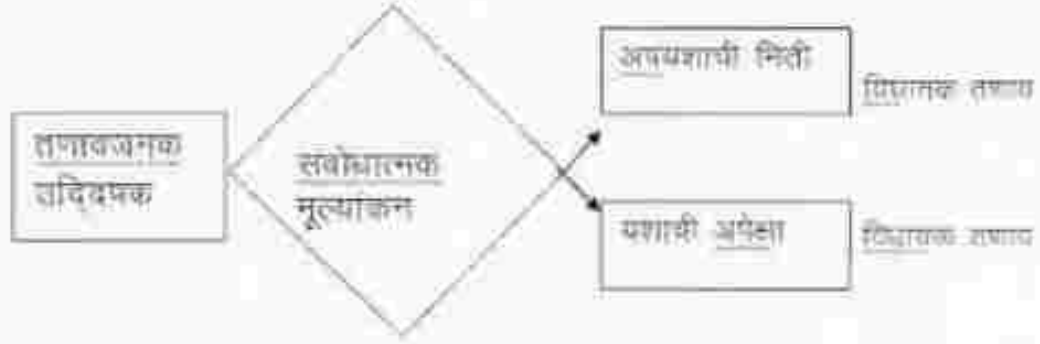
या दोन्ही घटकांना परिणाम व्यक्तीगत विकासावर व्यक्तीच्या वंशावर आणि अनुवांशिक होते.

परंतु ब-याच वेळा ताण-तणावामुळे मानसिक आरोग्य बिघडलेले पहावयास मिळते. यातून शैक्षणिक ताण वाढता तर व्यक्ती स्वच्छता स्वामल अक्षय सामजात वृद्धता "उद्दिष्टांक परिस्थितीने व्यक्तीच्या क्षमतांना दिलेले आव्हान न घेण्याचे आहे असे जाणवल्यामुळे निर्माण होणारी दडपणमुक्त मानसशास्त्र अस्तित्वात म्हणजेच तणाव होय."

Principal

Vilas Tambe College Of Education (B.Ed.)
Dumburadi (Dist) Tal. Dumbur, Dist. Pune.

मूल्यव्यवस्था मानसिक आरोग्य व शैक्षणिक तान यांचा जादवका संबंध असल्याचे महाव्यास गिळी शैक्षणिक तान वादल्यास मानसिक आरोग्य सिध्दते तर शैक्षणिक तान कमी राहिल्यास किंवा life is challenge म्हणून घेतल्यास मानसिक आरोग्य चांगले राहण्यास मदत होईल. हेच प्रस्तुत सारोप्यनातून दिसून येते.

उद्दिष्ट्ये

1. मानसिक आरोग्याबाबत व्यक्ती मिनता लक्षात न घेता अभियांत्रिकी आणि कला शाखेतील विद्यार्थी यांच्यामध्ये शैक्षणिक संधारण कधी करणे आहे काय हे जाणून घेणे.
2. शाखेचा प्रकार विचारात न घेता चांगले मानसिक आरोग्य असलेले विद्यार्थी आणि मानसिक आरोग्य खालावलेले विद्यार्थी यांच्यामध्ये शैक्षणिक संधारण करणे.

यातील उद्दिष्ट्यांच्या आधारे प्रस्तुत अभ्यासात पुढील गृहीतके घेतल्यास जाते.

गृहीतके

1. मानसिक आरोग्याबाबत बाबतीत व्यक्तीमत्त मिनता विचारात न घेता तुलना कधी असता कला शाखेतील विद्यार्थ्यांमधे अभियांत्रिकी शाखेतील विद्यार्थ्यांमध्ये त्यांचे प्रमाण अधिक असल्याचे दिसून येईल.
2. विद्यार्थी कोणत्या शाखेमध्ये शिष्य आहेत, हे लक्षात न घेता तुलना कधी तर चांगले मानसिक आरोग्य असणा-या विद्यार्थ्यांमधे खालावलेले मानसिक आरोग्य असणा-या विद्यार्थ्यांमध्ये त्यांचे प्रमाण अधिक असल्याचे दिसून येईल.

संगोपन पद्धती

1. नमुना

इस्लामपूर, इमलकरजी, सांगली आणि साखराळे येथे शिष्य घेत असणा-या एकूण 60 विद्यार्थ्यांमधे सहाय्य प्रस्तुत अभ्यासात प्राप्त झाला. यांमध्ये कला शाखेतील 30 विद्यार्थी आणि अभियांत्रिकी शाखेतील 30 विद्यार्थी होते. त्यांचा वयोगट 22 ते 28 वर्षे इतका होता. प्रत्येक गोंडा करण्यास सहाय्य घेणे

उपलब्ध झालेल्या व सहकार्य करण्याची इच्छा दाखविलेल्या विद्यार्थ्यांची नमुनात निवड करण्यात आली.

2. मापन साधने

1. **Mental Health Battery (1971)** : प्रस्तुत मापनी यांनी तयार केली असून ती हिंदीत आहे. या मापनीद्वारे सहभागी विद्यार्थ्यांच्या मानसिक स्वास्थ्याचे मापन केले. या मापनीत एकूण 130 प्रश्न असून ती यापैकी 6 भागात विभागली आहे. त्यामध्ये 1 ते 5 भागासाठी 2 पर्याय आहे आहे आणि 6 व्या भागासाठी 4 पर्याय आहेत यातील स्वतःला लागू पडणाऱ्या एक पर्याय उत्तरदात्याला निवडायला सांगितला जातो. विद्यार्थ्यांनी कोणता पर्याय निवडला त्यानुसार उत्तर सूचीच्या साहाय्याने गुणांकन केले. बरोबर उत्तराला '1' गुण आणि चुकीच्या उत्तराला 'सुभ्य' गुण दिला. शेवटी सर्व भागातील गुणांकांची बेरीज करून एकूण प्राप्तांक मिळवला या प्राप्तांकावरून मानसिक स्वास्थ्याची पातळी ठरविण्यात आली.

2. Bisht Battery of stress scales (1987)

(SAS) Scales of Academic Stress :- Dr. Abha Rani Bisht (1987) यांनी विकसित केलेल्या मापनीचा वापर करून सहभागी विद्यार्थ्यांमधील शैक्षणिक ताणाचे मापन केले. ही मापनी हिंदीत असून या मापनीत एकूण 13 भाग आहेत. त्यातील शैक्षणिक ताण (SAS) Scales of academic stress या भागात 80 प्रश्न असून प्रत्येकाचा उत्तरासाठी "सदैव, बहुता, कधी-कधी, बहुत कम, कमी नही" असे 5 पर्याय आहेत. यातील स्वतःला जास्तीत जास्त लागू होणा-या पर्यायापुढे अशी "✓" चूक करून पर्याय नोंदवण्यात सांगितले. विद्यार्थ्यांनी कोणता पर्याय निवडला त्यानुसार गुणांकन 2 भागात केले. Positive साठी 4, 3, 2, 1, 0 आणि Negative साठी 0, 1, 2, 3, 4

असे गुण दिले. शेवटी सर्व भागातील गुणांकांची बेरीज करून एकूण प्राप्तांक मिळवला. या प्राप्तांकावरून शैक्षणिक ताणाची पातळी ठरविण्यात आली.

3. **कार्यनिधी** :- सहभागी विद्यार्थ्यांना त्यांच्या कॉलेजमध्ये प्राचार्यांच्या पूर्व परवानगीने आधी विकसित केलेल्या दिवशी व वेळी M.H.B. आणि SAS या दोन मापन्या वैयक्तिकरित्या देण्यात आल्या, आणि वैयक्तिक पातळीवर मापनी कार्य पूर्ण केले.

निष्कर्ष व चर्चा

प्रस्तुत अभ्यासातील त्रिहत्या मूळीतकानुसार कला शाखेतील विद्यार्थी आणि अभियांत्रिकी शाखेतील विद्यार्थी यांच्या शैक्षणिक ताण पातळीत काही फरक आढळून येतो का हे पाहिले यासाठी या दोन गटांचे ताणकाळाचे सरासरी गुणांक काढण्यात आले तसेच दुस-या मूळीतकानुसार माणिकानुसार चांगले मानसिक आरोग्य व खालावलेले मानसिक आरोग्य या विद्यार्थ्यांच्यामध्ये ताणकाळात भिन्ना आढळते काय हे पाहिले यासाठी या दोन गटांचे सरासरी गुणांक विकसित केले. त्यासाठी आधी सहभागी विद्यार्थ्यांच्या गटासाठी M.H.B. या मापनीच्या गुणांकांचे जे नियम प्राप्त झाले होते, त्यातील सर्वोच्च हा विभागित बिंदू मानून मज्याकाळातील गुणांक प्राप्त केलेल्या विद्यार्थ्यांना मानसिक आरोग्य खालावलेले विद्यार्थी आणि मज्याकाळाच्या वर गुणांक प्राप्त केलेल्या विद्यार्थ्यांना मानसिक आरोग्य चांगले असलेले विद्यार्थी - असे संबोधण्यात आले.

तळात खालील माहिती संबंधित गुणांकानी सरासरी मुल्ये सादर केली असून याचे प्रकार आणि मानसिक आरोग्य बाबतले सरासरी गुणांकाबाबत दिशून वेगवेगळे फरक सांख्यिकीय पृथक्या सार्थ ठरता आहे या हे दृष्टीगोचरी एक गुणोत्तरे या तक्त्यात समाविष्ट केली आहेत

तळात ख. 1

शैक्षणिक तागाची पातळी वरीलगास सरासरी गुणांक आणि प्रचरण विरलेषण निष्पत्तीचा सारांश

शाखा प्रकार	बांगले स्वारथ्ये	खालावलेले स्वारथ्ये	एकत्रित
कला	सरासरी : 153 प्र.विवरण : 4.32 एकूण संख्या : 15	सरासरी : 172.6 प्र.विवरण : 5.47 एकूण संख्या : 15	सरासरी : 162.8 प्र.विवरण : 10.67 एकूण संख्या : 30
अभियांत्रिकी	सरासरी : 221.13 प्र.विवरण : 5.25 एकूण संख्या : 15	सरासरी : 240.33 प्र.विवरण : 6.39 एकूण संख्या : 15	सरासरी : 230.73 प्र.विवरण : 11.24 एकूण संख्या : 30
एकत्रित	सरासरी : 187.06 प्र.विवरण : 34.40 एकूण संख्या : 30	सरासरी : 206.46 प्र.विवरण : 35.38 एकूण संख्या : 30	सरासरी : 196.77 प्र.विवरण : 35.74 एकूण संख्या : 60

प्रचरण विरलेषण निष्पत्तीचा सारांश

स्त्रोत	मुक्तीप्रमाण संख्या (df)	एकूण प्रचरण (SS)	सरासरी प्रचरण (M s/v)	एक गुणोत्तर (F-ratio)
शाखेचा प्रकार	1	69224.06	69224.06	2206.70**
मानसिक आरोग्य	1	5645.39	5645.39	179.96**
शाखेचा प्रकार X मानसिक आरोग्य	X ²	0.61	0.61	0.02 N.S.
प्रभाव	56	1756.67	31.37	
एकूण	59	76826.73		

कला शाखेतील विद्यार्थ्यांच्या (बांगले आणि खालावलेले मानसिक आरोग्य एकत्रित) तागाची संबंधित सरासरी गुणांकाने (162.8) अभियांत्रिकी शाखेतील विद्यार्थ्यांच्या (बांगले आणि खालावलेले मानसिक आरोग्य एकत्रित) सरासरी गुणांक (230.73) अधिक असल्याचे तक्त्यात क. 1 वरून दिशून येते. एथेच मध्ये या या दोन मटांच्या सरासरी गुणांकातील फरक 0.01 पातळीवर सार्थ ठरल्याचे दिशून देते. कला शाखेतील विद्यार्थ्यांनिका अभियांत्रिकी शाखेतील विद्यार्थ्यांच्याबाबत तागाचे प्रमाण अधिक दिशून येईल. असे जे माहिती वरीलगास गुणोत्तरातील पूर्वकलनात केले होते ते सार्थ असल्याचे यावरून सिद्ध होते.

वाजवी नमूद वेगवेगळ्या अभियांत्रिकी शाखेतील विद्यार्थ्यांना कठिण ऑटिडेंटिक राहणे व्यस्ततादिनात आर्थिक व सामाजिक अडकणी बाबतानुळे भविष्याविषयी काळजी घटते घटून त्या निमाणे होणे स्वाभाविक आहे म्हणून त्यांच्याबाबत कला शाखेतील विद्यार्थ्यांच्या सुतलेत अधिक प्रमाणात ताग निमाणे झालेला दिशता

(Signature)
Principal

घांगले मानसिक आरोग्य असलेल्या विद्यार्थ्यांच्या (कला शाखा व अभियांत्रिकी शाखा एकत्रित) सरासरी गुणांकामेता (167.00) खाल्यावलेले मानसिक आरोग्य असलेल्या विद्यार्थ्यांच्या (कला शाखा व अभियांत्रिकी शाखा एकत्रित) शैक्षणिक ताणामासतना सरासरी गुणांक (208.76) मोजून या दोन सरासरी गुणांकामधील भेद 0.01 पातळीला सार्थ ठरला असल्याचे तक्ता 1 वरून स्पष्ट होते. घांगले मानसिक आरोग्य असलेल्या विद्यार्थ्यांच्या खाल्यावलेले मानसिक आरोग्य असलेल्या विद्यार्थ्यांच्यामध्ये ताणाचे प्रमाण अधिक असल्याचे दिसून येईल असे जे भाकिता तुलना-या गृहितकात केले होते त्या पाहिलेला ही निष्पत्ती पुष्टी देणारी आहे.

मानसिक आरोग्य घांगले असलेल्या विद्यार्थ्यांच्या तुलनेत मानसिक आरोग्य खाल्यावलेले विद्यार्थी स्वतःला अधिक प्रयत्नात घेतून, जाणून घ्यायला असताना त्यामधील त्यांच्या त्यांच्या प्रयत्नांवर व वास्तवांवर विचार करताना, नव्या तसेच त्यांच्यामध्ये परीक्षेची भीती, घुस्कीच्या फळतीने अभ्यास करणे, आठवणीतून काढण्याचे, मित्रांच्या वाईट संगती व सर्व घटकांचा परिणाम त्यांच्या मानसिक आरोग्यावर होत असल्याने त्यांच्यामध्ये शैक्षणिक ताणाचे प्रमाण जास्त असल्याचे दिसून येते.

निष्कर्ष व मर्दाश

प्रस्तुत अभ्यासातील प्राप्त फलितानुसार असे दिसून देते की,

1. मानसिक आरोग्याच्या बाबतीत व्यक्तीगत भिन्नता विद्यार्थ्यां न घेता तुलना केली असता कला शाखेतील विद्यार्थ्यांच्यापेक्षा अभियांत्रिकी शाखेतील विद्यार्थ्यांच्यामध्ये ताणाचे प्रमाण अधिक असल्याचे दिसते.
2. शाखेचा प्रकार विचारात न घेता तुलना केली असता घांगले मानसिक आरोग्य असणा-या विद्यार्थ्यांच्यापेक्षा खाल्यावलेले मानसिक आरोग्य असणा-या विद्यार्थ्यांच्यामध्ये ताणाचे प्रमाण अधिक असल्याचे दिसते.
3. शाखेचा प्रकार आणि मानसिक आरोग्य या दोहोंना एकत्रित परिणाम शैक्षणिक ताणावर होत नाही.

तथापि प्रस्तुत अभ्यास मर्यादित नमुन्यावर आधारित असल्याने याविषयी अधिक व्यापक क्षेत्रातील नमुना घेऊन असायन करून दिसून येतो काय हे पाहणे उपयुक्त ठरेल.

संदर्भ

1. www.who.int/mental_health website
2. वेल्स, भरत, वेसाफंडे (जुलै 2006) : व्यक्तिगत विकास आणि मानसिक आरोग्य
3. दूर शिक्षण केंद्र (2008) & उपयोजित मानसशास्त्र
4. सामाजिक सल्ला (18 जुलै 2010) : युवा मनांचा एकटवणा

Principal

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - IX

Issue - I

January - March - 2020

ENGLISH PART - I

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विद्यया विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING

2019 - 6.399

www.sjfactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc. (Maths), M.B.A. (Mktg), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan

Aurangabad. (M.S.)

Principal

Vitas Tambhe College Of Education (B.Ed.)
Dumberwadi (Otar) Tal. Jalnar, Dist. Pune.

✍ EDITORIAL BOARD ✍

<p style="text-align: center;">Professor Kaiser Haq Dept. of English, University of Dhaka, Dhaka 1000, Bangladesh.</p>	<p style="text-align: center;">Roderick McCulloch University of the Sunshine Coast, Locked Bag 4, Maroochydore DC, Queensland, 4558 Australia</p>
<p style="text-align: center;">Dr. Ashaf Feteah Eata College of Art's and Science Salman Bin Abdul Azziz University, KAS</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Nicholas Loannides Senior Lecturer & Cisco Networking Academy Instructor, Faculty of Computing, North Campus, London Metropolitan University, 166-220 Holloway Road, London, N7 8DB, UK.</p>
<p style="text-align: center;">Muhammad Mezbah-ul-Islam Ph.D. (NEHU, India) Assit. Prof. Dept. of Information Science and Library Management University of Dhaka, Dhaka - 1000, Bangladesh.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Meenu Maheshwari Assit. Prof. & Former Head Dept. of Commerce & Management University of Kota, Kota</p>
<p style="text-align: center;">Dr. S. Sampath Prof. of Statistics University of Madras Chennai 600005.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. D. H. Malini Srinivasa Rao M.B.A., Ph.D., FDP (IIMA) Assit. Prof. Dept. of Management Pondicherry University Karakal - 609605.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. S. K. Omanwar Professor and Head, Physics, Sat Gadge Baba Amravati University, Amravati.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Rana Pratap Singh Professor & Dean, School for Environmental Sciences, Dr. Babasaheb Ambedkar University Barabanki Road, Lucknow.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. Shekhar Gungurwar Hindi Dept. Vasantrao Naik Mahavidyalaya Varanasi, Nanded.</p>	<p style="text-align: center;">Memon Sohail Md Yusuf Dept. of Commerce, Nirwa College of Technology, Nirwa Omari.</p>
<p style="text-align: center;">Dr. S. Karunanidhi Professor & Head, Dept. of Psychology, University of Madras.</p>	<p style="text-align: center;">Prof. Joyanta Borbora Head Dept. of Sociology, University, Dibrugarh</p>
<p style="text-align: center;">Dr. Walmik Sarwade HOD Dept. of Commerce Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. Manoj Dixit Professor and Head, Department of Public Administration Director, Institute of Tourism Studies, Lucknow University, Lucknow.</p>
<p style="text-align: center;">Prof. P. T. Srinivasan Professor and Head, Dept. of Management Studies, University of Madras, Chennai.</p>	<p style="text-align: center;">Dr. P. Vitthal School of Language and Literature Marathi Dept. Swami Ramdas Teerth Marathwada University, Nanded.</p>

(Signature)
Principal

Vilas Tambe College Of Education (B.Ed.)
Dumburwadi (Kas) Tal. Junnar, Dist. Pune.

८. भारतातील उच्च शिक्षणा पुढील आव्हाने

प्रा. उमा गणपत काळे

दिलारा तांबे पुस्तक कौटिल ऑफ एज्युकेशन, दुंबरवाडी

सारांश

भारत हा एक आशिया खंडातील मोठा देश आहे. भारताची 18 ते 23 वर्षे वयोगटातील अंदाजे लोकसंख्या 150 इतरल्या आहे. भारतामध्ये आज 33,000 पेक्षा जास्त महाविद्यालये आणि 659 विद्यापीठ असल्याचा अंमिनाम आहे. भारताला उच्च शिक्षणाच्या विकासासाठी सूद्धा रूपा मोठ्या संधी आहेत. भारत जगातील तिस-या क्रमांकाची शैक्षणिक प्रणाली बनविते. परंतु चांगल्या शैक्षणिक सुविधा सांभाळण्यासाठी भारत अस्तर्ध आहे. भारतात खाजगी आणि सरदेशी पुस्तकूकीसाठी सर्वात आशादायक क्षेत्र म्हणून उच्च शिक्षण क्षेत्र ओळखले जाते. नववर्षीन आव्हानांवर मात करण्यासाठी आपल्या देशाच्या उच्च शिक्षण क्षेत्रात एक नमुना बदल करण्याची आज गरज आहे. कौशल्य विकास, मुक्त शिक्षण, शिक्षकांचे शिक्षण, व्यावसायिक शिक्षण, शिक्षणात लॅंग्वेजचा वापर या सर्व महत्त्वाच्या बाबी आहेत.

प्रस्तावना

उच्च शिक्षणातून विज्ञान, कृषी, औद्योगिक क्षेत्रातील प्रगती बरोबरच लोकशाही जीवन पध्दतीला अनुकूल मनुष्य बळगती निर्मिती व्हावी अशी अपेक्षा असते. बदलत्या परिस्थितीनुसार देशाच्या विविध गरजा लक्षात घेवून उच्च शिक्षणाची पुनर्रचना करण्यात यावी अशी मागणी होत आहे. भारतीय उच्च शिक्षण शिक्षणापुढे आज मोठी आव्हाने आहेत. भारतातील विद्यार्थ्यांची व महाविद्यालयांची संख्या दिवसेंदिवस वाढत असली तरी संख्यात्मक चाढीपेक्षा गुणात्मक चाढ होणे गरजेचे आहे. समाजातील गरजा आणि समस्या सोडविण्यासाठी या निष्कलेल्या ज्ञान व माहितीचा उपयोग कौशल्याने कराव्या याचे शिक्षण विद्यार्थ्यातून मिळणे गरजेचे आहे. भारत हा देश लोडग्यांचा देश असल्यामुळे लोकशाही शासनप्रणाली स्वीकारलेल्या या देशापुढे ग्रामीण भागाचा विकास हे ऊर मोठे आव्हान आहे. ग्रामीण भागातला ग्रामीण युवक हा सर्वगुणसंपन्न व सुसंघटित, दर्जेदार व्यक्तिमत्त्वाचा निर्माण झाला पाहिजे त्यासाठी त्याच्या शिक्षणाची संध करणे गरजेचे आहे.

Present Status of Universities and Degree Awarding Institutions.

- Number of Universities
In 1950 - 51 : 30
In 2011 - 12 : 700
- India is today ranked as the third largest higher education system in the world after US & China.
- Annual enrolment :
Above 25 million (including ODL)

(Signature)
Principal

Vilas Tambe College of Education (B.Ed.)
Dumburwadi (Dist. Pune)

1st Page

उच्च शिक्षणासमोरील आव्हाने

भारतामध्ये स्वातंत्र्य प्राप्तोवून मिळालेल्या शिक्षण आव्हाने उच्च शिक्षण दिशासत्तादी शिकवणी केल्या स्वातंत्र्यानंतर बरेच अंतर सोडले असले तरी आज भारतातील उच्च शिक्षणासमोर काही आव्हाने पुन्हा आहेत. भारतातील उच्च शिक्षणासमोरील सर्वात मोठे आव्हान म्हणजे प्राध्यापकांची हीच कमतरता. मजूर प्राध्यापक पदे भरलेली नाहीत. तसेच बहुतेक प्राध्यापकांमध्ये अज्ञान, संशोधन आणि प्रशिक्षणात गुणवत्ता नसते.

अभ्यासक्रम

दरजेदार शिक्षण आणि अद्ययावततेने जल्दीच्या महत्वाकांक्षांना सालना मिळते आणि त्या महत्वाकांक्षा पाठ्यात उतरलीपासताही सही उपलब्ध होतात. त्यामुळे जल्दीच्या जागृकता परिपूर्ण घडून येते. यामुळे शिक्षण आणि अभ्यास महत्त्वाचे आहे.

आजचा अभ्यासक्रम कालबाह्य असून कौशल्य विकासामध्ये योग्यतर शिक्षण-या जोराल्याचा अभाव दिसून येतो. आंतर शिक्षणातील शिक्षण प्रेम्भाही सही कमी प्रमाणात उपलब्ध असलेली दिसून येते.

अध्यक्षकटी, अध्यक्षकट्टे आणि अध्यक्षकट्टे यासारख्या भारतातील सर्वोत्कृष्ट संस्थांची महाविद्यालये आणि मिळावीयत प्रवेश झालेल्या एकेक विद्यार्थ्यांपैकी ५-५५ कमी विद्यार्थ्यांची निवड घेवटी होते. अभ्यासक्रमाच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांच्या मर्यादा पूर्ण व्हाव्यात त्याची निश्चिती कोलेजी उदरिध्दये राज्य जाणीत. तज्ज्ञांना काळ्या विद्यार्थ्यांना अद्यावत ज्ञान देणारे पाठ्यात अभ्यासक्रमात असवते.

संशोधन

उच्च दर्जाचे संशोधन आणि नाविन्यपूर्ण गोष्टीच्या बाबतीत भारतीय विद्यापीठांची कमतरता आहे. सध्या भारतीय लोकसंख्येची ५० टक्के लोक २५ वर्षांपेक्षा कमी वयाचे आहेत. २०२० पर्यंत भारत सर्वात मोठा तिस-या वयोगटातील देश म्हणून चीनपेक्षा मागे जाईल. विद्यार्थ्यांचे भविष्य घटविण्यामध्ये विद्यापीठांची भूमिका पाहण्याक, पुढेगामी आणि सामाजिक जबाबदार टॅलनाक प्रगातीवर अवलंबून असते. हे सर्व साध्य करण्यासाठी उच्च शिक्षण प्रणालीमध्ये सुधारना आवश्यक आहे.

पुरवठा व मागणी मध्ये अंतर

अध्यक्षकटी कला विज्ञान आणि तंत्रिकाशिकीवर लक्ष नोंदित करतात. भारतामध्ये आज अध्यक्षकटीची सध्या कमी प्रमाणात आहे. तशीच अध्यक्षकटी स्थापन करणे आणि सध्या अस्तित्वात असलेल्या अध्यक्षकटी चे क्पक्षर कमीत कमी निश्चित विद्यापीठांकडी जागतिक दर्जाचे संशोधन विद्यापीठ होण्यासाठी प्रयत्न करणे आवश्यक आहे.

प्रकल्प आधारीत शिक्षण

उच्च पदवीधरांना नवीन कौशल्ये दिशेनेत व्यावसायिक कौशल्ये शिकवण्याची आवश्यकता आहे. ज्यामुळे त्यांना नोकरी मिळू शकेल. व्यावहारिक ज्ञान प्राप्त करून जीवनकौशल्यावर आधारित अभ्यासक्रम असले पाहिजेत. अभ्यास शास्त्राच्या दृष्टीकोनातून पायाभूत अभ्यास उच्चयोजनेची आवश्यकता आहे.

मूल्यसंवर्धनाची जोपासना

विद्यार्थ्यांचे संतुलित व्यक्तिमत्त्व उभार करण्यासाठी त्यांचा सर्वांगीण विकास होणे गरजेचे आहे. शारीरिक, सामाजिक, भाषणिक, आध्यात्मिक असा किंवा अंगाने विद्यार्थ्यांना परिपूर्ण करणे गरजेचे आहे. भारतीय संस्कृती

Principal

Vilas Tambe College of Education (B.T. Dumble)

जगातील सर्वात श्रेष्ठ प्राथमिक संस्कृती आहे. त्यामुळे संस्कृतीचे संरक्षण, संवर्धन वारंवारतासाठी मुल्यांची जपवृक्ष करणे आज गरजेचे आहे ही मूल्यांची जपवृक्ष कल्पनाच्ये शिक्षकांची भूमिका महत्त्वपूर्ण आहे. त्यामुळे Value based education असायला हवे. शिक्षण फक्त शैक्षणिक, नैतिक आणि आध्यात्मिक क्षेत्रांमधील मूलभूत मूल्यांचा विकास साधला जावा. लोकशाही समाज वाढावेर आधारीत नागरिक निर्मिती करण्याचे प्रयत्न स्वतंत्र प्राचीन ज्ञान द्वारे यामध्ये लोकांसाठीची मूल्ये जोपासणे गरजेचे आहे. स्वातंत्र्य, समता, सतुता, न्याय या लोकशाही मूल्यांचे आणि जेथे पाहिले म्हणून उच्च शिक्षणातुळे मूल्यांचा विकास करणे हे आज मोठे आव्हान आहे.

सर्वसाधारणक प्राल्प

भारतातील शैक्षणिक सुधारणांमध्ये सर्वसाधारणकता, निव्वड, भावीन्यता आणि उत्कृष्टता या बाबतीत पुनर्दिधार केल्या नवजती कता प्रकारे समाविष्ट केल्या येईल यासाठी उपलब्ध पुराव्यांचा आधार घेणे आणि त्यानुसार या सुधारणां बाबत प्रयोग करणे अत्यावश्यक आहे. हे घेता राज्य सरकारसाठी सर्वप्रथम मूलभूत अध्ययनाच्या बाबतीत स्पष्ट आणि मौजता येण्यासाठी लक्ष्य असले आणि ते राज्य सरकारसाठी सामूहिक प्रयत्नांची आवश्यकता आहे. शिक्षण, निर्णयकर्ता, व्यवस्थापन, प्रशासन आणि शिक्षण क्षेत्रात काम करणे—या संस्थांना या मुद्द्यावर प्रदान्याने काम करण्या बरदल जागीर झाली तरच लक्षणीय बदल दिसून येतू शकते.

राजकीय घटक

राजकीय प्रभाव ही देशीत एक अतिशय प्रभाव टाकणारी गोष्ट आहे. प्रशासकीय मंडळांचा त्यांच्यात राजकीय प्रभाव / हस्तक्षेप नवी असतो प्रदान्यात आणि गुणवत्तापूर्ण शिक्षकांची कमतरता यामुळे विद्यार्थ्यांना सक्षील झाले गिळत नाही. परिणामी विद्यार्थ्यांमध्ये नावड,अनास्था दिसून येते.

राजकीय संसाधन विकास स्थायी समितीचे अध्यक्ष : श्री संजयरावराव राणी 'भारतातील उच्च शैक्षणिक क्षेत्रातील समस्या व आव्हाने या विषयावर अध्याय सादर केला या अध्यायात उच्च शिक्षण क्षेत्रांमधील आव्हानांचा अन्वयात मांडण्यात आला.

समितीची प्रमुख निरीक्षणं व शिफारसी खालील प्रमाणे आहेत.

1. रचनेची कमतरता

उच्च शिक्षणामध्ये बहुतांश बाबी राज्य विद्यापीठे आणि त्यांच्याशी संबधित महाविद्यालये हाताळत असतात. परंतु या राज्य विद्यापीठांनी तुलनेने अनुदल उच्च प्रमानात गिळते. विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या (UGC) कार्यसंकेतातील 65 % अनुदान केंद्रीय विद्यापीठे आणि त्यांची महाविद्यालये वापरतात. तर राज्य विद्यापीठे आणि त्यांच्याशी संबधित महाविद्यालयांना उर्वरीत 35 % गिळतात. समितीची अशी शिफारस आहे की राज्य विद्यापीठांमधील निधी योजना कल्पनांच्या उददेशाने इतर पैसांचा माध्यमातून पैसं गिळयावेत.

2. शिक्षकांच्या रिक्त जागा

दुजीती नुसार विविध केंद्रीय विद्यापीठांमधील प्राध्यापकांसाठी सहयोगी प्रख्यापक 688588 मजूर पदे आहेत. मजूर आयातन पदांमधी 35% प्राध्यापक, 40% सहकारी प्राध्यापक पदे आणि 20% सहयथक प्राध्यापक पदे रिक्त आहेत.

(Signature)
Principal

समितीने याची कायने पुढीलप्रमाणे दिली आहेत.

1. तरुण विद्यार्थ्यांना अध्यापन व्यवसाय अकार्यक्षम करत नाही.
2. भारतीय प्रक्रिया लोकांत जाहेत आणि त्यातून वे-याव औपचारिकता समाप्ति आहेत. पदे रित्त होण्यापूर्वी भारतीय प्रक्रिया सुरु झाली पाहिजे. या व्यतिरिक्त शिक्षकव्यावसायिक प्रणाली अधिक अकार्यक्षम करण्यासाठी प्रवृत्त्यापवतना सशोभात, प्रगत्य करण्यास प्रोत्साहित केले पाहिजे आणि स्टार्ट अन्वसाठी अधिक पाठयक दिले पाहिजे.

3. शिक्षकांची जबाबदारी व कार्यक्षमता

राज्या विद्यापीठ व महाविद्यालयांमध्ये प्राध्यापकांची जबाबदारी व कार्यक्षमता सुनिश्चित करण्याची प्रणाली प्रभावीपणे कार्यरत नाही. प्राध्यापकांचे मूल्यमापन करण्यासाठी पर्यायान्ता ऑडिटची एक प्रणाली तयार केली जावी. शिक्षकांच्या विविध पर्यायान्ताची कायदापत्रे वेळोवेळी पर्यायान्ता ऑडिटमध्ये जोडली जावीत.

4. रोजगाराच्या कौशल्याचा अभाव

राष्ट्रिय शिक्षण संस्थांमध्ये विद्यार्थ्यांमध्ये रोजगाराच्या कौशल्याचा अभाव दिसून आला आहे. वेगवेगळ्या क्षेत्रातील कौशल्ये प्राप्त करून रोजगार वाढविण्यासाठी त्या प्रकारचे अन्वयात्मक देण्याची शिफारस केली गेली आहे.

परील सर्व मोर्धीचा विचार करता भारतीय मुळक साम, सर्वपुणसंपन्न, प्रगत्य व्यक्तित्वाचा, सतीराने सद्गुण, आंतरराष्ट्रीय भावना जोपासणारा, नैतिकतेने यामगारा, अन्वयान्ता, जोपासणारा, लोकशाहीची मूल्ये अंगीकारणारा असा सन्वयिक बालिकाची जोपासणारा नागरिक तयार व्हावा ही उच्च शिक्षणाकडून अपेक्षा आहे.

संदर्भ

1. डॉ. जगद यासकर, डॉ. पुष्पा यासकर - भारतीय शिक्षणाचे बहुजनीकरण, मुलम प्रकाशन, पुणे
2. डॉ. करदीकर सुरेश, शिक्षण आणि भारतीय समाज, कडके प्रकाशन, कोल्हापूर
3. Shukla P.D., The new education policy in India, Sterling Publication Ltd, New Delhi
4. Educational Policy in India

34

Shodhganga : a reservoir of Indian theses @ INFLIBNET

The Shodhganga@INFLIBNET Centre provides a platform for research students to deposit their Ph.D. theses and make it available to the entire scholarly community in open access.

Shodhganga@INFLIBNET (/jspui/)

Search

Search: All of Shodhganga

for deokar, sanjay [Start a new search \(/jspui/simple-search/\)](/jspui/simple-search/)

Add filters:

Use filters to refine the search results.

Title Equals

Results/Page: 10 | Sort items by: Relevance | In order: Descending | Authors/record: All |

Results 1-10 of 9140 (Search time: 0.007 seconds).

[Previous](#) | [1](#) | [2 \(/jspui/simple-search/?query=deokar+sanjay&sort_by=score&order=desc&pp=10&etal=0&start=15\)](#)

[3 \(/jspui/simple-search/?query=deokar+sanjay&sort_by=score&order=desc&pp=10&etal=0&start=20\)](/jspui/simple-search/?query=deokar+sanjay&sort_by=score&order=desc&pp=10&etal=0&start=20)

[4 \(/jspui/simple-search/?query=deokar+sanjay&sort_by=score&order=desc&pp=10&etal=0&start=30\)](/jspui/simple-search/?query=deokar+sanjay&sort_by=score&order=desc&pp=10&etal=0&start=30)

[914 \(/jspui/simple-search/?query=deokar+sanjay&sort_by=score&order=desc&pp=10&etal=0&start=9130\)](/jspui/simple-search/?query=deokar+sanjay&sort_by=score&order=desc&pp=10&etal=0&start=9130)

[next \(/jspui/simple-search/?query=deokar+sanjay&sort_by=score&order=desc&pp=10&etal=0&start=10\)](/jspui/simple-search/?query=deokar+sanjay&sort_by=score&order=desc&pp=10&etal=0&start=10)

Item Hits:

Upload Date	Title	Researcher	Guide(s)
23-Dec-2020	Vidhyarthi shikshakasathi kutumbjwan shikshan va eds ya vishwaw aadharit bahumadhyamsandhyache vikasan va tyachya patnasakarjakercha abhyas (/jspui/handle/10603/109715)	Deokar, Sanjay Baban	Kale Smita (/jspui/browse?type=author&value=Kale+Smita&value_lang=)

Principal

Citation Details

[Download Citation](#)

Please use this link for citation	http://hdl.handle.net/10603/309715
Title of the Thesis	Vidhyarthi shikshkansathi kutumbjiwan shikshan va eds ya vishyavar aadharit bahumadhyamsanchyache vikasan va tyachya parinamakarkatecha abhyas
Name of the Researcher	Deokar, Sanjay Baban
Name of the Guide	Kale Smita
Completed Year	2017
Name of the Department	Tilak college of education, pune
Name of the University	Savitribai Phule Pune University Created and maintained by INFLIBNET Centre

Principal

Vilas Tarate, Vilasrao College of Education (B.Ed.)
Gandhinagar, Solapur, Dist. Pune.

Shodhganga : a reservoir of Indian theses @ INFLIBNET

The Shodhganga@INFLIBNET Centre provides a platform for research scholars to deposit their theses available to the entire scholarly community in open access.

Citation Details

Download Citation

Please use this link for citation	http://hdl.handle.net/10603/209715 (http://hdl.handle.net/10603/209715)
Title of the Thesis	Vid'yarthi shikshansathi kutumbjwan shikshan va edy ya vid'yawar adharit bahumadhyamsanchyacha vikasan va tyachya parivartakaraktachya adhyas

Shodhganga@INFLIBNET (https://jpu/bitstream/10603/209715/1/01_title.pdf) / Tisk college of education, pune (<https://jpu/bitstream/10603/134396>)

Name of the Researcher
Kale Smita
Please use this identifier to cite or link to this item: <https://hdl.handle.net/10603/209715>

Completed Year 2017
Title Vid'yarthi shikshansathi kutumbjwan shikshan va edy ya vid'yawar adharit bahumadhyamsanchyacha vikasan va tyachya parivartakaraktachya adhyas

Department Tisk college of education, pune
Researcher Decker, Sanjay Baban

Name of the University Savitribai Phule Pune University
Created and maintained by INFLIBNET Centre (<https://inflibnet.ac.in/>)

Keywords Education and Educational Research
Family life education
Social Sciences

University Savitribai Phule Pune University
Several theses in Shodhganga are licensed under Creative Commons License Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>).

Completed Date: 2017

Abstract: newline

Page(s):

URL: <http://hdl.handle.net/10603/209715> (<http://hdl.handle.net/10603/209715>)

Appears in Department: Tisk college of education, pune (<https://jpu/bitstream/10603/134396>)

Files in This Item:

File	Description	Size	Format	
01_title.pdf	Attached File	16.3 KB	Adobe PDF	View/Open (https://jpu/bitstream/10603/209715/1/01_title.pdf)
02_certificate.pdf		89.47 KB	Adobe PDF	View/Open (https://jpu/bitstream/10603/209715/2/02_certificate.pdf)
03_declaration.pdf		89.45 KB	Adobe PDF	View/Open (https://jpu/bitstream/10603/209715/3/03_declaration.pdf)
04_acknowledgement.pdf		93.25 KB	Adobe PDF	View/Open (https://jpu/bitstream/10603/209715/4/04_acknowledgement.pdf)
05_contents.pdf		375.35 KB	Adobe PDF	View/Open (https://jpu/bitstream/10603/209715/5/05_contents.pdf)
06_abstract.pdf		1.65 KB	Adobe PDF	View/Open (https://jpu/bitstream/10603/209715/6/06_abstract.pdf)

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - IX

Issue - I

January - March - 2020

ENGLISH PART - I

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING

2019 - 6.399

www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc (Maths), M.B.A. (Mng.), M.B.A. (I.P.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan

Aurangabad. (M.S.)

ICAC Co-ordinator

Vilas Tibhe Women's College of Education (W.Ed.)
Dumbarwad (Dist.) Tal. Ainar, Dist. Pune

Principal

Vilas Tibhe Women's College of Education (W.Ed.)
Dumbarwad (Dist.) Tal. Ainar, Dist. Pune

CONTENTS OF ENGLISH PART - IV

S. No.	Title & Author	Page No.
12	Information Technology & Economics Miss. Patil Amarveli Balasaheb	73-79
13	An Economic Analysis of Agricultural Distress in India Suryakant Prabhakar Mane Dr. Dilip R. Kumbhar	80-88
14	Impact of Electric Vehicle of Indian Economy Dr. Shubhangi V. Bhalekar	89-95
15	Social Problem for Adolescents Mental Health and Aggression Dr. Swati Vasant Morkal	96-99
16	Evaluating Spatial Interaction between Kolhapur City and its Surrounding Villages P. T. Patil V. A. Chougule	100-114
17	Information Technology and Economic Development Dr. Surekha Anil Tawandkar	115-120
18	History for Regeneration or Degeneration Prof. Ajit S. Gadhve	121-123
19	Challenges before Higher Education Mr. Jaykar Rajendra Sharad	124-129
20	Flood and Agricultural Distress; Kolhapur, Sangli and Satara Dr. Sanjay Baban Deokar	130-133
21	Jungs Archetype Theory and Literature Prof. Patil Kalpana N.	134-139
22	An Appraisal of Noise Pollution: A Case Study of Kolhapur City Mr. Tushar T. Waghmare Dr. Prashant T. Patil Mr. Satyavan V. Dhumal	140-149
23	Understanding Secularism and Nationalism in Democratic India Dr. Sanjay Madhavrao Sathe	150-152

IQAC Co-ordinator
Vilas Tambe Women's College of Ed
Dombivli (East) Tal. Ulhas, Dist. Thane

Principal
Vilas Tambe Women's College of Education (B.Ed.)
Dombivli (East) Tal. Ulhas, Dist. Thane

INTERNATIONAL INVENTIVE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL

Monthly Peer Reviewed Academic Journal
First International Journal Special Issue 2021

Editorial Board

1. A. J. A. J. A.	16. M. J. A. J. A.
2. B. J. A. J. A.	17. N. J. A. J. A.
3. C. J. A. J. A.	18. O. J. A. J. A.
4. D. J. A. J. A.	19. P. J. A. J. A.
5. E. J. A. J. A.	20. Q. J. A. J. A.
6. F. J. A. J. A.	21. R. J. A. J. A.
7. G. J. A. J. A.	22. S. J. A. J. A.
8. H. J. A. J. A.	23. T. J. A. J. A.
9. I. J. A. J. A.	24. U. J. A. J. A.
10. J. J. A. J. A.	25. V. J. A. J. A.
11. K. J. A. J. A.	26. W. J. A. J. A.
12. L. J. A. J. A.	27. X. J. A. J. A.
13. M. J. A. J. A.	28. Y. J. A. J. A.
14. N. J. A. J. A.	29. Z. J. A. J. A.
15. O. J. A. J. A.	30. AA. J. A. J. A.

Advisory Board

1. A. J. A. J. A.	11. M. J. A. J. A.
2. B. J. A. J. A.	12. N. J. A. J. A.
3. C. J. A. J. A.	13. O. J. A. J. A.
4. D. J. A. J. A.	14. P. J. A. J. A.
5. E. J. A. J. A.	15. Q. J. A. J. A.
6. F. J. A. J. A.	16. R. J. A. J. A.
7. G. J. A. J. A.	17. S. J. A. J. A.
8. H. J. A. J. A.	18. T. J. A. J. A.
9. I. J. A. J. A.	19. U. J. A. J. A.
10. J. J. A. J. A.	20. V. J. A. J. A.

Journal Publisher
Dr. Manoj Kumar
N. A. 4073, South Park Plaza College St. Parkville
Mo. 64112-1007 / 816-228-2222 / 816-228-4776
Email: iqac@iqac.com www.iqac.com

ISSN 2474719

(Signature)
IQAC Co-ordinator
Villa Templeton's College of Education
Victoria, BC, Canada

(Signature)

Principal

INTERNATIONAL INVENTIVE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL

ISSN 2580-0110

Ro

Call for Papers Email: info@inventivepublication.com

IQAC Co-ordinator

Vidya Timber College of Education (U.P.)
Dumora (B.C. Dist.) Tal. Amraut, Dist. Pant.

Principal

Vidya Timber College of Education (U.P.)
Dumora (B.C. Dist.) Tal. Amraut, Dist. Pant.

Respected Sir,

As per our communication we publish your papers , please click the below link or find the attachment of paper and certificate too.

1 IMEJ Oct 2020

<http://www.shreeprakashan.com/Documents/20210202135539812.7%20Dr.%20Sanjay%20%20Deokar.pdf>

2 IMEJ Nov 2020

<http://www.shreeprakashan.com/Documents/20210202135757402.7.pdf>

3 IIMJ Jan 2021

<http://www.inventivepublication.com/Documents/20210202135252623.1%20IIMJ%20Jan%202021.pdf>

Thanks for connecting us.

Regards IMEJ IIMJ Pune.

IQAC Co-ordinator
VVA Women's College of Education (Pune)
Dombivli (West) Tal. Karmal, Dist. Pune

Principal
VVA Women's College of Education (Pune)
Dombivli (West) Tal. Karmal, Dist. Pune

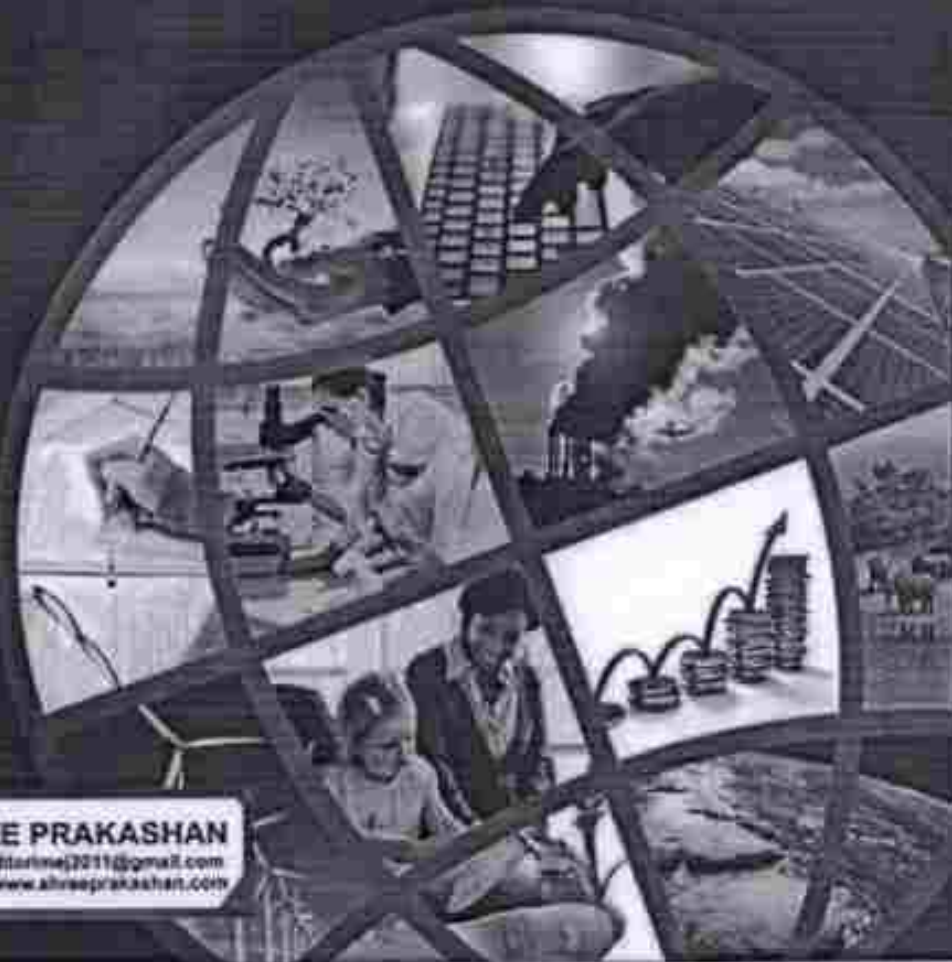
INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY e- JOURNAL (Monthly)

ISSN 2277 - 4382
SJIF - 5.744

An International Peer Reviewed, Refereed Journal

UGC Approved Journal | DOI: 10.22024/2411190008 | E-ISSN: 2277-4382 | SJIF: 5.744

In association with

SHREE PRAKASHAN
E-mail: editorinje2011@gmail.com
Visit us: www.shreepakashan.com

TQAC Co-ordinator
Vilas Tibode Women's College of Education
Dumbur, Tumkur, Dist. Tumkur

Principal
Vilas Tibode Women's College of Education (B.Ed.)
Dumbur, Tumkur, Dist. Tumkur

IMEJ International Multidisciplinary Journal ISSN: 2277-2109
 ISSN Approved Journal
 (NCC) Approved Journal
 (UGC) Approved Journal
 (MCI) Approved Journal
 (AICTE) Approved Journal

INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY JOURNAL

2021-2022

2021-2022

Sr No	Journal Title	Author
1
2
3
4
5
6
7
8

[Handwritten Signature]
Principal

Vilas Tambe Women's College of Education (B.Ed.)
 Dumberwadi(Durg) Tal. Amravati, Dist. Pune.

IOAC Co-Ordinator

Vilas Tambe Women's College of Education (B.Ed.)
 Dumberwadi(Durg) Tal. Amravati, Dist. Pune.

Respected Sir,

As per our communication we publish your papers , please click the below link or find the attachment of paper and certificate too.

1 IMEJ Oct 2020

<http://www.shreeprakashan.com/Documents/20210202135539812.7%20r%20Sanjay%20%20Deokar.pdf>

2 IMEJ Nov 2020

<http://www.shreeprakashan.com/Documents/20210202135757402.7.pdf>

3 IIMJ Jan 2021

<http://www.inventivepublication.com/Documents/20210202135252623.1%20IIMJ%20Jan%202021.pdf>

Thanks for connecting us.

Regards IMEJ IIMJ Pune.

Principal

Vilas Tambe Women's College of Education (LED)
Dundawadi (Sur) Tal. Amravati, Dist. Pune.

IQAC Co-ordinator

Vilas Tambe Women's College of Education (LED)
Dundawadi (Sur) Tal. Amravati, Dist. Pune.

INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY e- JOURNAL

ISSN 2277-4363
SJIF - 5.784

An International Peer Reviewed, Refereed Journal

Volume 10 Number 10 (2017) ISSN 2277-4363 (Print) ISSN 2278-1008 (Online)

In associated with

SHREE PRAKASHAN
E-mail: editor@imej2011@gmail.com
Visit us: www.shreeprakashan.com

[Signature]
IQAC Co-ordinator
Vilas Tambhe Women's College of Education
(Dumberwadikher) Tal. Jambhal, Dist. Pune.

[Signature]
Principal
Vilas Tambhe Women's College of Education (WCE)
(Dumberwadikher) Tal. Jambhal, Dist. Pune.

INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY JOURNAL

Volume 10 Number 1

Call for Research Papers

Home | About | Contact Us | Submit Your Paper | Review Process | Publisher Contact | Archive

Search

Submit

-
[World Class Professors among Faculty of Dharma-raj University - Dr. Suresh Kumar, Rajendra Singh, Anil Kumar](#)
-
[VILLAGE DEVELOPMENT - A NEW MODEL FOR SUSTAINABLE - Lakshmi Narayan K](#)
-
[MANAGEMENT OF PUBLIC SECTOR BANKS IN INDIA - DR. SURESH KUMAR](#)
-
[Strategy Higher Education Institutions for Social Change - Prof. Shalini Lakshmi](#)
-
[IMPACT OF ALUMNI ASSOCIATION ON ECONOMIC GROWTH: A STUDY ON AN APPROPRIATE TO THE SOUTH AFRICA](#)
-
[Orbitals through Quantum Tunneling and Wavefunction Collapse - Dr. Suresh Kumar](#)
-
[LIFE CYCLE OF A COMPANY - Dr. Suresh Kumar](#)

© 2021 International Multidisciplinary Journal

[Signature]
 IQAC Co-ordin
 Vilas Tambe Women's College of Education
 Dombivli (W) Dist. Thane

[Signature]
 Principal
 Vilas Tambe Women's College of Education (WCE)
 Dombivli (W) Dist. Thane

Respected Sir,

As per our communication we publish your papers , please click the below link or find the attachment of paper and certificate too.

1 IMEJ Oct 2020

<https://www.ijerph.in/online/discussion/discussion192009125528112.7162000.32205311875292202002020.pdf>

2 IMEJ Nov 2020

<https://www.ijerph.in/online/discussion/discussion20210600118757492.7.pdf>

3 IMJ Jan 2021

<http://www.instituteforpublication.com/Document/20210209104253123.1%20IMJ%20Subject%2021.pdf>

Thanks for connecting us.

Regards IMEJ IMJ Forum.

Principal

Vigneshwari Women's College of Education (B.Ed.)
Bangalore-56(004) Tel: 080-261 0811

IQAC Co-ordinator

Vigneshwari Women's College of Education (B.Ed.)
Bangalore-56(004) Tel: 080-261 0811

Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies JAN-MAR, 2022 VOL. 10/59

Online ISSN 2278-8908
Print ISSN 2319-4766

An International
Peer Reviewed

Refereed
Quarterly

SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES

JAN-MAR, 2022 VOL. 10, ISSUE -59

http://www.srjis.in

IQAC Co-ordinator

Vilas Tambur Women's College of Education (B.Ed.)
Dombivli (West) Dist. Thane, Maharashtra

Principal

Vilas Tambur Women's College of Education (B.Ed.)
Dombivli (West) Dist. Thane, Maharashtra

OCT-NOV 2020, SRJHEL

Oct-Nov.2020, Vol - 8/42

Impact Factor: 6.251

ISSN: 2348-3083

Date: 01-Dec-2020

An International Peer Reviewed

SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR HUMANITY SCIENCES & ENGLISH LANGUAGE

Namami Shankar Sudhanshu

STUDIES ON THE EFFECT OF WATER-DMF SOLVENT SYSTEMS ON THE THERMODYNAMIC FUNCTIONS OF AN ION-DIPOLAR SOLVOLYSIS REACTION

Amit Ratn Dwivedi & Gopal Krushna Thakur

BHARATIY SANDARBH ME NARI SHIKSHA

Ishwar Swarup Sahai

INTERNET AAF THIKS KA SAMAJIK SANRACHANA PAR PRABHAV: EK SAMAJSHASTRIY VISHLESHAN

Ashish Anshu

CHANGING TRENDS OF RELIGIOUS COMMUNALISM IN INDIA

Miss. Pranoti B. Sonule & Rajendra Parmar

SPATIO-TEMPORAL TREND IN LITERACY LEVELS IN PALGHAR DISTRICT

Prahallad Majhi & Itishree Mohanta

SCHOOLING DURING COVID-19 PANDEMIC AND SYSTEMIC ISSUES IN ONLINE EDUCATION

Sipra Ray

AN EVALUATIVE STUDY OF SARVA SHIKSHA ABHIYAN

Lalita Vartak & Ms. Gauri Varade

EVALUATION PRACTICES FOLLOWED FOR THE HEARING-IMPAIRED STUDENTS: FOCUS GROUP INTERVIEWS

IQAC Co-ordinator

Vilas Tambe Women's College of Education (B.Ed.)
Dombivadi (East), Tal. Dombiv. Dist. Thane

Principal

Vilas Tambe Women's College of Education (B.Ed.)
Dombivadi (East), Tal. Dombiv. Dist. Thane

✓ Sanjay Baban Deokar

KUTUMBNIYOJAN SHIKSHAN V ADS JANIV SAMBANDHI MAHITI SAMPRESHAN
TANTRADNYAN AADHARIT SADHAN NIRMITI

Prof. Wayal Laxman Sakharam

AAPATTI VYAVSTHAPNAT SHALA MAHAVIDYALAYACHI BHUMIKA

IQAC Co-ordinator
Vilas Tante Women's College of Education
Dombivli (West) Tal. Thane, Dist. Pune.

Principal
Vilas Tante Women's College of Education (B.Ed.)
Dombivli (West) Tal. Thane, Dist. Pune.

**Aarhat Multidisciplinary
International Education
Research Journal**

ISSN-2278-5655

**Impact Factor: 5.18 (Eduindex), 3.117
(IIJIF)**

Aarhat Publication And Aarhat Journals

**Educreator
Research Journal**

Print ISSN : 2455-0515 Online-ISSN : 2394-8550

Impact Factor: 3.521(IIJIF)

IQAC Co-ordin

Vikas Tandon, Vice-Chancellor
Durgam Cheruvu, Hyderabad

Block

Principal

Vikas Tandon Education's College of Education (B.Ed.)
Durgam Cheruvu, Hyderabad, Andhra Pradesh.

ISSN 2278-5655
Nov-Dec 2020

AMIERJ

**AARHAT MULTIDISCIPLINARY INTERNATIONAL
EDUCATION RESEARCH JOURNAL**

Peer Reviewed Journal

SJIF Impact Factor : 6.236

IQAC Co-ordin

Vilas Tambhe, Director, College of Education,
Udaipur (Raj.) Tal. Udaipur, Dist. Udaipur

Principal
Vilas Tambhe, Director, College of Education (B.Ed.)
Udaipur

INDEX

Sr.No	Author Name	Paper Name	Page No
1	Kunal Manohar Bhamare	An Analytical View On Educational Data Mining	1
2	Pratik Somnath Avhad	Artificial Intelligence: Adapting To Virtual Brain - Need Of Hour In 21st Century	9
3	Narayan Kharode	Cleon's Mask and A Flamboyant Comedian	13
4	Ms. Shilpa Suryawanshi	Impact Of Covid-19 Pandemic On Education In India	18
5	Adv. Aishwarya Pramod Athawale	Reform for Juvenile Offender of Heinous Crime: Need of Hour	22
6	Rakhi Ranjith	Price Volatility Of Agriculture Commodities: Issues And Challenges	26
7	Dr.Usha Vishnu Bhandare	Role Of Education In Cultural Diversity With Special Reference To Classroom Teaching	36
8	प्रतिभा जयवंत जाधव	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे स्त्री कामगारसंघर्षातील योगदान	41
9	Prof. Balkrushn M. Tayade	Challenges in Achieving Food Security in India	61
10	Dr.Prashant Kale	A Study of a Financial Awareness among B.Ed. Students	66
11	योगेश अर्जुन सुरळकर व डॉ.जयश्री टी.महाजन	वारकरी संप्रदाय एक अद्विगत भक्तीप्रवाह	73
12	Dr. Ganesh Vijaykumar Jadhav	Locating Nostalgia in Kavita Dasvani's Lovetom	79
13	Sudhakar Sukhadeo Morey	13th Finance Commission and Allocation of fund in Maharashtra	83
14	डॉ. बी.एस. पाटील	पन्वेल महापालिका क्षेत्रातील बाळबाबाभारतच्या सामाजिक व आर्थिक परिस्थितीचे अध्ययन	88

15	डॉ. संजय बरग देवकर	सामाजिक आंतरक्रिया कुल अध्यापन प्रतिष्ठान - भुमिकापालन	94
----	-----------------------	--	----

Aarhat Publication & Aarhat Journals is licensed based on a work at <http://www.aarhat.com/amierj/>

SJIF Impact Factor 5.236

Peer Reviewed Journal II

IQAC Co-ordinator

Villu Dastur Women's College of Education
Dumburwadicha Tal. Jambh. Dist. Pune.

Principal

Villu Dastur Women's College of Education (B.Ed)
Dumburwadicha Tal. Jambh. Dist. Pune.

**Aarhat Multidisciplinary
International Education
Research Journal**

ISSN- 2278-5655

**Impact Factor: 5.18 (EduIndex), 3.117
(IJIE)**

Aarhat Publication And Aarhat Journals

**Educator
Research Journal**

Print ISSN : 2455-0515 Online-ISSN : 2394-8550

Impact Factor: 3.521(IJIE)

ISSN :2277- 8721
Nov-Dec, 2020
Volume IX Issues VI

EIJR

ELECTRONIC INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL
(EIIRJ)

Peer Reviewed Journal

Chief-Editor : Dr.Rajendra Patil

Year -2020

IQAC Co-ordinator
Vikas Sankar Singh
Dussehra, Varanasi, India

Principal

INDEX

Sr. No.	Author Name	Title	Page No.
1.	प्रा. बालकृष्ण एम. तावडे आणि डॉ. एस. पी. बडगुजर	खानदेशातील मातंग समाजाची आर्थिक सुरक्षा एक अभ्यास	01 - 06
2.	योगेश अर्जुन सुळकर आणि डॉ. जयश्री टी. महाजन	वारकरी संग्रदाय दृष्टीकोणात मानव जीवन ध्येय	07 - 11
3.	Miss. Jyoti Bhaskarrao More And Dr. Anand Madhavrao Wagh	ICT For Teacher In Adult Education	12 - 17
4.	Miss. Jyoti Bhaskarrao More And Dr. Anand Madhavrao Wagh	Adult Education Teaching Strategies And Methods	18 - 27
5.	Dr. Prashant Kale	Opinion of B.Ed. Students on online Education	28 - 36
6.	डॉ. संजय धरमन देवकर	ताण : मानसिक सामाजिक शालेय आरोग्य	37 - 42

Board

Dr. Shanta (Chief Editor)
Kalyan Publishers, Dibrugarh, Assam
India

Dr. S. K. Das
Department of English
University of Jharkhand, Ranchi
India

Dr. S. K. Das
Department of English
University of Jharkhand, Ranchi
India

Dr. S. K. Das
Department of English
University of Jharkhand, Ranchi
India

Dr. S. K. Das
Department of English
University of Jharkhand, Ranchi
India

Dr. S. K. Das
Department of English
University of Jharkhand, Ranchi
India

Dr. S. K. Das
Department of English
University of Jharkhand, Ranchi
India

Dr. S. K. Das
Department of English
University of Jharkhand, Ranchi
India

Dr. S. K. Das
Department of English
University of Jharkhand, Ranchi
India

Dr. S. K. Das
Department of English
University of Jharkhand, Ranchi
India

Dr. S. K. Das
Department of English
University of Jharkhand, Ranchi
India

Dr. S. K. Das
Department of English
University of Jharkhand, Ranchi
India

Editorial Board

Dr. S. K. Das
Department of English
University of Jharkhand, Ranchi
India

Dr. S. K. Das
Department of English
University of Jharkhand, Ranchi
India

Dr. S. K. Das
Department of English
University of Jharkhand, Ranchi
India

Dr. S. K. Das
Department of English
University of Jharkhand, Ranchi
India

Dr. S. K. Das
Department of English
University of Jharkhand, Ranchi
India

Advisory Board

1. A. Prakashan Nair (Ph. D.)
Faculty Head, RITWV, Chennai, Tamil Nadu.

2. Prof. Hemanta Tripathy (Ph. D.)
Director, Post-Graduate School, OJAS, Odisha.
General Secretary & Editor, Representative RCEAM, Gujarat.

3. Kanti Rajaram Deyananda
Asst. Prof. HOD Dist. Geography S.M. Jain College,
Haripur, Punjab, Maharashtra.

4. Ushail Kanti (Ph. D.)
Assistant Professor, IITM

5. Prof. M. Lakshminarayana
Ph. D. NCERT Mysore, Karnataka.

6. Prof. Sachin Jaiswal (NET, Commerce, MBA)
SIES College, Sion, Mumbai, India.

7. Dr. Anil A. Gadhwal
Associate Professor, BSEI College of Education and Research
Center, Block, Pansk, Maharashtra.

8. Dr. Sandhya Ghosh
Associate Professor,
MBA College of Education MA university campus, Mumbai,
Andhra Pradesh.

9. Dr. Mahendra Hanishankar Maheshwari
Associate Professor (Commerce) City C.E. Shah Commerce
College, Latur, Maharashtra, Maharashtra, Gujarat.

10. Maya K. Jullia (Ph. D.)
Lecturer, Department of Educational Planning and
Management, Marignani University of Science and
Technology, Kerala.

11. M. S. Srinivasan (Ph. D.)
Assistant Professor (Accounting), School of Business
Management, Anna University, Chennai - 600 030, Tamil Nadu.

12. Maria Isabel Hernandez Ramirez
Educational Innovation, University of Quetzaltenango, Guatemala.

13. Dr. Nurul Farida Hossain
Faculty of Management and Economics, Universiti Pendidikan
Sultan Idris, 35900 Tanjung Malim, Perak, Malaysia.

Principal

Dr. S. K. Das

INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY e-JOURNAL

An International Peer-Reviewed, Refereed Journal

In association with

SHREE PRAKASHAN
E-mail: editor@shreeprakashan.com
Visit us: www.shreeprakashan.com

1. Dr. Kanna KM

Gender initiatives through Eco-Tourism- challenges and perspectives

April - 2022 Vol - 11/04 Page 01/06

2. Dr. Laganamathy G H

Recent Encounters in Halebid temple complex - reflections on Hoysala religious cosmopolitanism

April - 2022 Vol - 11/04 Page 07/11

3. Dr. Binaya K S

Addressing gender discrimination issues through enhancing women participation in local governance

April - 2022 Vol - 11/04 Page 12/17

4. Sushila Kulkarni A

Women entrepreneurs in tourism and hospitality sector - challenges and perspectives

April - 2022 Vol - 11/04 Page 18/23

5. Dr. Jyoti Kulkarni

Women's empowerment through digital marketing

April - 2022 Vol - 11/04 Page 24/27

6. Miss Jyoti N. Kulkarni, Faculty of Education, Pimpri Chinchwad Education Trust, Pimpri

A Study Of Curriculum And Methodology Of Panch Gopabandha Das - A Review

April - 2022 Vol - 11/04 Page 28/38

7. Mrs. Anandashree G. S. Prof. Jyoti Kulkarni

A Study Of The Aspects And Effectiveness Of Gandhian Educational Philosophy In The Nep-2020

April - 2022 Vol - 11/04 Page 39/50

8. Dr. Sita Devi Kulkarni

Women's empowerment through digital marketing

April - 2022 Vol - 11/04 Page 51/57

IQAC Co-ordinator

Vivek Temple Women's College of Education (B.Ed.)
Dumbarwadi, Chitambar, Tal. Sasar, Dist. Pune.

Principal

Vivek Temple Women's College of Education (B.Ed.)
Dumbarwadi, Chitambar, Tal. Sasar, Dist. Pune.

INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY e- JOURNAL

(Monthly)

An International Peer Reviewed, Refereed Journal

Innovative Think

Universal Impact Factor

SHREE PRAKASHAN
E-mail: editor@1011@gmail.com
Visit us: www.shreepakashan.com

Advisory Board

1. **A. Radhakrishnan Nair (Ph. D.)**
Faculty Head, RGHVD, Chennai, Tamilnadu
2. **Prof. Hemanta Tripathy (Ph. D.)**
Director, Professor & Head, OCE/AM Fellow
General Secretary & Indian Representative ICEEMA, Gujarat
3. **Kamala Rajkumar Dnyanada**
Asst. Prof. HOD Dist. Geography S.M. Joshi College,
Mumbai, Pune, Maharashtra.
4. **Urshul Khand (Ph. D.)**
Assistant Professor (SCMG)
5. **Prof. B. Lakshminarasimhan**
Ph. D. NCDIST Mysuru, Karnataka.
6. **Prof. Sachin Jadhav (SET, Commerce, MBA)**
SSSPS College, Grotshole, Dhule.
7. **Dr. Anil A. Gaitwad**
Associate Professor, BKT College of Education and Research,
Candor, Shivajinagar, Maharashtra.
8. **Dr. Sandhya Gilar**
Associate Professor,
WIR college of education WIR university campus Mulana,
Anandhi, Mysuru.
9. **Dr. Mahendra Hanvi/Manjula Malikoti**
Associate Professor (Commerce) City C.U. South Commerce
College, Ladkhanvle, Maharashtra, Gujarat.

Dr. D. Srinivas
Faculty Head, RGHVD, Chennai, Tamilnadu

Prof. Hemanta Tripathy (Ph. D.)
Director, Professor & Head, OCE/AM Fellow
General Secretary & Indian Representative ICEEMA, Gujarat

Kamala Rajkumar Dnyanada
Asst. Prof. HOD Dist. Geography S.M. Joshi College,
Mumbai, Pune, Maharashtra.

Urshul Khand (Ph. D.)
Assistant Professor (SCMG)

Prof. B. Lakshminarasimhan
Ph. D. NCDIST Mysuru, Karnataka.

Prof. Sachin Jadhav (SET, Commerce, MBA)
SSSPS College, Grotshole, Dhule.

Dr. Anil A. Gaitwad
Associate Professor, BKT College of Education and Research,
Candor, Shivajinagar, Maharashtra.

Dr. Sandhya Gilar
Associate Professor,
WIR college of education WIR university campus Mulana,
Anandhi, Mysuru.

Dr. Mahendra Hanvi/Manjula Malikoti
Associate Professor (Commerce) City C.U. South Commerce
College, Ladkhanvle, Maharashtra, Gujarat.

Board

1. **Maayo K. Jitlin (Ph. D.)**
Lecturer, Department of Educational Planning and
Management, ManipalKuvira University of Science and
Technology, Mysuru.
2. **Ms. Sureshbabu (Ph. D.)**
Assistant Professor (Accounting), School of Business
Singapore Open University, Singapore: #1705 Singapore.
3. **María Isabel Hernández Romera**
Educational Innovator, University of Quintana Roo, Mexico.
4. **Dr. Nurul Faizy Mublis**
Faculty of Management and Economics, Universiti Pendidikan
Islam Sultan Abdul Aziz, 35900 Taiping, Perak, Malaysia.

Principal

Vijaya Temple Women's College of Education (B.Ed.)
Gandhinagar (Chennai) Tamil Nadu, India

Board

1. **Dr. D. Srinivas**
Faculty Head, RGHVD, Chennai, Tamilnadu
2. **Prof. Hemanta Tripathy (Ph. D.)**
Director, Professor & Head, OCE/AM Fellow
General Secretary & Indian Representative ICEEMA, Gujarat
3. **Kamala Rajkumar Dnyanada**
Asst. Prof. HOD Dist. Geography S.M. Joshi College,
Mumbai, Pune, Maharashtra.
4. **Urshul Khand (Ph. D.)**
Assistant Professor (SCMG)
5. **Prof. B. Lakshminarasimhan**
Ph. D. NCDIST Mysuru, Karnataka.
6. **Prof. Sachin Jadhav (SET, Commerce, MBA)**
SSSPS College, Grotshole, Dhule.
7. **Dr. Anil A. Gaitwad**
Associate Professor, BKT College of Education and Research,
Candor, Shivajinagar, Maharashtra.
8. **Dr. Sandhya Gilar**
Associate Professor,
WIR college of education WIR university campus Mulana,
Anandhi, Mysuru.
9. **Dr. Mahendra Hanvi/Manjula Malikoti**
Associate Professor (Commerce) City C.U. South Commerce
College, Ladkhanvle, Maharashtra, Gujarat.

International Association of Women's Colleges (IAWC)
English Department
Vijaya Temple Women's College of Education (B.Ed.)
Gandhinagar (Chennai) Tamil Nadu, India

January 2023 , IMEJ Vol -12/01

Impact Factor : 8.244

ISSN : 2277-4262

Date : 26 January 2023

International Multidisciplinary e-Journal

An International Peer Reviewed Refereed Journal

1. Dr. Manojit Paralik

Relationship of selected anthropometric variables of Male university cricketer players

January - 2023 Vol - 12/01 Page 01/04

2. M P Jyotsna

January - 2023 Vol - 12/01 Page 05/12

3. Dr. Jyoti

January - 2023 Vol - 12/01 Page 13/18

4. Dr. Lata

Improving Awareness of Patients with Obesity and its Healthcare Implications

January - 2023 Vol - 12/01 Page 20/25

5. Dr. M. Manoj Kumar

दरिद्रता, जनसंख्या विकासात्मक विकास

January - 2023 Vol - 12/01 Page 26/34

IQAC Co-ordinator
Vigneshwari Women's College of Education
Bangalore (Dist) Tal. Haveri, Dist.

Principal

Vigneshwari Women's College of Education (B.Ed)
Bangalore (Dist) Tal. Haveri, Dist. Haveri

Board

Dr. D. Sridhar (Chief Editor)
Academy of Education, Sri Lanka
Faculty of Education, Sri Lanka State Open University,
Colombo.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. K. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Editorial Board

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Advisory Board

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

Dr. M. S. Suresh Kumar (Assistant Editor)
Assistant Professor, Department of Education,
University of Jaffna, Sri Lanka.

INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY e-JOURNAL

(Monthly)
An International Peer-Reviewed, Refereed Journal

In association with

Global Impact Factor

Universal Impact Factor

SHREE PRAKASHAN
E-mail: editor@imej2011@gmail.com
Visit Us: www.shreepublishing.com

Principal
Sri Lanka State Open University
Department of Education, Sri Lanka

March 2018 ; IMEJ Vol-07/03

Impact Factor - 5.744

ISSN - 2277-4262

Date - 28 March 2018

International Multidisciplinary e-Journal

An International Peer Reviewed Refereed Journal

1. Dr. Anil Kumar Singh

Stronger state urban trust.

March - 2018 Vol - 07/03 Page 04/07

2. Dr. Sandhya Vijay Chandra

Smart Education And Academic Performance In Schools With Reviewing Economic Implication Of Smart Integration.

March - 2018 Vol - 07/03 Page 08/13

3. Prof. Sanjay Kumar

The role of e-learning, the advantages and disadvantages

March - 2018 Vol - 07/03 Page 14/17

4. Dr. Anil Kumar Singh

The importance of Mental Health Education in Primary and secondary Schools

March - 2018 Vol - 07/03 Page 18/23

IQAC Co-ordinator
Villas Tarda Women's College of Education
Dumrahead (Dist) Nalanda, Bihar

Principal
Villas Tarda Women's College of Education (B.Ed.)
Dumrahead (Dist) Nalanda, Bihar

Board

Dr. Shresh B. Shrinik (Chief Editor)
 Assistant Professor, School of Statistics (Shree Pradhikaran
 Dny)

Dr. Anandharaj (Assistant Editor)
 Assistant Professor, School of Management Studies
 (Shree Pradhikaran Dny)

Dr. E. Durga
 Professor, Department of P.G. Studies and Research
 in Journalism and Mass Communication, Karnataka
 University, Dharwad

Dr. N. Suresh Kumar (Research Associate)
 Assistant Professor, School of Education (Shree Pradhikaran
 Dny)

Dr. S. Suresh Kumar
 Professor, Department of P.G. Studies and Research
 in Journalism and Mass Communication, Karnataka
 University, Dharwad

Dr. R. Suresh Kumar
 Professor, Department of P.G. Studies and Research
 in Journalism and Mass Communication, Karnataka
 University, Dharwad

Dr. Suresh Kumar
 Professor, Department of P.G. Studies and Research
 in Journalism and Mass Communication, Karnataka
 University, Dharwad

Dr. Suresh Kumar
 Professor, Department of P.G. Studies and Research
 in Journalism and Mass Communication, Karnataka
 University, Dharwad

Editorial Board

Dr. Suresh Kumar
 Professor, Department of P.G. Studies and Research
 in Journalism and Mass Communication, Karnataka
 University, Dharwad

Dr. Suresh Kumar
 Professor, Department of P.G. Studies and Research
 in Journalism and Mass Communication, Karnataka
 University, Dharwad

Dr. Suresh Kumar
 Professor, Department of P.G. Studies and Research
 in Journalism and Mass Communication, Karnataka
 University, Dharwad

Dr. Suresh Kumar
 Professor, Department of P.G. Studies and Research
 in Journalism and Mass Communication, Karnataka
 University, Dharwad

Dr. Suresh Kumar
 Professor, Department of P.G. Studies and Research
 in Journalism and Mass Communication, Karnataka
 University, Dharwad

Dr. Suresh Kumar
 Professor, Department of P.G. Studies and Research
 in Journalism and Mass Communication, Karnataka
 University, Dharwad

Advisory Board

- A. Radhakrishnan Natar (Ph. D.)**
 Faculty Head, IGCMTD, Chennai, Tamilnadu.
- Prof. Hemlata Thosara (Ph. D.)**
 Director, Publisher & Insp. CCECAM Fellow,
 General Secretary & Indian Representative ICEGEM, Gujarat
- Kavita Rajkumar Deyasale**
 Asst. Prof. HOD Dept. Geography S.M. Jadhav College,
 Raichur, Karnataka, Maharashtra
- Dr. N. Suresh Kumar (Ph. D.)**
 Assistant Professor, IGCMTD
- Prof. V. Lakshminarayana**
 Ph. D. IGCERT Mysore, Karnataka.
- Prof. Babu Jadhav (SET, Commerce, MBA)**
 SSVPS, College, Northfield, Ohio.
- Dr. A. A. Gokul**
 Associate Professor, BRT College of Education and Research
 Centre, Raichur, Karnataka.
- Dr. Suresh Kumar**
 Associate Professor,
 IGCMTD college of education IGCMTD university campus, Raichur,
 Karnataka, Maharashtra.
- Dr. Mahendras Herkhisadas Malavika**
 Associate Professor (Computer) City C.U. Shri Community
 College, Chikmagalur, Karnataka, Gujarat.
- Maje K. Julius (Ph. D.)**
 Lecturer, Department of Educational Planning and
 Management, Mahachulalongkornrajavidyalaya University of Science and
 Technology, Kanyit.
- M. Suresh Kumar (Ph. D.)**
 Assistant Professor (Accounting), School of Business,
 Bangalore Open University, Bangalore - 560075 Bangalore.
- Dr. N. Suresh Kumar**
 Educational Innovation, University of Dumana Rao, Mysore.
- Dr. N. Suresh Kumar**
 Faculty of Management and Economics, Universiti Pendidikan
 Sultan Idris, 35900 Tanjung Malin, Perak, Malaysia

[Signature]
Principal
 Vivek Ramkrishna College of Education (Rajshree)
 Bangalore, Karnataka, India.

153
**INTERNATIONAL
 MULTIDISCIPLINARY
 e-JOURNAL** (Quarterly)

An International Peer Reviewed, Refereed Journal

In associated with

Universal Impact Factor

SHREE PRAKASHAN
 E-mail: editor@mej2011@gmail.com
 Visit us: www.shreepublishing.com

1. Dr. Sunil Kumar Singh

Effectiveness of Online Learning in Higher Education: A Study of COVID-19 Impact

August-2022 Vol - 11/08 Page 01/01

2. Dr. Anil Kumar Singh

Researcher's Perspective on the Impact of COVID-19 on Higher Education

August-2022 Vol - 11/08 Page 05/09

3. Mrs. Jina C. S. and Jyoti Shrivastava, Dr. Debansu Choudhury

Programme Out Come (Po), Course Out Come (Co) & Outcome Based Education (Obe) -
Hyperlink To Nuar

August-2022 Vol - 11/08 Page 11/16

4. Mrs. Shilpa K. S. and Prof. Jyoti Shrivastava

A Study Of The Utilization Of Gandhian Educational Philosophy In The Nep-2020

August-2022 Vol - 11/08 Page 19/25

5. Dr. Ranjay Bahari, D. S. S.

Multiple Intelligence Approach: New Technique Teaching English

August-2022 Vol - 11/08 Page 25/31

IQAC Co-ordinator
Vilas Tambe Women's College of Education
Dombivli (West), Mumbai, Dist. Thane

Principal
Vilas Tambe Women's College of Education (W.C.E.)
Dombivli (West), Mumbai, Dist. Thane

Board

Dr. Shikha D. Shinde (Chief Editor)
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

Dr. Anand K. Patil (Editor)
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

Dr. Anand K. Patil
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

Dr. Anand K. Patil
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

Dr. Anand K. Patil

Dr. Anand K. Patil
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

Dr. Anand K. Patil

Dr. Anand K. Patil
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

Dr. Anand K. Patil

Dr. Anand K. Patil
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

Dr. Anand K. Patil
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

Dr. Anand K. Patil
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

Dr. Anand K. Patil
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

Board

Dr. Anand K. Patil
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

Dr. Anand K. Patil
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

Dr. Anand K. Patil
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

Dr. Anand K. Patil
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

Dr. Anand K. Patil
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

Dr. Anand K. Patil
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

Dr. Anand K. Patil
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

Dr. Anand K. Patil
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

Advisory Board

1. **Dr. Anand K. Patil**
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

2. **Dr. Anand K. Patil**
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

3. **Dr. Anand K. Patil**
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

4. **Dr. Anand K. Patil**
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

5. **Dr. Anand K. Patil**
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

6. **Dr. Anand K. Patil**
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

7. **Dr. Anand K. Patil**
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

8. **Dr. Anand K. Patil**
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

9. **Dr. Anand K. Patil**
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

10. **Dr. Anand K. Patil**
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

11. **Dr. Anand K. Patil**
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

12. **Dr. Anand K. Patil**
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

13. **Dr. Anand K. Patil**
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

14. **Dr. Anand K. Patil**
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

15. **Dr. Anand K. Patil**
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

16. **Dr. Anand K. Patil**
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

17. **Dr. Anand K. Patil**
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

18. **Dr. Anand K. Patil**
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

19. **Dr. Anand K. Patil**
 Head of the Department of Education, Savitribai Phule
 College, Pune, Maharashtra, India

INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY e-JOURNAL

An International Peer Reviewed, Fastest Journal

In association with

Universal Impact Factor

SHREE PRAKASHAN
 E-mail: editor@spj2011@gmail.com
 Visit us: www.shreeprakashan.com

Principal

Visit www.shreeprakashan.com
 Visit editor@spj2011@gmail.com
 Visit www.shreeprakashan.com

July 2021, IMEJ Vol-10/07

Impact Factor : 7.779

ISSN : 2277-4262

Date : 28 July 2021

International Multidisciplinary e-Journal

An International Peer Reviewed Refereed Journal

1. Dr. Kamolika Rout

Life Satisfaction among Degree College Teachers in Relation to Stress Management

July - 2021 Vol - 10/07 Page 01/07

2. Dr. Umesh Chandra

Application Of Electronic Customer Relationship Management In Business Industries With Managing All Business Activities And Its Valuable Customer

July - 2021 Vol - 10/07 Page 08/17

3. Dr. Manoj Kumar, Dr. Tejash Kumar

Reasons For Leaving School Dropouts Among Tribal Students With Special Reference To Irula Tribe In Arunachal Pradesh

July - 2021 Vol - 10/07 Page 18/26

4. Dr. Manoj Kumar

An Empirical Investigation of Weak Form of Efficient Market Hypothesis in Indian Capital Market

July - 2021 Vol - 10/07 Page 27/34

5. Dr. Shri Ramesh Kumar

Home Schooling children and its effectiveness

July - 2021 Vol - 10/07 Page 31/43

6. Dr. Sanjay Kumar Dey

E-governance in context of Education

July - 2021 Vol - 10/07 Page 44/49

IQAC 20-ordinal
Vidya Tante Women's College of Education (B.Ed.)
Dumbarwadi (Udaipur) Tal. Amnol, Dist. Pura.

Principal
Vidya Tante Women's College of Education (B.Ed.)
Dumbarwadi (Udaipur) Tal. Amnol, Dist. Pura.

**AN INTERNATIONAL, PEER REVIEWED, REFEREED & QUARTERLY
SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR
INTERDISCIPLINARY STUDIES**

EDITOR - IN - CHIEF

Dr. Prasanna G. Deshmukh
Principal and Head,
Anantrao Thopte College & Research Centre Bhor Dist. Pune,
Academic Council Member SP Pune University, Pune.

EDITORS

OMPRAKASH H. M., Ph. D.
Professor & Head Sri Mrugharajendra
Swamiji B. Ed. & M. Ed. College Reshmi
Vidya Bhavan Sarswatipur, Behind GUK
Kusunoor Road Gulbarga, Karnataka

JACINTA A. OPARA, Ph. D.
Center for Environmental
Education Universidad Azteca,
Chalco-Mexico

NISHIKANT JHA, Ph. D.
Thakur Art, Commerce & Science College
Kandiwali West, Thakur village, Mumbai

DR. L. A. AWAGHADE
Associate Professor, Anantrao Thopte
College & Research Centre Bhor
Dist. Pune

SHABIR AHMED BHATT, Ph. D.
Associate Professor, Department of
Education, University of Kashmir, India

VAIBHAV G. JADHAV, Ph. D.
Assistant Professor, Department of
Education & Extension, University
of Pune.

Amitesh Publication & Company,

TCG's, SAI DATTA NIWAS, S. No. 5+1/5+4, B-WING, Flat No. 104, Dattanagar, Near
Telco Colony, Ambegaon (N), Pune, Maharashtra, 411046, India.
Website: www.sriis.com Email: sriisarticles16@gmail.com

IQAC Co-ordinator
Vivek Tambe Women's College of Ed.
Dundarwadipatpur Tal. Amravati, Dist. ...

Principal
Vivek Tambe Women's College of Education (B.Ed.)
Dundarwadipatpur Tal. Amravati, Dist. Pune.

10. TOURISM IN INDIA: GROWTH AND CHALLENGES

Prof. Dr. Rajendra A. Rautal (38-43)

11. IMPACT OF TOURISM ON TRADE AND COMMERCE, ITS UTILIZATION AT EDUCATIONAL INSTITUTES

Dr. Vrishali Surendra Rautnit & Dr. Pramod Dhivkar (44-48)

12. ROLE OF TOURISM DEVELOPMENT CORPORATION (TDS) IN TOURISM SECTOR THROUGH 10 AREAS

Dr. Atul Arun Galkwad (49-51)

13. SCOPE AND OPPORTUNITIES OF AGRO TOURISM IN MAHARASHTRA

Dr. Salvo Jaganath Motiram (52-54)

14. TOURISM; EMPLOYMENT OPPORTUNITIES AND AGRO TOURISM

Dr. Sanjay Baban Deskar (55-58)

15. EFFECTS OF TOURISM ON SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT IN INDIA SPECIAL REFERENCE TO MAHARASHTRA - A GEOGRAPHICAL PERSPECTIVE

Prof. Jawahar Chandhari (59-63)

16. ROLE OF TOURISM INDUSTRY IN INDIAN ECONOMY

Prof. Dr. B. S. Kadam (64-70)

17. HUMAN RESOURCE MANAGEMENT AND TOURISM

Dr. Golhar Sandip Bhonjiba (71-74)

18. INDIA IS AN EMERGING TOURIST COUNTRY

Prof. Dr. Suresh S. Mudak (75-77)

19. MATHEMATICAL ABILITY ENHANCED HUMAN RESOURCE FOR TOURISM INDUSTRY IN INDIA

Sijata Uttamrao Kulkarni (78-79)

20. GANDHARPALE CAVES: A PLACE OF HERITAGE TOURISM IN RAIGAD DISTRICT

Dr. Janshri K. Kamble (80-83)

21. IMPACT OF AGRO TOURISM ON RURAL DEVELOPMENT IN MAHARASHTRA

Prof. Khopale Manjula Dinkar (84-88)

Principal

Videsh Tardoo Women's College of Education (W.Ed.)
Dankawadi (Dist. Jalgaon), Dist. Pune.

IQAC Co-ordinating
Videsh Tardoo Women's College of Education
Dankawadi (Dist. Jalgaon), Dist. Pune.